AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

BÜYÜK İSKENDER'İN LYKİA-PAMPHYLİA SEFERİ

Emrah GÜMÜŞTAŞ

Danışman

Prof. Dr. Murat ARSLAN

Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

BÜYÜK İSKENDER'İN LYKİA-PAMPHYLİA SEFERİ

Emrah GÜMÜŞTAŞ

Danışman

Prof. Dr. Murat ARSLAN

Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Emrah GÜMÜŞTAŞ'IN bu çalışması, jürimiz tarafından Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Nihal Tüner ÖNEN
Üye (Danışmanı)	: Prof. Dr. Murat ARSLAN
Üye	: Doç. Dr. Emre ERTEN

Tez Başlığı: Büyük İskender'in Lykia-Pamphylia Seferi

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 04 / 10 /2024
Mezuniyet Tarihi : / /2024

Prof. Dr. Tuncer DEMİR

[Buraya yazın]

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	**Emrah GÜMÜŞTAŞ**
Öğrenci Numarası	**202155001001**
Anabilim Dalı	**Akdeniz Eskiçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı Başkanlığına**
Programı	**(X) Yüksek Lisans ( ) Doktora**
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	**Prof. Dr. Murat ARSLAN**
Turnitin Ödev Numarası	**246393964527**
Tez Başlığı	**Büyük İskender'in Lykia-Pamphylia Seferi**

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Müdürlüğüne

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak Sayfası, b) Giriş, c) Genel Bilgiler, d) Gereç ve Yöntem, e)Bulgular ve f) Sonuç ve Öneriler kısımlarından oluşan toplam…94…….sayfalık kısmına ilişkin, 24 / 09 / 2024 Turnitin adlı intihal tespit programından Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıda detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.
Uygulanan filtrelemeler ve Yüzdelik Karşılıkları:

1- Alıntılar hariç: % 6
2- Alıntılar Dahil: % 8

Akdeniz Üniversitesi "Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları"nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Ad Soyad, İmza

DANIŞMAN ONAYI UYGUNDUR

_____

../../....
(Unvan, Ad Soyad, Tarih, İmza)

Açıklamalar
1- Tez Çalışması Orijinallik Raporu tezin yalnızca "Kapak Sayfası", "Giriş", "Genel Bilgiler", "Gereç ve Yöntem", "Bulgular", "Tartışma", "Sonuç ve Öneriler" bölümlerinden oluşan kısmın tek bir dosya olarak intihal engelleme yazılımına yüklenmesi ile alınır.
2- Yazılıma yükleme yapılırken "Dosya Başlığı" (document title) olarak tez başlığının tamamı, "Yazar Adı" (author's first name) olarak öğrencinin adı, "Yazar Soyadı" (author's last name) olarak öğrencinin soyadı bilgisi yazılır.
3-***İsteğe bağlı ayarlar kısmından; "Ödevleri şuraya gönder?" seçeneği mutlaka DEPO YOK şeklinde işaretlenmesi gerekmektedir;***.
4- ***Benzerlik oranında tüm sorumluluk öğrenciye aittir.***
5- Tez savunma sınavı sonrasında başarılı bulunan öğrenci, tez savunma sınavı tarihi sonrasında tezde yapılmış muhtemel değişiklikleri içeren dosya kullanılarak alınmış ikinci bir intihal raporundaki bilgiler kullanılarak hazırlanmış ve tez danışmanı tarafından onaylanarak imzalanmış ikinci bir Raporu ve Beyanı Enstitüye teslim etmekle yükümlüdür.

AKADEMİK BEYAN

T.C

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ;

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Büyük İskender'in Lykia-Pamphylia Seferi" adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını beyan ederim.

Emrah GÜMÜŞTAŞ

İÇİNDEKİLER

GÖRSELLER LİSTESİ……..**iii**

KISALTMALAR LİSTESİ ….....**iv**

ÖZET .....**vi**

ABSTRACT.....**vii**

ÖNSÖZ ….....**viii**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK İSKENDER'E KADAR MAKEDON KRALLIĞI VE PERS İMPARATORLUĞU

1.1. İskender Öncesi Makedon Krallığına Genel bakış……..……....10

1.2. İskender Öncesi Pers İmparatorluğuna Genel bakış……....19

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK İSKENDER'İN MAKEDON TAHTINA ÇIKIŞI VE LYKİA SINIRINA KADAR YAŞANAN SÜREÇ

2.1. İskender'in Makedon Tahtına Geçişi ve İlk Faaliyetleri……..……..26

2.2. Asya'ya Geçiş…….……....27

2.3. Granikos Muhaberesi…….……...…….…….27

2.4. İskender'in Küçük Asya'nın Batı Kıyılarındaki Faaliyetleri…….……..……...30

2.4.1. Sardeis'in Ele Geçirilmesi…..……..…….30

2.4.2. Miletos Kuşatması ve Donanmanın Feshi…….……31

2.4.3. Halikarnassos Kuşatması.…….....32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LYKIA-PAMPHYLIA'DA İZLENEN ROTA VE BU SÜREÇTE YAŞANAN OLAYLARA GENEL BAKIŞ

3.1. Lykia Faaliyetleri……..……..33

3.2. Pamphylia Faaliyetleri……...……38

3.3. Pampyhlia Üzerinden Pisidia'ya Geçiş Süreci …….…….……39

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜK İSKENDER'İN LYKİA-PAMPHYLİA GÜZERGÂHI

4.1. Lykia'nın Tarihi Coğrafyası……...……43

4.2. İskender'in Lykia'da İzlediği Muhtemel Güzergâh……..……..…45

4.2.1. Halikarnassos'tan Telmessos'a(Fethiye) …….……46

4.2.2. Telmessos (Fethiye)'tan Ksanthos Çayı'nın Doğu Yakasına Geçiş….....…….…….47

4.2.3. Milyas'a Hareket…….....50
4.2.4. Phaselis'e Hareket.……...55
4.3. Pamphylia'ya Hareket…….……...59
4.3.1. Perge…….……....65
4.3.2. Side……...…….……...67
4.3.3. Sillyon…..……..……...67
4.3.4. Aspendos…….……...……..68
4.3.5. Pamphylia'dan Çıkış…….....68
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME…….……**70**
ANTİK KAYNAKLAR……...……**74**
MODERN KAYNAKLAR……..……...**76**
ÖZGEÇMİŞ…….……**81**

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1 Büyük İskender'in portresi……4

Görsel 2 İskender Tarihi'nin Roma döneminden günümüze kalan temel kaynakları ve de beslendikleri birinci el kaynakların şeması.....7

Görsel 2.1 Granikos Muhaberesi……....29

Görsel 4.1 Stadiasmus Patarensis yol anıtı ……....42

Görsel 4.2 Stadiasmus Patarensis yol anıtının B yüzü…….42

Görsel 4.3 Stadiasmus Patarensis yol anıtının C yüzü…….43

Harita 4.4 Patara Yol Anıtı'na göre Kentler ve Takribi Yol Güzergahları……..44

Görsel 4.5 Halikarnassos'tan Telmessos'a geçişte kullanılan muhtemel rota……....47

Görsel 4.6 Telmessos'tan Tlos'a giden yollar……50

Görsel 4.7 Tlos'tan Kastabara'ya giden yollar…….53

Görsel 4.8 Ksanthos'tan Neisa'ya giden yol……..54

Görsel 4.9 Phaselis ile Tekirova bağlayan Çöğmen Tepe'den geçen yol……58

Görsel 4.10 Alatepe eteklerinde devam eden Çöğmen Tepe yolunun istinat duvarları……..58

Görsel 4.11 Phaselis- Çamyuva Kuzeybatı Yolu……..…….61

Görsel 4.12 Phaselis-Çamyuva Kuzeydoğu Yolu…….…….....62

Görsel 4.13 Phaselis'den Pamphylia Ovasına giden kara yoları…....…….….64

Görsel 4.14 Gavur Yolu (Klimaks ?)…..……65

Görsel 4.15 Çandır Vadisi……...65

Görsel 4.16 Pamphilya'nın Helenestik dönem karayolu bağlantıları…….……66

KISALTMALAR LİSTESİ

Aleks.	Aleksander	Iusti.	Marcus Iulianus Iustinus
Anab.	Anabasis	m.ö	milattan önce
Arr.	Arrianus	m.s	milattan Sonra
bk.	bakınız	km.	kilometre
c.	cilt	krş.	karşılaştırınız
Curt.	Quintıus Curtius Rufus	Ksen.	Ksenophon
Çev.:	çeviren	Lucian.	Luianos
Dem.	Demosthenes	m.	metre
Diod.	Diodoros Siculus	Phil.	Philippica
dn.	dipnot	Plin.	G. Plinus Secundus
Ed.	editör	Plut.	Plutarkhos
et al.	et alii	Polyain.	Polyainos
etc.	*et cetera*	Ptol.	Claudius Ptolemaios
fot.	fotoğraf	res.	resim
fr.	fragman	SP.	Stadiasmus Patarensis
Gell.	Gellius	Str.	Strabon
Geogr.	Geographika	Strat.	Strategemata
gzr.	Güzergâh	Thuk.	Thukydides
Hdt.	Herodotos	vb.	ve benzeri
Hell.	Hellenika	v.d.	ve diğerleri
Hom.	Homeros	vol.	volumen
Il.	Ilias		

ÖZET

II. Phillippos'un MÖ 336'daki ölümü ile Makedon Krallığı'nın başına geçen Büyük İskender MÖ 336-323 yılları arasında kaldığı Makedon tahtında sadece Makedon tarihini değil aynı zamanda yaptıklarıyla dünya tarihini de adını unutturmayacak şekilde derinden etkiledi. Bu dönemde on üç yıllık iktidarlık süresinin büyük bir kısmı olan MÖ 334-323 yılları arasına denk gelen on bir yıllık süresini Pers İmparatorluğu'nun topraklarında geçirerek Pers İmparatorluğunu tarih sahnesinden sildi.

Bu zaman zarfının yaklaşık bir buçuk yıllık zaman dilimine denk gelen ve de MÖ 334 baharı ile başlayıp MÖ 333 sonbaharı ile son bulan kısmını günümüzde Anadolu topraklarına denk gelen Küçük Asya'da geçirdi. Bu dönemin ise birkaç aylık kısmına denk gelen MÖ 334'ün sonu ile MÖ 333'ün başındaki kış mevsimini ise günümüz Antalya sınırlarına denk gelen Lykia ve Pamphylia'da geçirdi.

Böylece bu çalışmada ise İskender'in Lykia ve Pamphylia temelinde izlediği strateji, ilgili bölgedeki geçtiği güzergahlar ve sonucunda ortaya çıkan rota araştırılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında ilgili tarihi coğrafik alanlardaki hareket esnasında vuku bulan askeri ve siyasi olaylar ele alınmıştır. Nihayetinde antik, modern kaynaklar ışığında ve de arkeolojik verilerin yardımı ile de İskender tarihi açısından hakkında daha az bilgi bulunan seferin ve Akdeniz tarihi açısından önemli olan Lykia ve Pamphylia geçişi hakkında daha fazla bilgi ortaya katmak umulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Büyük İskender, Strateji, Rota, Lykia-Pamphylia

ABSTRACT

Alexander the Great, who became the head of the Macedonian Kingdom after the death of Philippos in 336 BC, had a profound impact not only on Macedonian history but also on world history with his actions during his reign on the Macedonian throne between 336 and 323 BC. During this period, he spent the majority of his thirteen-year reign, eleven years between 334 and 323 BC, in the territory of the Persian Empire, erasing the Persian Empire from the stage of history.

He spent the part of this period, which corresponded to a period of approximately one and a half years, starting with the spring of 334 BC and ending with the autumn of 333 BC, in Asia Minor, which coincides with today's Anatolian territory. He spent the winter of the end of 334 BC and the beginning of 333 BC, which corresponded to a few months of this period, in Lykia and Pamphylia, which coincide with the borders of today's Antalya.

Thus, in this study, the strategy followed by Alexander on the basis of Lykia and Pamphylia, the routes he passed in the relevant region and the resulting route were tried to be investigated. In addition, military and political events that occurred during the movement in the relevant historical and geographical areas were discussed. Ultimately, in the light of ancient and modern sources and with the help of archaeological data, it is hoped to reveal more information about the expedition, about which less is known in terms of the history of Alexander, and the passage of Lykia and Pamphylia, which is important for the history of the Mediterranean.

Key Words: Alexander the Great, Strategy, Route, Lykia-Pamphylia

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Makedon Krallığı'nı yaşadığı dönemde Hellen şehir devletleri arasında askeri ve siyasi anlamda birinci sıraya getiren II. Philippos'un ölümü üzerine Makedon tahtını devralan Büyük İskender'in, Makedon Krallığını bilinen dünyanın en güçlü devleti haline getiren ve de bunu gerçekleştirirken Pers İmparatorluğunu tarih sahnesinden sildiği aşamalardan olan Küçük Asya faaliyetlerinin önemli bir kısmını oluşturan Lykia-Pamphylia faaliyetleri MÖ 334 sonu kış mevsimi ile MÖ 333 yılının ilk ayları özelinde temel olarak incelenmiştir. Bu noktada ise araştırma esnasında antik kaynaklar, arkeolojik bulgular, epigrafik, numizmatik ve de modern kaynakların müşterek analizinden faydalanarak genel bir perspektif oluşturulmaya çalışılmıştır.

Dört ana başlıktan oluşan bu çalışmada, *giriş* bölümünde kısaca Makedon Krallığı'nın ve de Pers İmparatorluğu'nun kuruluşundan Büyük İskender'e kadar uzanan siyasi tarih ana hatlarıyla incelenmiş olup İskender'in Pers İmparatorluğu'nun fethine uzanan siyasetin temelleri anlatılmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde ise Büyük İskender'in tahta geçişi ve de akabinde Pers Seferi öncesi Avrupa izlenen siyaset ve de devamında İskender'in Hellas'ı örgütleyerek yola çıkması Granikos muharebesi dahil Küçük Asya'nın batı kıyılarındaki faaliyetleri Lykia- Pamphylia sınırına kadar incelenmiştir. İkinci bölümde ise Lykia-Pamphylia faaliyetleri kapsamında Telmessos'a (Fethiye) girişinden Termessos Geçidi'nden (Güllük Geçid'i) çıkışına kadar yaşanan siyasi, askeri faaliyetlere değinilmiştir. Son olarak araştırmanın ana bölümü olan üçüncü bölümde ise İskender'in Lykia-Pamphylia sınırları içerisindeki izlediği rota ve de buna bağlı güzergâh daha yakından mercek altına alınmıştır.

Henüz acemiliğini yaşadığım bu çalışma sürecinde beni sürekli doğrular konusunda yönlendiren ve eksiklerimi işaret ederek bıkmadan usanmadan beni dinleyerek büyük bir olgunluk gösteren, bilgi birikimini örnek aldığım tanımanın onur olduğu değerli hocam Prof. Dr. Murat Aslan'a ; tez sürecinde samimiyetle yardımlarını ve tecrübelerini aktaran Arş. Gör. Dr. sayın Elif Altene'e; tez aşamasında manevi desteğini eksik etmeyen aileme ve de adını anamadığım birçok dostuma teşekkürü bir borç bilirim ve de son olarak bu çalışmamı bilimin yollarını aydınlatan tek kılavuz olmasını istediğim çocuklarım Emre ve Elif Gümüştaş'a adıyorum.

Emrah GÜMÜŞTAŞ

Antalya, 2024

BÜYÜK İSKENDER'İN LYKİA VE PAMPHYLİA FAALİYETLERİ

GİRİŞ

Makedon kralı II. Phillippos'un MÖ 336'daki ölümü ile Makedon tahtını devralan (III. Alexandros) İskender, MÖ 336-323 yılları arasında süren iktidarı boyunca krallığının sınırlarını batıda Hellas'tan, doğuda Asya'nın uçsuz bucaksız steplerine, güneyde ise Hindistan içlerine ve de Mısırı da kapsayacak şekilde genişletti. Kısa süre içinde gerçekleştirdiği büyük fetihlerle kendi döneminden itibaren "Büyük" sıfatını almayı kuşkusuz hak etti. Bu başarılarıyla Makedon tarihini değil aynı zamanda yaptıklarıyla dünya tarihini de şekillendirerek adını unutturmayacak şekilde iz bıraktı. Bu dönemde on üç yıllık iktidarlık süresinin büyük bir kısmı olan MÖ 334-323 yılları arasına denk gelen on bir yıllık süreyi Pers İmparatorluğu'nun topraklarında geçirerek Pers İmparatorluğunu tarih sahnesinden sildi.

Bu zaman zarfının yaklaşık bir buçuk yıllık dilimine denk gelen ve de MÖ 334 baharı ile başlayıp MÖ 333 sonbaharı ile son bulan kısmını günümüzde Anadolu topraklarına denk gelen Küçük Asya'da geçirdi. Seferin bu bölümünde Küçük Asya'nın Ege kıyılarını ele geçirdikten sonra Lykia ve Pamphylia üzerinden İç Anadolu'ya girmeyi amaçlamış, burada Hyparna, Telmessos-Pinara-Ksanthos- Patara-otuz küçük yerleşim- Phaselis-Perge-Aspendos-Side kentlerini, ele geçirerek ya da bazıları teslim alarak zapt etmiştir. Sillyon ve Termessos'u ise kısa süreli kuşatmakla yetinmiştir.

Bu noktada İskender Tarihi ilgili literatüre bakıldığında gerek ilgili antik temel kaynaklar olan Diodoros Siculus, Quintus Curtius Rufus, Plutarkhos, Flavius Arrianus ve Pompeius Trogus gibi bu alanda başat yazarların eserlerinde seferin tamamının anahatlarıyla ele alındığı görülmektedir; ancak İskender'in Miletos'ta donanmasını feshederek karar aldığı kıyı stretejisinin önemli bir kısmını oluşturan "Lykia-Pamphylia" etabı yukarıda adı geçen temel kaynaklar olan Q. C. Rufus, Khaironeialı Plutarkhos ve Nikomedialı Arrianus gibi antik yazarlar tarafından kısaca değinilmekte olup Diodorus Siculus ise eserinde ilgili etabla ilgili *"Marmaralılar"* olarak bilinen Pisidia halkıyla yaşananlara sadece kısa bir şekilde değinmekte ve Pompeius Togus'un çalışmasından özet yaparak aktarımda bulunan Iustinus tarafından ise üzerinde durulmayarak ilgili bölüm teğet geçilmiştir.

Amaç:

Çalışmanın temel amacı antik kaynaklar arasında Lucius Flavius Arrianus Ksenophon'un *"İskender'in Seferleri"* eseri baz alınarak görece yüzeysel olarak ele alınan Büyük İskender'in güney batı Anadolu'ya denk gelen Lykia -Pamphylia'da izlediği rotanın ve güzergâhın tarihsel coğrafik boyutta titizce ortaya çıkarılmasıdır. Bunu yaparken izlenen

rotanın temelinde yatan stratejinin ele alınarak antik ve modern görüşler etrafında Büyük İskender'in Anadolu'nun Doğu Akdeniz Sahilleri'nde uyguladığı askeri stratejinin anlaşılmasıdır. Bu bağlamda söz konusu statejinin Lykia, Pamphylia ve Pisidia kentlerine olan sosyoekonomik ve siyasi etkilerinin ortaya konulması planlanarak bu alandaki eksiklerin giderilmesine gerek İskender Tarih'i araştırmalarında gerek ise Akdeniz Tarih'i çalışmalarında katkıda bulunulması hedeflenmektedir.

Kapsam:

Çalışmanın kapsamı MÖ 336-323 yılları arası Antik Makedonya kralı Büyük İskender'in hüküm sürdüğü yıllar arasında özellikle MÖ 334 yılında Asya Seferi'ne çıkarak önce Anadolu sahillerini ve iç bölgeleri ele geçirerek ardından Suriye, Mısır, Mesopotamya ve Hindistan'a kadar ilerleme sürecindeki MÖ 334 sonu ile MÖ 333 başlarına denk gelen Lykia-Pamphylia sahillerindeki faaliyetleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde, ilk olarak Büyük İskender'in başa geçişinden önceki Makedon ve Pers tarihi kısaca İskender'e kadar ele alınıp İskender döneminde doğuya sefer açma ihtiyacına neden olan siyasi ve ekonomik nedenlerin ne olduğu anlaşılmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde, ise İskender'in Makedon tahtına çıkışı ve akabinde doğu seferi için hazırlıkları ve Anadolu'ya geçişi ile Lykia ve Pamphylia sahillerine kadar ilerleme sürecine genel bakış yapılacaktır. Üçüncü bölümde ise Lykia-Pamphylia sınırlarına girişi ve de bu tarihi coğrafik alanda uğranılan antik yerleşimlerin bir rotası çizilecek olup ayrıca bu noktada yaşanan siyasi ve askeri faaliyetlere değinilecektir. Son ve araştırmanın ana kısmını oluşturan dördüncü bölümde izlenen tarihi rota'nın güzergâhı antik kaynaklar, epigrafik belgeler, arkeolojik buluntular ve modern literatür ışığında bir harita perspektifinde ortaya konmaya çalışılacaktır.

Yöntem:

Bu bağlamda ise gerek İskender Tarih'i gerek ise İskender'in Lykia-Pamphylia Seferi için en önemli antik kaynak olarak kabul edilen antik: F. Arrianus'un "*İskender'in Anabasis'i*" adlı eseri baz alınacak olup daha sonrasında ise bölgedeki arkeolojik çalışmalar neticesinde 1994/1995 yılı kazıları sırasında Patara'da bulunan ve S. Şahin tarafından yapılan *"Stadiasmus Patarensis"* yol anıtından da faydalanarak İskender'in ilgili coğrafyada izlediği güzergahın resmi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca bu kaynaklara ek olarak F. Stark'ın ve de T.A.B Spratt & E. Forbes'in bölgede İskender'in geçmiş olabileceği güzergahın bizzat deneyimlenerek çıkarımlarda bulundukları eserleri de bu çalışmada baz alınacak olan temel kaynaklardır.

Yukarıda adı geçen ilgili kaynakların yanında Lykia-Pamphylia'da İskender ile ilgili epigrafik veriler de analiz edilip modern literatür ile zenginleştirilecektir. Ayrıca İskender'in

rotası üzerindeki bölge kentlerinde yapılan kazılardan elde edilmiş olması muhtemel bilgiler değerlendirilmeye çalışılacaktır. Buna ek olarak söz konusu bölgelerde : özellikle Phaselis antik kenti ve territoryumunda 2012-2017 yılları arasında yürütülen alan arkeolojisi temelli yüzey araştırmaları raporları mercek altına alınarak buradan elde edilen bilgilerden İskender'in izlediği olası yol güzergahları üzerinde bir çıkarımda bulunulmaya gayret edilecektir.

Temel olarak antik kaynak, modern literatür ve arkeolojik material kültür kalıntıları ışığında ortaya konulacak olan çalışmadan elde edilecek olan çıkarımlar Akdeniz Havzası'nın önemli tarihi olgularından olan Büyük İskender'in Doğu seferi sırasında izlediği rota, faaliyetleri ve de stratejisi anlaşılmaya çalışılarak bu alanda yapılan ve de yapılacak olan çalışmalara katkı sunması hedeflenmektedir.

İskender Tarihi Kaynakları Hakkında

Atinalı Solon'a göre (Hdt. I. 32) hayatın kayralarını, birçok kişi yaşam boyunca arzulasa da nihayetinde bu kayraların kişi için gerçekten talih mi? yoksa bedbahtlık mı? olduğu yaşarken bilinemez ve de bu konuda kanıya ulaşmak için kişinin yaşamının nasıl bir sona bağlandığı bilinmelidir. Bu duruma en iyi örneklerinden biri de Büyük İskender'dir. Ayrıca bu konuya başka bir örnek de Lukianos'tan (*Timon.* 19-20) verilebilir: Zenginlik kişiye giderken kör ve topal, kaçarken de uyanık ve atiktir. Sonuçta hayat kral oğlu olarak kayralarını ona sunmuş, o zaferlerini ve topraklarını kısa ömründe çoğalttıkça adını da büyütmüş ancak yaşamının sonunda talih ve mutluluk ondan hızla kaçmış toprakları parçalanmış geriye ise sadece hikayesi kalmıştır.

Solon ve Lukianos'un tespitleri her ne kadar da İskender özelinde kendilerini haklı çıkarsa da ancak olaya İskender özelinde baktığımızda durumun İskender açısından aksine tam da mutlu bir sona bağlandığını söyleyebiliriz. Zira: İskender'in Troya'da Akhileus'un mezarında[1] yaptığı konuşmayı hatırladığımızda kralın idealinin adını ölümsüzleştirmek arzusu olduğu söylenebilir. Nitekim bu arzusu asırlar sonra bile hikayesinin anlatılmasıyla ve de yazılmasıyla devam ettiğini görebiliriz.

[1] " Hey Akhilleus! Ne mutlu sana. Hayattayken sadık bir dostun, öldükten sonra da ününü bütün dünyaya duyuran bir ozanın oldu!" (Plut. *Aleks.* XV. 4).

Görsel 1 Büyük İskender portresi (http://www.zedge.net/walpaper10560886/)

A- Antik Kaynaklar

Konu İskender gibi tarihe yön vermiş ve de her dönem etkisini korumuş bir kişilik olunca kendisine ve de dolayısıyla tarihine ilgi duyulması da bizzat kendi döneminde başlamıştır. Bu nedenle sadece mahiyetinde bulunan kişiler tarafından bir düzineden fazla hakkında tarih yazımı girişiminde bulunulmuştur (Arslan, 2017: 136). Öncelikle tarihin öneminin bilincinde olan İskender, bizzat Ceasar gibi bir tarih kaleme almamış olsa da ve de sadece kendi elinden birkaç yazı kırıntısı mektuplarından alıntılama yapan yazarlar tarafından günümüze kalmışsa da sefer boyunca resmi saray tarihçisi olarak Aristoteles'in yeğeni olan Olynthoslu Kallisthenes'i bu iş için memur etmiştir (Freeman, 2022: 405).

Bu çerçevede Kallisthenes, sefer sırasında görevinden azledilene değin propaganda amacı güden ancak yetkin ve de tutarlı denebilecek "*İskender'in İşlerini"* kaleme aldı (Lendering, 2022: 15), kralın ölümüne müteakip ise: Kraliyet sekreteri Eumenes ve yardımcısı Erythrailı Diodotos'a ait olan "*Kraliyet Güncesi"* örnek verilebilir bu belge ise kraliyet mektupları ve önemli toplantı tutanaklarını barındırmasıyla resmi evrak statüsündedir (Arslan, 2017: 136; Lendering, 2022: 15). Bu konuda yazan diğer önemli kişilerin başında ise kralın yakın dostu, yakın muhafızı ve de Mısır'daki Ptolemaios Hanedanı'nın kurucusu Lagos'un oğlu Ptolemaios vardır. Ptolemaios tarihinde kralı yücelten bir eğilim sergilemiş olup bu durum Mısır'daki krallığın meşruluğu için gerekli olduğu genel kanısı kabul edilse de İskender tarihi noktasında en önemli eser kabul edilen tarihin yazarı olan Arrianus tarafından güvenilir olarak kabul edilmiştir (Arslan, 2017: 136; Freeman, 2022: 406; Lendering, 2022: 15). Yine daha

sonra da Arrianus tarafından da kullanılan ve güvenilir olduğu iddia edilen başka bir eserin yazarı da İskender tarafından Kyros'un mezarının tamiri ile görevlendirilmiş olan teknik uzman Kassandreialı Aristoboulos'tur (Arslan, 2017: 136; Freeman, 2022;406). Kralın mabeyincisi Mytileneli Khares, anektod derlemesi yaptı saraydaki özel hayata dair yazdıkları on kitap tuttu ve de *proskynesis* ve Susa'daki toplu evliliğe dair yazılanlar genel olarak bir sonraki dönem tarihçileri tarafından kullanıldı (Arslan, 2017: 136; Freeman, 2022: 407; Lendering, 2022: 15), Kynik filozof Diogenes'in öğrencisi ve de Hindistan'dan dönen donanmanın dümencisi Onesikritos, "*İskender'in Gençliği" ni* yazdı bu eserinde İskender'i filozof-kral olarak örnek bir portresini çizer ve de Hindistan'daki "Brahmanlar" için açıklamaları da daha sonraki tarihçiler tarafından çokça kullanıldı (Arslan, 2017: 136; Freeman, 2022: 407; Lendering, 2022: 15) Olynthoslu Ephippos, "*İskender ve Hephaestion'un Ölümü*" nü yazdı. Bu eser daha sonra Athenaeus, tarafından alıntılanarak saraydaki müsrifliğin olağan üstü boyutlarını ortaya koyan lüks hayata dair bilgiler verdi (Arslan, 2017: 136; Freeman, 2022: 407; Lendering, 2022: 15). Ephippos benzeri içeriği örnek veren bir başka yazar ise hakkında pek bilgi bilinmeyen Nikoboulos'tur (Freeman, 2022: 407). Kraliyet Amirali Nearkhos ise İskender'in çocukluk arkadaşıdır "*Hindistan Yolculuğu"* nu yazdı bu eser Indus'tan Pers topraklarına dönüşteki ve de Hindistan'daki seferler için önemli kaynak olmuştur (Arslan, 2017: 136; Freeman, 2022: 407; Lendering, 2022: 15-16). İskender'in Babil'deki son yemeğinde zehirlendiğine dair şüphelerin ev sahibi Teselyalı Medios da belki de ithamlardan kurtulmak için olsa gerek İskender hakkında onu yücelten bir eser yazdı (Freeman, 2022: 407). İskender hakkında tarih yazdığı düşünülen bir başka Teselyalı da Polykleitos'tur. Zira Strabon'un eserinde alıntılarında detaylı coğrafik veriler sunmuştur (Freeman, 2022: 407). Ayrıca bu örnekleri Lampsakoslu Anaksimenes, Kardialı Hieronymos, Pellalı Marsyas ve de Samoslu Douris birinci el İskender dönemi kaynakları olarak verilebilir (Arslan, 2017: 136).

Ayrıca bu birinci kaynaklara ek olarak en önemli kaynak olarak da bir Pers tarihi yazmış olan meşhur Yunan tarihçi Dion'un oğlu İskenderiyeli Kleitarkhos'tur. Kleitarkhos, İskender'in seferleri sırasında çocuk yaşta olsa da MÖ IV. yüzyılın sonlarında İskender biyografisi yazdı bu eseri yazarken sefer raporlarından, ilgili birinci el kaynaklardan ve de sefere katılmış olan askerlerle sözlü görüşmeler yapmak suretiyle faydalandı (Freeman, 2022: 408; Lendering, 2022: 13).

Nihayetinde ise İskender tarihi ile ilgili yukarıda bahsi edilen birinci el kaynaklar günümüze ulaşamadı ve zamana yenik düşerek tarihe karışarak Hellen-Roman kütüphanelerinde kayboldular. Bahsi geçen kaynakların bilgisi ise bu eserlere atıfta bulunan

Roma dönemi İskender tarihçileri olan Sicilyalı Diodoros,[2] Q. Curtius,[3] Khaironeialı Plotarkhos,[4] Nikomedialı Arrianus[5] ve Pompeius Trogus'a[6] atfedilen eserden yaptığı özetle tanınan M. I. Iustinus gibi Roma dönemi tarihçilerin tarih benzeri çalışmaları olan ikinci el kaynak sayılan bu eserlerin günümüze ulaşmasıyla bilinmektedir (Arslan, 2017: 137; Freeman, 2022: 405-408).

Bu eserler gerek birinci el, gerek ikinci el gerekse de modern kaynaklar olsun genel olarak İskender'i yerme ya da idealize etme etrafında şekillenmiş olup bu durumun en önemli nedeni ise insan faktörünün içinde bulunduğu gerek kişisel gerek psikolojik, sosyolojik, felsefi ve de politik durumun algıları üzerinde etkili olması ve de bundan dolayı objektifliğini koruyamamasıdır (Arslan 2017, 138; Freeman, 2022: 405-406).

Bu minvalde İskender'i yeren geleneğin başında İskenderiyeli Kleitarkhos'u birinci kaynak olarak kullanmış olan Romalı yazarlar: Sicilyalı Diodoros, Q. C. Rufus ve de M. I. Iustinus gelmekte ve de bu gelenek modern İskender tarihinde "vulgata geleneği" olarak bilinmektedir. Diğer antikçağ ikinci el kaynaklardan biri Khaironeialı Plutarkhos'a aittir ve de Kleitarkhos'un esrinin yanında diğer birinci el kaynaklardan da daha geniş olarak faydalanmıştır. Plutarkhos ilgili eserinin başında amacını tarih yazmaktan ziyade ahlaki ölçütlere örnek bir eser yazmak olarak belirtir ve de genel olarak İskender'i olumlu olarak çizse de yer yer eleştirilere de yer vermektedir. Bunun yanında İskender'in ilk yılları ile ilgili önemli bilgiler Plutarkhos'ta yer almaktadır (Freeman, 2022: 408-409).

Son olarak bu temel kaynakların en önemlisi ve de en dengelisi olarak da kabul edilen eser ise Nikomedialı Arrianus'a aittir. Onun eserinin temel kaynakları Ptolemaios ve Aristoboulos'tur. Arrianus genel olarak İskender'i İnsani kusurlardan etkilenmiş olan üstün meziyetlere sahip bunun yanında sempati de duyulan bir profil olarak seferleri noktasında daha ayrıntılı olarak sunar (Freeman, 2022: 409).

---

[2] Diodoros (MÖ 80-20) Sicilya'da doğmuştur. Eserinin adı: *Bibliotheke Historike*'dir. Eserin XVII bölümü İskender'e ayrılmıştır. Yazar esas olarak Hieronymos, Nearkhos, Onesikritos'u kullanmış ama esas olarak Aristoboulos ve Kleitarkhos'u takip etmiştir (Arslan, 2017: 155; Freeman, 2022: 408).

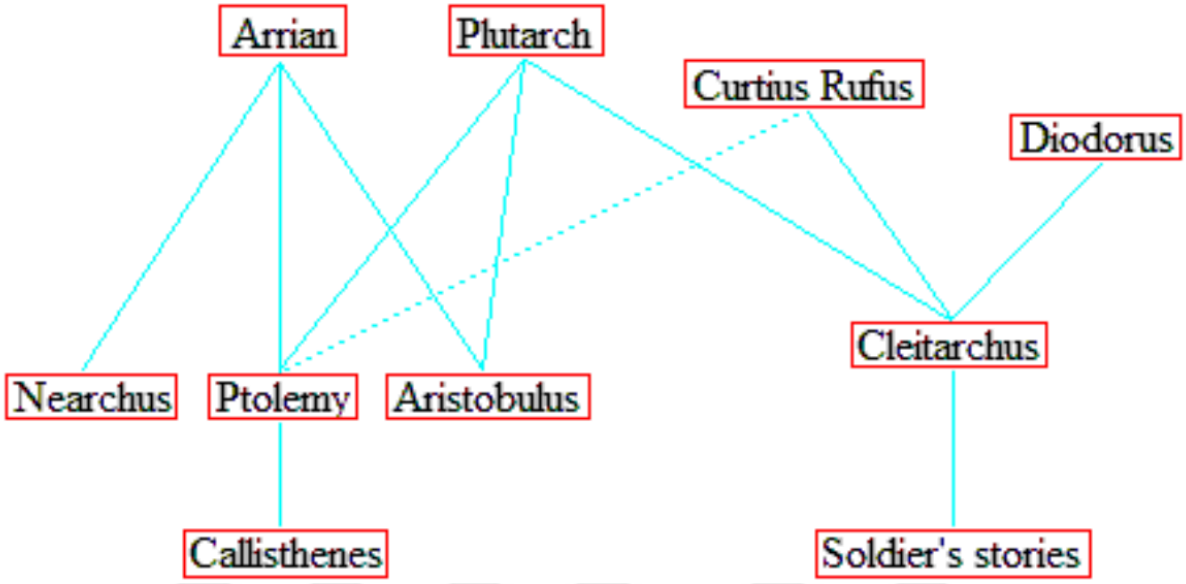
[3] Q. Curtius Rufus, (MÖ I- MS I.) *Historiarum Alexandri Magni Macedonis* (Makedon kralı Büyük İskender'in tarihi) adlı eser yazmıştır (Arslan, 2017: 155).

[4] Plutarkhos (MS 46-120) orta Yunanistan'da Khaiorenia'da doğdu. Dönemin üretken önemli düşünür ve yazarlarındandır. *Bioi Paralleloi* (Paralel Yaşamlar) *Alexandros* ve de *Moralia/ Ethika* (Karakterler/Ahlak) *Peri tes Alexandrou Tykhes kai Arates* (Büyük İskender'in Şansı ve Erdemi Üzerine) eserlerinde İskender ile ilgili önemli bilgiler vermektedir (Arslan, 2017: 155).

[5] Lucius Flavius Arrianus (yak. 86-180) Roma'nın Bithynia Eyaleti'nin başkentinde doğmuş olan dönemin öenmli devlet adamı, generali ve tarih yazarlarındandır. En önemli eseri *İskender'in Anabasis*'idir.
Kralın yakınında bulunan Ptolemaios ve Aristoboulos temel kaynaklarıdır. İskender'e sempati duyup eserinde yüceltse de bilinen İskender kaynakları arasında en önemlisi olarak kabul edilmektedir (Arslan, 2017: 155).

[6] Pompeius Trogus (MÖ 30- MS 14) Gallia Narbonensis'te doğmuştur. En önemli eseri *Philippus Tarihi'dir.* 44 parçadan oluşmaktadır. Günümüze ise MS III. yüzyılda P. Trogus'un çalışmasından özet yapan Iustinus'un eseri sayesinde kalmıştır. Bu özet eser ilgi çekicidir ve de XI-XII kitapları İskender ile ilgilidir. (Arslan, 2017: 155).

Doğu kaynaklarında özellikle Babil astronomi raporlarında İskender ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Bunun yanında bu benzeri raporlar bilim insanları tarafından hala çözümlenmeye çalışılmaktadır. Bu konu ile ilgili ek kaynak olarak gerek Yunanistan'da gerek Anadolu'da gerek Ortadoğu'da gerekse de Asya'da yapılan arkeolojik çalışmalarda İskender dönemi ile ilgili somut materyaller ortaya konmaktadır (Freeman, 2022: 409; Lendering, 2022: 16-17).

Görsel 2 İskender Tarihi'nin Roma döneminden günümüze kalan temel kaynakları ve de beslendikleri birinci el kaynakların şeması (Livius.org)

B-İskender Tarihi Modern Literatürü

İskender tarihinin modern dönemde etkileşimi de antik kaynakların perspektivi etkisinde yeren, yücelten ve de avam[7] geleneği ekseninde şekillenmiş olup, günümüze değin binlerce eserin bu konuda yazılmasıyla devam etmiş ve de etmektedir. Yazılan eserlerin gerek antik gerek modern çağda olsun insan unsurunu barındırması yani siyasal, sosyal ve psikolojik bakış açısını barındırması yazılan tarihlere de direk etki etmektedir. İskender bir dönemin kahramanı iken başka bir dönemin canavarı haline dönüşebilmektedir (Arslan, 2017: 137; Freeman, 2022: 410; Lendering, 16).

Siyasi koşullara İskender Tarihleri yazarlarını etkilediği kadar modern tarihçileri de etkilemiştir. Bu duruma örnek olarak Viktorya Dönemi W.W. Tarn'ın Britanya İmparatorluğunun son döneminde yazdığı eseri *"Alaxander The Great I-II"* önemini korusa da ancak Büyük Britanya İmparatorluğu'nun emperyalizimini meşrulaştırmak için İskender

[7] Avam geleneği: Gerçekdışı, fantastik uslubla yazılan İskender Tarihleridir. Olağan dışı, efsanevi , masalsı bir İskender portresini ortaya katan bu anlatım geleneğine İskenderiyeli Kleitarkhos, baş dümenci Onesikritos ve başmabeyinci Khares örnek olarak verilebilir. (Arslan, 2017: 156)

hakkındaki ideal kral portresini pekiştirmek için altını doldurduğu olumlalar, günümüz tarihçileri tarafından pek de itibar görmemektedir. İskender hakkındaki en güncel tarih yazımları onun daha karmaşık bir tasvirinin sunup irdelemeyi ileri götürüp askeri dehasını bile sorgulayanlar vardır (Holt, 2004: 120-121; Freeman, 2022: 409).

Siyasi koşulların değişimi ile Tarn dönemi'nin kahraman profili olabilen İskender, başka bir dönemin içinde bulunduğu şartlara göre canavarı da olabilmektedir. Nitekim II. Dünya Savaşı ile yaşanan yıkım Avrupa Uygarlığı'nın üstünlüğünün de sorgulanmasına neden olmuş 1958 itibariyle E. Badian, Tarn'ın İskender güzellemelerinin çarpıtıldığını ortaya seren bilimsel yazılılarıyla yeni bir odak noktası oluşturdu. Bu karşı kutuplu bakış açısında İskender, dolaplar çeviren, ahlaki ve siyasi sınırlardan yoksun örnek Makyevelist bir portre olarak sunulmuştur (Holt, 2004: 120-121; Arslan, 2017: 156-157; Freeman, 2022: 409). Bu bakış açısına daha insani bir yaklaşım getiren A.B. Bosworth ise İskender'i diğer uluslar üzerinde katil ve zorba bir profile oturtmaktadır.

Nihayetinde İskender Tarihi üzerine yapılan çalışmaları özetleyen en geçerli söylem olarak P. Freeman'ın (2022: 410) *"Onun hakkında yazan insan sayısı kadar İskenderler olduğu unutulmamalıdır"* sözü olsa gerek. Bu minvalde modern İskender Tarihleri'ne örnek olarak bu çalışmada kullanılmış olan eserler, İskender'i yücelten, yeren ve de daha dengeli bir portre olarak sunan eserlerden dengeli bir şekilde faydalanmıştır.

İskender'i yücelten modern tarih yazımlarına ilk örnek olarak bu çalışmamızda da faydanılan ,W. W. Tarn'ın "*Alexander The Great. I."* Eseri verilebilir bu eserinde Tarn İskender'i idealize hükümdar olarak ortaya konmasında kralı yücelten kesimin başında gelmektedir. Bu yaklaşım türüne başka örnek olarak ise Alman emperyalizmin yayılmasının meşruluğunu tıpkı Viktoryen yanlısı Tarn gibi İskender üzerinden meşru kılmak istenen J.G. Droysen ve eseri *"Büyük İskender Tarihi"* verilebilir.

Bu çalışmada faydalanılan İskender'i yeren yazım yaklaşımına ilk örnek olarak A.B. Bosworth verilebilir. Bosworth "*Büyük İskender'in yaşamı ve fetihleri fetih ve imparatorluk"* adlı eserinde İskender tarafından fethedilen halkları, zulme ve katle keyfi olarak uğramış madur toplumlar olarak aksederken, İskender'i de dolayısıyla despot ve insani ahlaktan yoksun olararak resmeder. R.A Bıllows, ise " *Büyük İskender efsanesi ve mirası rehber kitabı"* eserinde İskender'i II. Philippos'un askeri ve siyasi mirasına hazır konan bir mirasyedi olarak ima eder hatta İskender'in başında olduğu, Makedon başarılarında aslan payını da II. Philippos'a ve de komutanlarına ayırır. Ayrıca İskender araştırmalarında önemli bir yere sahip olan F. Holt'ta "*Büyük İskender ve fil madalyonlarının sırrı"* eserinde bizzat kendini İskender'i yücelten

kesimlerin karşısında savaşı kaybedenlerin tarafından olaylara bakanların tarafında olduğunu bildirir.

P. Briant, "*Büyük İskender fetihler ve siyaset"* ve J. Wıesehöfer "*Erken Pers antik bir dünya imparatorluğunun tarihi"* gibi Pers tarihçileri de ilgili eserlerinde olaylara daha çok Pers kaynakları tarafından bakıp araştırmalardaki Helen kaynaklarının etkisini dengelemeye çalışıp aynı zamanda Perslerin İskender karşısındaki onur paylarını da vermeye çalışırlar.

C- Epigrafik Kaynaklar

İskender hakkındaki arkeolojik veriler, İskender Tarihi ile ilgili gerek antik yazım geleneği gerekse modern yazım geleneğindeki öznel yaklaşımlara göre daha somut ve de nesneldir. Hellas'ta ve de hükmedilmiş başka yerlerde kralın emirlerinin ve de faaliyetlerinin raporlarının kayıtlı olduğu bir dizi değerli yazıt mevcuttur. Ayrıca İskender tarafından ticari ve propaganda amaçlı basılan paralar Akdeniz'den Hindistan'a kadar rastlanmaktadır. Arkeolojik alanda İskender ile ilgili etkileyici detaylar Hellas'ta, Anadolu'da, Irak'ta, İran'da, Afganistan'da vb yerlerde yapılan kazılarda ortaya çıkarılmaktadır.

Kazılar neticesinde çalışmamızın amacını oluşturan Büyük İskender'in Lykia-Pamphylia güzergahını belirlenmesinde büyük katkısı olan *"Patara Yol Anıtı"* olarak bilinen *"Stadiasmus Patarensis"* anıtı, 1994/1995 yılları arasında Patara kazı başkanı Prof. DR. Fahri Işık başkanlığında keşfi ve bu keşfe müteakip başta Prof. Dr. Sencer Şahin'in anıtla ilgili çözümlemeleri ve bilimsel yayınları Lykia'nın antik dönemde özellikle Roma dönemindeki ilgili yollar ve güzergahlarla ilgili tatminkâr bilgiler vermektedir. Ortaya çıkarılan eserin İskender dönemi ile ilgili bağlantısı Roma dönemi Lykia-Pamphylia yollarının Helenestik dönem yolların devamı olduğu kanısını güçlendirmesi noktasında çalışmamızı kaynak yetersizliği noktasında benzersiz olarak desteklemektedir.

İlgili epigrafik anıtın çözümlemeleri ve de araştırmamızda kullanılan yayınlar için örnek kaynaklar olarak S. Şahin'in, M. Adak'la birlikte oluşturdukları "*Stadıasmus Patarensıs ıtinera Romana provinciae Lyciae"* (2007). Ayrıca Şahin'in *"Stadiasmus Pateransıs Likya Eyaleti Roma Yolları." (2011), "Stadiasmus Patarensis - Itinera Romana provinciae Lyciae: Likya Eyaleti Roma yolları"*(2014), gibi çoğaltılabilecek örnekler verilebilir.

Bunun yanında bölgedeki epigrafik eserlerin çevirimini yaparak bölgedeki birçok antik yerleşimin ortaya konmasına yardımcı olan ve de bizzat İskender'in bölgede geçmiş olabileceği yolları bizzat deneyimleyerek rotasını çizmeye çalışan İngiliz Kraliyet Donanmasının bilim adamları olan Spratt, T. A. B. ve Forbes, E. "*Likya'da yolculuklar" adlı eseri örnek verilebilir.*

Ayrıca Spratt ve Forbes'in eserine benzer bir katkı sağlayarak İskender'in Lykia-Pamphylia seyahetinde kullanmış olabileceği rotaları deneyimlemil olan F. Stark'ın

"Alexander's march from Miletus to Phrygia" adlı eseri de araştırmamızda önemli rol üstlenmiştir.

Bu konuyla alakalı araştırmada kullanılan arkeolojik çalışmalara M. Arslan'ın *"Phaselis ve teritoryumunun yol ve savunma sistemleri: Tekirova-Çamyuva arası*" (2018) adlı makalesi İskender'in Tekirova'dan Phaselis' e geçtiği yol bağlantısının keşfi açısından önemli bir çalışma olarak verilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM
BÜYÜK İSKENDER'E KADAR MAKEDON KRALLIĞI VE PERS İMPARATORLUĞU

1.1. İskender Öncesi Makedon Krallığına Genel bakış

"Makedon (Makedonos= "yüksek yerlerde yaşayan, dağ insanı; uzun boylu insan olma ihtimali da az") adı Hellenler tarafından Hellas'ın kuzeyindeki dağlık bölgelerde ve Aksios ile Aliakmon nehirlerinin oluşturduğu düzlüklerde yaşayanlar için kullanılırdı" (Bettalli, 2017: 148). Makedonlar Hellas'ın kuzeyinde uzun bir süre boyunca Hellenlerle etkileşimde bulunmuş ve de dolayısıyla kültürel olarak da etkilenmiş olan : İliryalılar ve Trakyalıların da aralarında bulunduğu Güney Balkan devletlerinin önem bakımından en önde gelen devletiydi (Mansel, 2011: 411). Güneyde Thessalia, doğuda Khalkidike Birliği, kuzeyde Paionia ve batıda İlirya ve Epeiros arasında coğrafik ve siyasi olarak sıkışmış olan bu devletin kaderi: özellikle II. Philippos'a kadar genel anlamda bulunduğu konjonktürde bağımsızlığını korumak ve de iç birliği sağlamak üzerine olmuştur (Pomeroy, 2018: 306).

Makedon toplumunun genel yapısına baktığımızda coğrafyanın etkisiyle toprağı ekip biçen ve de hayvancılıkla uğraşan iktisadi faaliyetler ön plana çıkmaktadır. Bu faaliyetlerin başında ise büyük toprak sahibi soylulardan oluşan feodal beyler bulunmaktaydı. Bu soylu feodal beyler savaşçı ve avcı kimlikleri ile Makedon toplumun temel özelliğinin ön plana çıkmasını sağlıyor, bunun yanında savaş ve barış zamanlarında kralın mahiyetlerinde bulunarak "*hetairos"* olarak bilinen "yoldaşlarını" meydana getiriyorlardı (Bettalli, 2017: 148). *"Hetairoslar"* Makedon ordusunda kralın özel muhafızlığının yanında (Pomeroy, 2018: 307), ağır süvari olarak da görev alıyorlardı. Makedon ordusunun diğer önemli unsuru olan piyade sınıfı ise I. Aleksandros'tan itibaren köylülerden meydana getirilmiş olan *"pezhetairos"* yani "yaya yoldaşlar'ından" oluşmaktaydı (Mansel, 2011: 412).

Makedon idari sisteminde monarşi toplumun merkezinde yer ediniyordu (Pomeroy, 2018: 307). Kral, devletin efendisi, ordunun başkomutanı ve devlet hazinesinin sahibi ve yöneticisi olarak mutlak bir güce sahip otokrattı (Bettalli, 2017: 148). Ancak tahtın zayıf

noktaları da bulunuyordu. Bunun nedeni ise: etrafında Homerosvari bir yaşantı süren soyluların varlığı, ordunun yargılama ve de yeni kral ilan edebilme yetisi Makedon kralının tahtını özellikle güçlü olmadığı ya da başarısızlıklar noktasında sallantıya sokuyordu. Bu durum siyasal istikrarsızlığa neden oluyor ve de Makedon tarihinde birçok kez yerini kaosa bırakıyordu (Pomeroy, 2018: 307).

Makedonların bu etnik kökeni ile ilgili tartışmalar, sadece yakın dönemimizde ortaya çıkmamış bu tartışma antikçağlardan itibaren süre gelmiş (Droysen, 2020: 91)[8] ve de üzerinde kesin bir mutabakat sağlanmasa da Herodotos, Makedonya kralı I. Aleksandros'a dayandırdığı referansı ile Makedon Argeid Hanedanı'nın kökenlerini[9] Hellenlere dayandırmaktadır. I. Kserkses'in Hellas Seferi'ni anlattığı ilgili eserinin Makedonya ile ilgili bilgiler verdiği bölümde: Makedon kralı I. Aleksandros'un altı kuşak[10] önce atası olan Perdikkas'ın, Argos'tan sürgün edildiğini ve Temenos soyundan geldiğini bildirerek, Herakles kökenlerine de imada bulunur (Hdt. V. 22; VIII. 137-139).

Herodotos (VIII. 137-139) her ne kadar da I. Aleksandros'u Perdikkas'ın altıncı kuşak torunu olarak gösterse de MÖ VI. yüzyılın sonu ile MÖ V. yüzyılın başlarında yaşamış olan I. Amyntas'a kadar gelen krallara dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu kralın son zamanlarında I. Dareios'un İskit Seferi sırasında ülkesini ve tahtını Pers istilasından korumak için Perslere vasal olarak tâbi olduğuyla ilgili yetersiz bilgiler bulunmaktadır (Mansel, 2011: 412). Ondan sonra tahta geçen oğlu I. Aleksandros'un (MÖ 498-454) egemenliği ile tarih sahnesinde belirgin olarak ortaya çıkmaya başlayan Makedon Krallığı'nda I. Aleksandros MÖ VI. yüzyılın başlarında I. Kserkses'in Hellas'a açtığı sefer sırasında, devletini kazanan tarafta tutmak gayretinde olan bir politika sürdürdü (Rodger, 2015: 136; Freman, 2021: 25). I. Aleksandros, daha sonra Makedonları Pers egemenliği altından kurtarıp devletin sınırlarını Strymon Irmağı'na kadar genişletmiştir. Atina ile ilişkileri Attika-Delos Deniz Birliği'nin etki

[8] Demosthenes ve Isokrates'in aksi yönde görüşleri için bk. (Droysen, 2020: 91)
Makedonyalıların etnik ve filolojik kökenlerine dair görüşler Güney Balkan Yarımadası'nın devletleri ve halklarının kimlik politikaları üzerinde etkin bir rol oynamıştır. 18. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan "Fransız İhtilali'nin" önemli ideolojik akımlarından olan milliyetçilik fikri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan milletleri üzerindeki egemenliğinin sonlanmasında etkin olduğu kadar bu bölge de ortaya çıkan diğer Balkan Devletleri olan: Yunan, Bulgar, Sırp ve Arnavut devletlerinin, toprak taleplerinde de etkin bir rol oynamıştır. Bahsi geçen devletlerin kuruluşlarında daha fazla toprak hakkı talebi, bu devletlerin Makedonya ile ilgili çeşitli tarihsel etnik bağlar öne sürmelerine neden olmuştur (Billows, 2022: 7-8).

[9] İlgili bölüm için bk. (Hdt. VIII. 137-139).

[10] Herodotos'a (VIII. 139) göre I. Aleksandros'un soy bağı: "Kendisi Amyntas'ın oğluydu, Amyntas Alketes'in oğlu, Alketes'in babası Aeropos, onun babası Philippos, Philippos'un babası Argaios, bunun da babası, hanedanın kurucusu olan Perdikkas".

alanını Khalkidike Yarımadası'na yaymak istemesiyle gerilimli olsa da genel anlamda Hellas'la iyi ilişkiler içinde geçinmiştir (Mansel, 2011: 413; Rodger, 2015:136).

I. Aleaksandros'un MÖ 454'te ölümü üzerine, Makedon tarihi yaklaşık bir yüzyıl boyunca taht kavgalarının merkezinde olduğu istikrarsız ve kaotik bir sürece girer. Bu durumun en önemli nedeni ise I. Aleksandros'un tahtta doğal olarak hak iddia eden beş oğul bırakmasıdır[11]. Bu oğullar ve sonrasında onların soylarından gelenler sık sık Makedon tahtında hak iddiasında bulunarak Makedon tahtındaki istikrarsızlıkta etkili olmuşlardır. Ancak bu süreçte MÖ 430'da Makedon tahtını eline geçiren I. Aleksandros'un yaşlı oğlu II. Perdikkas oldu (Billows, 2022: 22-23).

II. Perdikkas, "Peloponnesos Savaşları'nın" büyük bir kısmında 413' e kadar Makedon tahtında iktidarda bulunmuş ve bu dönemde Atina ile Sparta müttefikleri arasında cereyan eden savaşta ülkesinin çıkarları doğrultusunda dengeli bir siyaset izlemiştir. Bunun yanında Atina, İlirya ve Thrakya gibi Makedon topraklarına karşı hırslı komşular arasında mücadelesini başarılı bir şekilde sürdürmüş hatta sınırlı da olsa topraklarını genişletmeyi başararak yerini daha sonra Makedon tarihinde ciddi anlamda pozitif etkiler yaratan Arkhelaos'a (413-399) bırakmıştır. (Mansel, 2011: 413; Pomeroy, 2018: 309; Billows, 2022: 23)

Arkhelaos, Makedon tahtına geçtiğinde askeri, siyasi ve kültürel alanlarda ciddi yatırımlar yapmıştır. Ülkenin güvenliğinin daha iyi sağlanması için çeşitli bölgelere garnizonlar kurmuş, askeri ulaşımı kolaylaştırmak için yeni yollar açtırmıştır. Bu tür faaliyetlerle Thuykidides'e (II. 100) göre kendinden önceki krallardan daha büyük üne sahip olmuştur. Ayrıca krallığın iki bölgesini birleştirmiş ve krallığın başkentini Aigai'dan kıyıya daha yakın olan Pella'ya taşımıştır[12].

Arkhelaos'un ölümü ile Makedonya'da tekrar on yıllık taht mücadelesi yaşanmış, bu çekişmelerin sonunda II. Phlippos'un babası olan III. Amyntas (MÖ 393-369) zor da olsa ülkede istikrarı yeniden sağlayarak Makedon tahtını ele geçirmiştir (Rodger, 2015: 137). Her ne kadar bu dönem III. Amyntas'ın tahtın meşru kralı olarak istikrarlı bir süreç olarak görünse de tahtı elde tutabilmek için komşu başat güçlere verilen tavizlerle zayıf bir dönem olarak kayıtlara geçmiştir. Bunun yanında III. Amyntas'ın ölümü ile sırasıyla II. Aleksandros (MÖ 370-368), Aloroslu Ptolemaios (MÖ 368-366) ve III. Perdikkas (MÖ 366-360) tahta geçmiş II. Philippos'a kadar zayıf dönem devam etmiştir (Billows, 2022: 23).

[11] I. Aleksandros'un Makedon tahtında hak iddia eden oğulları: Perdikkas, Philippos, Alketas, Menelaos ve Amyntas'tır (Billows, 2022: 22).

[12] Yeni başkent dönemin modern düşünce sistemine ve mimari stiline göre yeniden inşa ettirilmiş ve dönemin önde gelen kültürel çekim merkezlerinden biri olmak amacıyla Atinalı şair Agathon, tragedya yazarı Euripides ve dönemin ünlü ressamı Zeuksis'i Makedonya'ya davet edilip en iyi şekilde ağırlanmışlardır (Rodger, 2015: 137).

II. Philippos Makedon Krallığı'nın başına geçtiğinde yirmi dört yıllık iktidarının sonunda Helen anakarasının kuzey ucundaki güçsüz ve yıkılmaya yüz tutmuş olan krallığı antik Hellen Dünyası'nın en güçlü devleti haline dönüştürdü (Gell. X. 3. 1; Iust. VII. 6. 1; ayrıca bk. Bosworth, 2021: 21; Freeman, 2021: 20; Billows, 2022; 73). Dolayısıyla birçok tarihçi Philippos'un Büyük İskender öncesi dönemde gerçekleştirmiş olduğu: askeri, idari, iktisadi, politik vb. reformlarla İskender'in başarılarının temellerini attığını, böylece Büyük İskender'in biyolojik babası olduğu kadar başarılarının da babası olduğu noktasında hemfikirdir (Bosworth, 2021: 16; Fox, 2021: 137; Freman, 2021: 29; Billows, 2022; 195). Bu reformların ve de Pers İmparatorluğu'nun fethi fikrinin Philippos Dönemi'nde ortaya çıkması, beraberinde Pers İmparatorluğu fethinin Philippos açısından nedenlerinin anlaşılmasına ve de bu minvalde Philippos'un stratejisinin daha çok merak edilmesine yol açmaktadır (Bosworth, 2021: 21).

MÖ V. yüzyılın sonlarına doğru (MÖ 431-404) Atina ve Sparta arasında Hellas'taki mutlak egemen gücü belirlemek için cereyan eden uzun soluklu yıpratıcı "Peloponnesos Savaşları" başlamıştı. Ancak savaş Hellas'taki iki başat gücün, ciddi anlamda kaynaklarını tüketmesinden dolayı bu devletlerin yararından çok zararına neden oldu (Bosworth, 2021: 24; Billows, 2022; 60). Bu uzun soluklu mücadelenin sonucunda ortaya çıkan güç boşluğunu dolduran ise MÖ 371'yılındaki Leuktra Muharebesi'nde Sparta'yı kesin bir yenilgiye uğratarak Sparta'nın yenilmezlik efsanesine de son veren Thebai kenti oldu (Billows, 2022; 60-62).

Leuktra Muharebesi'nin keskin sonuçları ve devamında meydana gelen siyasi sorunlar Makedonya'yı bir an önce temkinli olarak Thebai ile ittifaka yöneltti ve de ittifakın garantisi olarak içinde II. Philippos'un da dahil olduğu bazı Makedon soyluları Thebai'ye rehin olarak verildi (Iust. VII. 5. 2-4; ayrıca bk. Billows, 2022; 64). Bu rehinelik Philippos'un o dönem askeri alanda devrim yapmış olan ünlü Thebailı generallerin[13] yakın çevresinde bulunmasına ve de Thebai ordusunu yakından gözlemlemesine vesile olarak bir nevi ilerde Makedon ordusu için yapacağı askeri, disiplin, taktik ve teknik alanlardaki reformları için staj oldu(Iust. VII. 5. 2-4; ayrıca bk. Freman, 2021: 29-31; Fox, 2021: 138; Billows, 2022; 64; 68).

II. Philippos başarı için gerekli dönüşümleri yerine getirdikten sonra artık ülkesini Hellas'ın en güçlü devleti mertebesine çıkarmak için girişimlerine başlayabilirdi. Makedonya'nın durdurulmaz yükselişi sadece askeri alandaki başarılarla sağlanmadı gerektiği yerde kurnazlığı işin içine katarak diplomasiyi ve rüşveti de akıllıca kullandı (Freman, 2021: 29; Billows, 2022; 77-79; Lendering, 2022: 38). Bunun yanında Philippos'un en büyük ayırt edici özelliklerinden biri belki de en büyüğü gücünü koruma ve de yükseltme noktasında

[13] R. L. Fox'a (2021:138) göre Philippos Thebai'de rehin kaldığı süre zarfında dönemin ünlü generali Epameiondas'ı ve Thebai piyadesi ve süvarisini yakından gözlemleme şansını elde etmiştir.

karşılaştığı sorunları iyi bir şekilde okuyup stratejisini en pratik şekilde tasarlayıp uygulamasıydı (Iust. VII. 6. 5; Polyain. *Strat*. IV. 2. 17; ayrıca bk. Billows, 2022; 73-76).

II. Philippos MÖ 360/359 yılında Makedonya'da iktidara geldiğinde selefi III. Perdikkas, Bardylis ve onun İliryalı müttefiklerine karşı girdiği savaşı kaybederek, savaş alanında Makedon ordusunun büyük bir kısmıyla birlikte kendi hayatını da kaybetmişti (Iust. VII. 6. 3-4; ayrıca bk. Billows, 2022; 73-74; Fox, 2021: 138).

Akabinde Makedon Krallığı'nın kuzey batı toprakları İliryalıların işgali altına girdi. Ordunun çökmesiyle savunmasız kalan devletin bütünlüğü tehlike altına girerek ayrıca kuzeyden Paionialıların yağma ve işgal saldırılarına açık kalmış, doğudan ise Thrak kralı Kotys koruması altında kukla bir hükümdar olarak kullanılmak istenen Makedon tahtında hak iddia eden Pausanias'ın haklarının desteklenmesi kisvesi altında Thrak işgaline açılmıştı. Bunun yanında da güneyden Atina destekli General Manias'ın koruması altında Makedon tahtının başka bir taliplisi olan Argeus belirmişti. Atina'nın Argeus'u desteklemesinin temel nedeni eski kolonisi Amphipolis'i tekrar ele geçirerek ekonomik çıkarlarının yanında Makedonya'yı gözetim altında tutmaktı (Billows, 2022; 74-76).

Dört tarafı tehlikelerle sarılı olan Philippos pragmatik stratejini uygulamaya başlamıştır (Iust. VII. 6. 5). Bu sorunlar içinde kendisini varlıksal olarak da tehdit eden Atina destekli Argeus'u birinci sıraya koymuştur. Öncelikle Argeus'a karşı yapılacak olan saldırının sonucunu garanti altına almak için Atina'ya Amphipolis noktasında taviz verip iyi ilişkiler kurup Argeus üzerindeki desteklerini çekmesini sağladı (Diod. XVI. 3-5). Daha sonra ise İliryalıların Kuzey Makedonya üzerindeki geçici olacak olan hakimiyetini tanıdı ve herhangi bir saldırının özellikle bu süreçte tarafına olmasını engellemek için rüşvet, evlilik bağı gibi enstrümanlar ile güçlendirilmiş saldırmazlık anlaşması imzalamıştır (Billows, 2022; 78). Bir diğer tehdit olan Paionia akınlarını da durdurmak için Paionian kralı Agis'e elçiler ve hediyeler yollayarak Paionia akınlarını savuşturmasını bilmiştir (Bosworth, 2021; 20). Yine aynı enstrümanlarla: rüşvetle güçlendirilmiş diplomatik yolla varoluşsal olarak kendi üzerinde başka önemli bir tehdit olan Thrak destekli Pausanias'ı da bizzat Thraklar tarafından ortadan kaldırtmaya muktedir oluştur (Bıllows, 2022; 78).

II. Philippos, düşmanlarını tek cephede birleşmelerini bilinçli bir şekilde engelledikten sonra (Iust. VII. 6. 5): Atinalıları kışkırtmadan kendi tarafına çekerek ilk olarak Argeus tehdidini kesin bir biçimde sonlandırmıştır (Billows, 2022; 79-81). İkinci sıradaki hedef ise Paionialılardır ve onları da zorlanmadan yenilgiye uğratarak Paionia kabilelerini kendine tabi kılmayı başarmıştır(Billows, 2022; 81). Üçüncü sıradaki en zor hedef ise daha birkaç yıl önce III. Perdikkas'ı bozguna uğratarak Makedon Krallığı'nın varlığını tehdit eden kuzey batı

topraklarını işgalde bulunan Bardylis önderliğindeki İliryalılardır. Philippos her zamanki stratejisini izlemeye devam etmiş ve gücünü toparlayana kadar İliryalılarla karışmamıştır. MÖ 359 sonbaharı ve 358 kışını askeri reformla ve talimle geçirdikten sonra güçlenmiş olarak İliryalılara karşı savaş açmış ve onları bozguna uğratmayı başarmıştır (Iust. VII. 6. 7; ayrıca bk. Billows, 2022; 83-84).

Philippos saltanatının ilk yıllarında karşılaştığı sorunlara karşı izlediği bilinçli politika döneminin ilerleyen yıllarında devam etmiştir (Bıllows, 2022; 76-84; Lenderıng, 2022: 38). Bu çerçevede Tesalya üzerinde egemenliğini sağlamak amacıyla (tahta ilk çıktığı andan itibaren planları dahilindeydi ve bunun için hiçbir fırsatı kaçırmadı) Teselya'nın iç işlerine müdahale ederek müttefiklik kisvesi altında bölge üzerinde söz sahibi oldu. Daha sonra ise Teselya'dan ticari vergiler altında maddi çıkar elde etti. Ardından bölge üzerindeki, nüfuzu sayesinde Amphiktyon Birliği'nde kendisini destekleterek konsey üzerindeki etkisi arttı. Böylelikle Teselya süvari birliklerin kendi ordusunda istihdam ederek o zamana değin izlediği stratejiye uygun şekilde gücüne güç katmış oldu(Bosworth, 2021; 22).

Trakya üzerinde de benzer politikayı takip etti. Güçlü Thrak kralı Kotys ölünce, krallığı üç oğlu arasında bölünmüştü. Bu durum Philippos için faydalı olduğu kadar çıkarlarına da uygundu. Üç oğlun[14] birleşmekte isteksiz olmalarına Philippos'un ayrılıkçı politikaları da şüphesiz destek oldu. İlk olarak iki batı krallığı vasal statüye zorla razı edildi. Daha sonra MÖ 342-341 de büyük seferinde Trakya'nın tamamı Makedonya denetimi altına girdi ve buraya Makedon general tayin edildi aynı zamanda bölgenin iplerinin Makedonya elinde sıkı tutulması için iskân ve garnizon faaliyetleri yapılarak Makedon denetimi güçlendirildi. Ancak bu bölgede mutlak bir Makedon otoritesine gidilmedi yerel prenslikler Makedon sarayının nüfuzu altında etkinlik göstermeye ve de neticesinde maddi ve ilerde İskender'in Pers Seferi'nde dahil askeri destek sağlamaya mecbur bırakıldılar. Bu şartlar aynı şekilde Paionialılar ve Agrianların başta geldiği diğer kuzey krallıklar arasında da sağlandı (Bosworth, 2021; 22).

Leuktra Savaşı sonrası, tarihindeki güçten ve de etkiden yoksun zayıf Sparta'ya karşı izlediği siyaset de onun sistemli stratejisinin devamı niteliğindeydi. Sparta ile kadim düşmanları Argos, Messenia ve de Megapolis arasındaki sorunlarda, Sparta karşıtı cepheyi destekleyerek Peloponnesos'ta etkinliğini artırdı. Korinthos Birliği'ne de önce siyasi sonrasında garnizonlarıyla askeri destek sağlayarak Hellas'taki konumunu ve gücünü Pers İmparatorluğu'na karşı açılması planlanan sefer öncesi pekiştirmiştir (Droysen, 2020: 63-64).

[14] "Kotys'in ölümünde, krallığı üç oğlu arasında Berisades (Batı Trakya), Amadokos (Orta Trakya), Kersebleptes (Doğu Trakya) bölünmüştü" (Billows, 2022: 105).

Amphiktyon Birliği'nde MÖ 346 yılında ortaya çıkan Üçüncü Kutsal Savaş fırsatını kaçırmayarak sorunlara hegemon olarak müdahil oldu. Daha sonra konseyden stratejisine uygun bir şekilde askeri ve maddi müttefikler sağlayarak anlaşmazlıklara müdahale etti ve de neticesinde Orta Hellas'a girecek bahane elde etti (Bosworth, 2021: 27-28). Philippos bu gücü Güney Hellas üzerindeki yayılımcı politikasını uygulamak amacıyla kullandı. Makedon kralının Güney Hellas'a doğru etki alanının genişlemesine Khaironeia'da Atina ve de Thebai müttefiklik[15] kurarak tepki verdi. Bununla birlikte MÖ 338 yılında Khaironeia'da İskender'in de Makedon sol kanadında komutada bulunduğu, sayıca ve tecrübe olarak üstün Makedon ordusuyla[16] Philippos, Atina-Thebai ittifakını bozguna uğratarak Hellas üzerindeki nihai egemenliğini çıkarlarına uygun bir şekilde geliştirdi (Diod. XVI. 85. 5-86. 1-5; ayrıca bk. Droysen, 2020: 60-62).

II. Philippos'un Atina'ya karşı izlediği stratejiye bakıldığında temelinde daha büyük bir plan olan Pers İmparatorluğu'na yapılacak olan seferin detayları yatmaktadır.(Droysen, 2020: 64-67; Bosworth, 2021: 30; Fox, 2021: 140) Zira Atina'nın tarihsel konumu, Perslere karşı açılacak olan seferin meşruluğunu sağlayacak olan *"Panhelenik İdeoloji'nin"* ortaya atılmasında[17] ve de askeri, siyasi bağlamda Hellas üzerinde oynadığı kilit rol açısından hayatidir. Bu durumun bilincinde olan Philip hatta İskender[18] Atina üzerinde uyguladıkları politikayı daha da dikkatli kurgulamak zorunda kalmışlardır(Iust. IX. 4. 1-5).

II. Philippos için Atina Hellas'taki en önemli devletti, donanması halen güçlüydü (Droysen, 2020: 54; Fox, 2021: 140) bunun yanında siyasi bakımdan Hellas'ın en önde gelen kentlerindendi (Droysen, 2020: 54; Lenderıng, 2022: 49). Zira tarihinde, Pers-Helen savaşlarının başlamasıyla Helen kentlerinin Perslere karşı örgütlenmesini ve mücadelesini sağlayan devletti (Hdt. VI. 94-120; VII. 132-IX. 122; ayrıca bk. Droysen, 2020: 26-27). Pers-Helen Savaşları sonucunda "Attika-Delos Deniz Birliğini" meydana getirdi ve bu müttefiklerle daha sonra "Peloponnesos Savaşları'nda" Sparta'ya karşı örgütlenmeyi ve de mücadeleyi sürdürdü (Thuk. I. str. 1- VIII. 109). Bu ve benzer siyasi ve askeri olgular Philippos için Atina adına mutlaka dikkat edilmesi gereken önemli noktalardı. Sonuç olarak Hellas'ın "*Panhelenik*

[15] R. A. Billows'a (2022: 174) göre Atina-Thebai ittifakı ayrıca Akhaia, Korinthos, Khalkis, Megara, Epidauros ve Troizen'i kapsıyordu.
[16] Diodoros'a (XVI. 85. 5) göre Makedon ordusu 30.000'den fazla piyade ve de 2.000'den fazla süvariden oluşmaktaydı.
[17] Atina'nın I. Kserkses'in Hellas Seferi sırasında Persler tarafından iki kez yakılıp yıkılması, Atina'yı "*Panhelenik Propaganda'da*" sembolik konuma getirmişti (Hdt. VIII. 51-55; IX. 3-4).
[18] Büyük Pers Seferi'nin temellerinin "*Panhelenizm*" siyaseti ile oluşturulmasından dolayı, Büyük İskender de bu siyasete uygun olarak, sefer sırasında Atina'yı birçok fırsatta onurlandırmaktan geri kalmamıştır (Plut. *Aleks.* XVI. 7-8; LX. 3).

Propaganda" altında Philipos'un arkasında Pers Seferi[19] için toplanması ayrıca sefer sonrası Hellas'ın selameti açısından[20] Atina'nın Phillipos'a boyun eğmesi kaçınılmazdı ve de "*Panhellenik Propaganda'daki*" yeri bakımından bu boyun eğme nazikçe sağlanmalıydı. (Droysen, 2020: 62)

II. Phillippos, Atina'ya nazikçe boyun eğdirmek için, Propontis, Hellas ve de Khersoenesos'u (Çanakkale Boğazı) elinde tutan Atina donanmasını etkisiz hale getirmek, bunun yanında Atina için hayati tahıl ithalatını kontrol altına almak için gözünü Byzantion ve Perinthos'a dikti (Lenderıng, 2022: 49). Bu noktadaki Atina'nın askeri ve siyasi faaliyetleri[21] kapsamında oluşturduğu müttefiklikler Philippos'un başarısız olmasını sağladı (Arslan, 2010: 196-197; Droysen, 2020: 58; Lendering, 2022: 49). Bu başarısızlıktaki Atina etkisi Philippos'un Atina hakkındaki itidalini şüphesiz kanıtlamıştır. İlerleyen dönemlerde Atina'yı denizden etki altına alamayacağını anlayan Philippos Atina'yı karadan tehdit altında tutmak için politikasını "*Amphiktion Birliği*" çerçevesinde yönünü Orta Hellas'a çevirdi (Droysen, 2020: 57-59). Nitekim bu politika sonunda Khaironeia Muhaebesi kaçınılmaz oldu. Bu muharebenin gelişiminde ve sırasında Atina'nın etkinliği (Droysen, 2020: 60-61) II. Philippos'u tekrar Atina hakkında itidal noktasında haklı çıkarmış olmalıdır.

Nitekim Khaironeia Muharebesi'nin kesin sonuçları, Philippos'un Atina'ya karşı olan dikkatli tutumunda herhangi bir değişiklik ortaya katmadı ve stratejisi gereği Atina'yı kazanmak için Thebai'in aksine ciddi tavizler verdi (Iust. IX. 4. 1-5; ayrıca bk. Droysen, 2020: 62; Billows, 2022: 127). Sonunda Pers Seferi öncesi istediği siyasi ve askeri ortam artık hazırdı ve hedef doğal olarak Perslere yöneliyordu.

Sonunda Pers seferi öncesi Hellas ve de komşu barbar Balkan devletleri[22] üzerinde jeostratejik egemenliğini tesis etmiştir (Iust. IX. 3. 11; ayrıca bk. Ferrucci, 2017: 170; Freeman, 2022: 54). Elde ettiği bu egemenliği özellikle asıl stratejisi[23] gereği olarak konjonktürü iyi okuyarak bilinçli bir plan dahilinde Hellas'taki Hellen kent devletleri üzerinde tam bir işgale

[19] R. L. Fox'a (2021: 140) göre Philippos'un MÖ 350'den itibaren nihai hedefi Pers İmparatorluğu'ydu, Balkanlarda ve de Hellas'ta faaliyetlerini bu çerçevede yürütüyordu.

[20] Atina'nın, antikçağda II. Philippos'a kadar Hellas üzerinde oynadığı aktif birleştirici ve tepkisel siyasi rol, göz önüne alındığında, Philippos gibi tedbir ve disiplin noktasında her türlü detayı dikkate alan bir devlet adamı için Pers Seferi sırasında Hellas'ta Makedon egemenliğine karşı oluşabilecek bir direnişin engellenmesi ve Hellas'ın selameti noktasında Atina'nın etkin bırakılması göz ardı edilebilecek bir durum değildir. Konuya ilişkin olarak bk. (Arr. *anab*. I. 29; ayrıca bk. Lendering, 2022: 101).

[21] Droysen (2020: 58) "Atina Demos'unun Helenlerin özgürlüğünü kurtarmak için verdiği çaba, günden güne artıyordu" ifadesiyle Atina'nın Hellas üzerindeki her dönem siyasal etkisine vurgu çekmektedir.

[22] Diodoros'a (XVI. 1. 5) göre Philippos, komşu Balkan barbar devletleri üzerinde egemenliği tesis edince, Pers İmparatorluğu'nu fethetmeyi planladı.

[23] "*Her zaman olduğu gibi Philippos asıl amacını saklı tutmuş, Güney Hellas'a tam anlamıyla yerleşene kadar kaçınılmaz olarak ertelemişti. Khaironeia'dan sonra gerçek niyetini belli etme zamanı gelmişti*" (Bosworth, 2021: 30). Bosworth ilgili eserindeki bu açıklaması öncesi ve sonrasıyla Philippos'un faaliyetlerinin temelinde Perslere karşı olan asıl amacının yattığını ifade eder.

dönüştürmeden (Droysen, 2020: 61) *"Panhelenik Propaganda"* ile yönünü Pers İmparatorluğu'na çevirmiştir (Bosworth, 2021: 30; Fox, 2021: 140; Freeman, 2022: 55). Pers İmparatorluğu'na karşı bu stratejinin yönlendirilmesinin nedeni de yukarda görülen: dönemin mevcut, askeri, siyasi, ekonomik ve idari şartların Philippos tarafından iyi okunması (Billows, 2022; 76) ve de bu duruma bağlı Pers İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu uygun siyasi ve de idari koşullardır (Billows, 2022: 195-196; Freman, 2021: 55; 58).

Pers İmparatorluğu son dönemlerinde meydana sıkça gelen Mısır ve diğer eyaletlerdeki isyanlar nedeniyle zayıflamıştı. Ayrıca büyük kral III. Artakserkses baş veziri hadım Bagoas tarafından suikasta uğrayıp öldürülmüş ve de yerine genç, tecrübesiz, zayıf karakterli oğlu Arses, IV. Artakserkses olarak tahta geçmişti. Ancak IV. Artakserkses babasının katilerinin nüfuzu altındaydı. Genç kral da çok geçmeden babasının katili Bagoas tarafından aynı sona uğratılıp Pers tahtına III. Darios çıkmıştır. Saraydaki kaotik ve güvensiz ortamla oluşturulan siyasi kriz, ülkedeki idari krizle de birleşince II. Phillipos gibi akıllı ve de ileri görüşlü bir kral için bu durum *"Panhellenik"* propaganda ile en makul hedef konumuna geliyordu (Bosworth, 2021: 29; Freman, 2021: 55, 58).

Bunun yanında ilerde Roma İmparatorluğu'nun Hellas'ı fethinde görülebileceği gibi, Hellas'taki onlarca şehir devleti üzerinde tam egemenlik sağlamak için gerekli, sonucu tam olarak kestirilemeyecek olan, daha fazla asker, para ve de enerji gerektirebilecek uzun görece daha tehlikeli bir savaşlar dizisine tutunmak yerine kendine bilinçli bir şekilde çeşitli nedenlerle bağlanmış bir Hellas'ın[24] ve komşu Balkan krallıklarının (Droysen, 2020: 60-66; Bosworth, 2021: 22-30; Freman, 2021: 44; 55; 61), askeri ve ekonomisiyle desteklenen enerjisini[25], getirisi daha fazla olan büyük ama zayıf ortak tarihi/eski düşman Pers İmparatorluğu'na çevirmek (Bosworth, 2021: 29; Freman, 2021: 55-57; Billows, 2022:127; Lendering, 2022: 58) bu stratejinin oluşmasında daha makul görünmektedir. Nitekim gerekli zemin ve hazırlıklar tamamlandıktan sonra Phillipos MÖ 336'nın ilkbaharında Parmenion'u büyük sefer öncesi öncü birliklerle Asya'ya yolladı. Ancak aile içi taht kavgalarının da şüphe olduğu düşünülen

[24] Iustinus (IX. 9. 4) Philippos'un "Helenlerin kralı olmaktan çok generali olmak istediğini" belirterek Philippos'un ileri Pers stratejisi hakkındaki, Hellas tasarısını açıkça ortaya koyar.

[25] Philippos'un saltanatının ilk yıllarından itibaren izlediği bölgesel stratejinin, Pers İmparatorluğu nezdinde de uyguladığına örnek olarak bu ifade verilebilir:

Makedon Krallığı'na karşı bağımsızlığını geleneksel olarak koruyagelmiş sorunlu prenslikleri (Lynkestis, Orestis, Elimiotis, ve Tympaia) dize getirdi. İlk kez olarak bu prenslikler krallığın bir parçası haline geldi. Soyluları Pella'daki saraya kabul edildiler ve hem Philippos hem de İskender dönemlerinde saygın yerleri oldu. Aynı zamanda krallığın ana süvari ve piyade kaynağını da oluşturdular; İskender'in altı *phalanks* kıtasının en az üçü kuzeydeki bu prensliklerden gelmekteydi. Philippos'un iktidarının başlangıcından beri uyguladığı pragmatist stratejisini Korinthos Birliği'nin sağlanmasından sonra Pers Seferi için birliğe üye olan diğer Hellen devletlerinden de benzer şekilde faydalanmasından da izlenebilmektedir (Bosworth, 2021: 16).

bir suikast sonucu öldürüldü ve sonucunda bizzat tasarladığı Pers seferi III. Aleksandros olarak bilinen oğlu Büyük İskender'e kaldı (Freely, 2011: 78; Bettalli, 2017: 153).

1.2. İskender Öncesi Pers Hakimiyetine Genel Bakış

Antikçağ tarihinde iki yüz yıldan fazla bir süre ayakta kalarak, dünya siyasi ve kültür tarihinde önemli bir yer edinmiş olan Pers İmparatorluğu Güneybatı İran'da Zagros sıradağlarının güney ucunda, kendi adlarını da taşıyan (eski Pers. *Parsa,* Hellence Persis) günümüzde Fars Eyaleti'ne denk gelen bölgede kurulmuştur (Mansel, 2011: 265; Khurt, 2017: 360; Jursa, 2018: 256; Wıesehöfer, 2020: 30). Ancak bu kadim toplumun, yerleşik yaşama geçene kadar içinde bulunduğu pastoral (çoban kültürü) hayat tarzı nedeniyle MÖ VII. yüzyıl öncesine dair etnik ve siyasi tarihleriyle ilgili bilgilerimiz yok denilecek kadar azdır (Khurt, 2017: 360-361; Wiesehöfer, 2020: 30-31). Bu durum Asur sefer kayıtlarında VII. yüzyıl öncesinde Pers varlığından bahsedilmemesiyle de kanıtlanmaktadır (Khurt, 2017: 361).

Bu çoban topluluklar, Elam'ın içinde bulunduğu siyasi zayıflıktan da yararlanarak MÖ I. bin yıldan itibaren uzun bir süre boyunca Orta Asya'dan Elam'ın Fars Bölgesi'nin önemli şehirlerinden Anzan'a göçüp yerel beylikler ve topluluklarla kaynaşmıştır. Bu noktada MÖ VIII. yüzyılda Ashurbanipal'in Elam ve başkentleri Susa'ya yönelik yıkıcı saldırıları sonrasında Fars'ın denetimi Elam'ın elinden alındı ya da bu bölgede Asur tehdidine karşı Persli bir aile Elam yönetiminden bağımsız kendi siyasi organizasyonunu kurmayı seçti (Khurt, 2017: 361; Lacerenza, 2018: 201-202: Holland, 2021: 82). Ayrıca bu noktada *Kyros Silindiri*[26] ve Dareios dönemi ile alakalı Persepolis tabletlerindeki bir mühürde[27] yer alan Anzan bağlantıları, imparatorluğun kökenleri ve de yönetimdeki Elam etkisinin kanıtlanması bakımdan önem arz etmektedir (Briant, 2017:13; Bauer, 2018: 442; Jursa, 2018: 269).

Elam'da ortaya çıkarak, Akdeniz Havzası'ndan Hindistan'a kadar yayılmış olan Pers İmparatorluğu hanedanı elinde tutan aile kendilerine ilk krallarına atfen "Hakhamaniş" adını vermekteydi. Hellenler kendi dillerine uyarlayarak "Akhaimenes soyundan "anlamına gelen "Akhaimenid" olarak yer verdiler (İren *et al*., 2017: X: Lacerenza, 2018: 201-202; Wiesehöfer, 2020: 57; Holland, 2021: 82). Pers yönetim ve iktidarında görülen Yakındoğu etkisindeki kültürel kodlar, kökenlerinin çoğunu Herodotos'un iddia ettiği gibi Medlerden değil, temel olarak Elamlardan ve de Babil etkisiyle Ashur'dan almıştır. Zira arkeolojik araştırmalar Medleri organize bir devlet olmaktan çok, kriz zamanında bir lider etrafında bir araya gelen

[26] "Anzan kralı, yüce kral Teispes'in soyundan gelme yüce kral, Anzan kralı Kyros'un torunu, yüce kral, Anzan kralı, Kambyses"in oğlu" (Khurt, 2017: 294) ayrıca ilgili metnin tamamı hakkında bk. Khurt, 2017: 293-295.
[27] "Anşan kralı Kuraş, Şeşpeş'in (Teispes) oğlu" (Briant, 2017:13).

düzensiz bir kabile birliği olduğunu göstermektedir (Bauer, 2018: 442; Jursa, 2018: 268; Radner, 2018: 18; Rhodes, 2019: 74; Wiesehöfer, 2020: 31).

Akhaimenid Hanedanı, Pers İmparatorluğu'nda iki asır boyunca iktidarda kaldı ve bu başarının temel nedeni: hanedana üye kralların Ahura Mazda'nın ve diğer var olan tanrıların himayesi altında yeryüzündeki temsilcileri olduklarını iddia etmelerine ve de böylece hanedanı ilahi karizma altında meşrulaştırmalarına borçluydular (Briant, 2017: 15; Khurt, 2017: 391-401; Wiesehöfer, 2020: 57-61). Bu ilahi propaganda fiili olarak da birçok kez kraliyet yazıtlarında ve rölyeflerinde kullanılmıştır (Khurt, 2017: 293-295; 395-401; Wiesehöfer, 2020: 40-42; 59). Bu durumla birlikte tanrıların kendilerini yeryüzünde temsil yetkisi verdiği krallardan beklentileri doğrultusunda ortaya çıkan adalet, düzen ve refah olgusunun gerçekleşmesi için doğal olarak tebaaya da krala karşı çeşitli sorumluluklar yükleniyordu. Bunlar ise itaat, vergi, askerlik hizmetiyle kralın konumuna gereken mutlak saygıdan oluşmaktaydı (Khurt, 2017: 394-402; Wiesehöfer, 2020: 58-60).

Akhamenid kral, Pers önde gelen aristokrat mensupları arasında eşitler arasında birinci kabul edilirdi. En tepedeki konumuyla, yöneten, yasa koyan ve yargılayan olarak savaş ve barış zamanlarında gücü mutlak olarak elde tutan kişiydi (Wiesehöfer, 2020: 58). Bunun yanında Akhamenid tarihi boyunca iktidarın temellerinin sağlam zeminde oturtulmasının en önemli nedenlerinden biri de bu önde gelen büyük Pers aileleri ile oluşturulmuş olan sıkı bağlar ve diğer taraftan fethedilen bölgelerdeki yerli seçkinlerle yapılan ortaklıktır (Briant, 2017: 18).

Akhamenid kralları kendilerini "büyük kral" ya da "kralların kralı" olarak ifade ederlerdi kullanılan bu unvanlar onların hükmettiği halklar ve vasal devletlerin üstünde sahip oldukları gücün ve de konumun sembolüydü (Jursa, 2018: 269). Nitekim bu iddialarını da uyguladıkları fetih politikaları sonucu meydana getirdikleri devasa imparatorlukla da kanıtlamış oluyorlardı.

Fethedilen noktalardaki yerel önde gelen seçkinlerle kazan-kazan dahilinde programlı bir iş birliğine gidilip kendi yerlerine yerel temsilciler olarak bırakılmış, bu şekilde hem yerel ortakların sadakati kazanılmış hem de yerel halk üzerindeki yabancı işgalci izlenimi minimaliz edilmiştir (Cline & Graham, 2017: 130; Maffre, 2017: 58-60; Sarıkaya & Arslan, 2017: 78; Jursa, 2018: 265). Ayrıca bu politikanın devamı olarak: tebaaya ayaklanmadıkları sürece müdahalede bulunulmuyor, kültürleri noktasında hoş görüyle yaklaşılıp, alışagelmiş yaşantılarına özellikle dinlerine ve dillerine karışılmadığı gibi hatta destekleniyordu[28]. Bunun

[28] Wiesehöfer (2020: 61) Pers kralları vasal halkların gelenek ve göreneklerinden haberdar olduklarını ve de kendi çıkarları doğrultusunda, bu toplulukların tanrılarını benimseyip oluşturdukları emperyalist siyasetlerinde araç olarak kullandıklarını ifade eder.

nihayetinde ise sadakat, askeri destek ve de makul derecede vergi bekleniliyordu (Budge, 2016: 89; Sarıkaya & Arslan, 2017: 78-80; Briant, 2017: 17).

Pers İmparatorluğu, askeri gücünü desteklediği hoşgörü politikasıyla gittikçe büyüyüp genişledikçe; doğal olarak beraberinde idari ve egemenlik sorunu geliyordu. Bu soruna bulunan çözüm ise Asurlulardan alınan oldukça pragmatik satraplık çözümüydü (Sarıkaya & Arslan, 2017: 80; Radner, 2018:18). Ülke satraplık (Eski Farsça khshaçapavan = "krallığın koruyucusu") denilen eyaletlere bölünüyor bunların başına ise "satrap" denilen valiler atanıyordu (Khurt, 2017: 412). Atanan satraplar istisnai durumlar dışında genel olarak Pers soylularından seçiliyordu, oluşum amaçları: vergi , askeri ve iş gücü sağlamaktı. Organizasyon modeli ise Pers kralının sarayının daha küçük ölçekteki bir kopyası gibiydi. Satraplar merkeziyetçilikten uzak büyük özerkliğe sahipti, bundan dolayı faaliyetleri "kralın gözü" adı verilen kraliyet müfettişleri tarafından teftiş edilse de sahip oldukları büyük özerklik, Pers imparatorluğu için ilerde isyanlar dahil büyük sorunlara neden olmuştur (Mansel, 2011: 268-269; Khurt, 2017: 414; Jursa, 2018: 270). Bu sorunun giderilmesi ve de imparatorluğun daha sağlam temellere oturtulması: iletişim, ekonomik, siyasi ve kültürel bağlarının güçlendirilmesi için Asur prototipleri üzerine "kralın yolları" inşa edilmiştir (Khurt, 2017: 416-418; Jursa, 2018: 270). Bu durum, satrap kaynaklı idari sorunların giderilmesine yardım ettiği gibi, iktisadi, askeri ve kültürel alanlara yaptığı katkıyla da imparatorluğun uzun süreli varlığına doğrudan olumlu katkı vermiştir.

Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Persialı/Anzanlı II. Kyros'tu. Babil'de bulunan Kyros Silindiri'nin[29] verdiği bilgilere göre II. Kyros Anzan'da ortaya çıkan küçük Pers Krallığı ile bağlantılarını deklare ediyor. Kendini Anzan Krallığı'nda Teispes'in kurduğu hanedanın soyundan geldiğini bu bağlantıyı da "Büyük kral Anşan kralı Kambyses'in oğlu, Kyros'un torunu, büyük kral Anşan kralı Teispes'in soyundan" ifade ederek ortaya koymaktadır (Briant, 2017: 13; Khurt, 2017: 366; Wiesehöfer, 2020: 32). Herodotos[30] ve Ktesias[31] Perslerin Medlerin vasalı olduğu iddia eder ancak bu durumu destekleyen bir belge şu ana kadar daha ortaya çıkmamıştır (Khurt, 2017: 366; Jursa, 2018: 268; Wiesehöfer, 2020: 31). Ancak bunun yanında Herodotos'un Babil kaynakları ile eşleştirildiğinde bazı argümanlarda güvenilir kaynaklara ulaşabildiğini, dolayısıyla verdiği II. Kyros'un 29 yıllık saltanatının tutarlılık gösterdiği

[29] Kyros Silindiri için bk. (Khurt, 2017: 293-295).
[30] İlgili bölüm için bk. (Hdt. I. 127)
[31] Knidoslu Ktesias, II. Artakserkses (405-359) dönemine Pers sarayında kralın özel hekimliği görevinde bulunmuş olan hekim ve tarihçidir. *Persika* adını verdiği Pers tarihini anlatan eseri sonraki dönem Pers tarihçilerine ilham ve de Persler hakkında değerli bir kaynak olmuştur. Yirmi üç kitaptan oluşan bu eser günümüze değin tam olarak ulaşamamış Sicilyalı Diodoros, Şamlı Nikholaos, Plutarkhos ve Photios'un atıflarıyla fragmanlar halinde belli kısımları günümüze ulaşmıştır (Sarıkaya, 2012: 235).

görülmekte ve bu durumda Kyros'un saltanat başlangıcı güvenle MÖ 559 olduğu kabul edilebilmektedir (Khurt, 2017: 366).

II. Kyros MÖ 559'da Pers tahtına geçince ilk iş olarak Persleri örgütledi ve de orduyu düzene soktu (Hdt. I. 126). Güçlenip Susa ve çevresini ele geçirince, kendisini tehdit olarak görüp savaş açan (MÖ 550) Med Kralı Astyages'i yendi ve Media'yı kendi topraklarına kattı (Jursa, 2018: 256-257; Rhodes, 2019: 74; Wiesehöfer, 2020: 32). Daha sonra sırasıyla MÖ 544'te Urartuluları ve Kroisos önderliğindeki Lydialıları, MÖ 539'da ise Nabonidos önderliğindeki Babillileri yenip kendi topraklarına katarak döneminde Yakın Doğu'nun egemen gücü haline gelir (Hdt. I. 75-95; 120-130; 188-192; ayrıca bk. Budge, 2016: 89; Bakır, 2017: 2; Işık, 2017: 24; Jursa, 2018: 265; Wiesehöfer, 2020: 32-35). Pekişen gücü daha iyi idare edilebilmesi için Pasargadai'ı yeni başkent olarak inşa ettirdi (Bauer, 2018: 493). Daha sonra imparatorluğun topraklarını büyütmek için doğuya yöneldi. Herodotos'a (I. 214) göre Orta Asya'nın önemli bir bölümüne kattıktan sonra Massagetlerle yapılan savaşta hayatını kaybetti (ayrıca bk. Cline & Graham, 2017: 130; Bettalli, 2017: 155).

Büyük Kyros'un MÖ 530'da ölümü üzerine tahta Pharnaspes kızı Sandane'den olma oğlu II. Kambyses olarak tahta geçti (Hdt. II. 1; Ayrıca bk. Bettalli, 2017: 155). Bu dönem Pers İmparatorluk tarihinde gerek askeri gerekse de siyasi bakımdan önemli olayların cereyan ettiği bir dönemdir: Kambyses Mısır'ı ele geçirmek ve ilerleyen dönemlerde Doğu Akdeniz'de[32] egemen güç olmak için, Persler tarafından yönetilen, imparatorluk tebaasından oluşan, Pers İmparatorluk tarihinin ilk donanmasını meydana getirir (Cline & Graham, 2017: 130; Wiesehöfer, 2020: 36). Daha sonra donanmanın ve de Arapların desteği ile Mısır'ı Pers İmparatorluğu'na dahil etti (Hdt. II. 7-9; ayrıca bk. Cline & Graham, 2017: 130). Mısır kaynaklarında Herodotos'un iddiasını destekler biçimde, Kambyses'in Mısırlılara ve de kültürlerine aykırı ya da saygısız olduğu ile ilgili bir bilgi yoktur. Kambyses profili diğer Pers kralları ile bir tutulur (Cline & Graham, 2017: 130; Wiesehöfer, 2020: 36-37). Bu dönemim en önemli siyasal olaylarının başında ise Kambyses'in şüpheli ölümü (MÖ 522) ve de akabinde olaylı taht kavgaları[33] arasında Akhamenid bağını iddia eden Dareios'un, Pers İmparatorluğu'nun iktidarını ele geçirmesidir (Hdt.III. 68-87).

Dareios (MÖ 521-486) tahta çıkınca ilk iş olarak Pers İmparatorluğu'nun içinde cereyan eden ayaklanmaları, hoşnutsuzlukları bastırdı İmparatorlukta siyasi birliği ve iç huzuru sağladı. Daha sonra faaliyetlerine girişerek Pers İmparatorluk ideolojisini, mali ve de idari sistemini tam olarak temellerine oturttu (Sarıkaya & Arslan, 2017: 80-81; Rhodes, 2019: 76).

[32] Kıbrıs, Pers tarihinde ilk defa II. Kambyses döneminde imparatorluğu dahil olmuştur (Wiesehöfer, 2020: 36).
[33] Konuya ilişkin olarak bk. (Hdt. III. 30; 61-87).

Daha sonra ise topraklarını genişletmek için ilk olarak Thrakya'ya ve Karadeniz'in kuzeyine doğru İskitler üzerine sefere çıktı. Avrupa'daki sınırlarını Tuna Irmağı'na kadar ulaştırdı (Wiesehöfer, 2020: 39). Bu dönem Hellas anakarası üzerine ilk askeri seferler düzenlendi. Devamında Ion Ayaklanması ve Atinalılarla Maraton Savaşı vuku buldu (Hdt. VI. 111-120; V. 23-VI. 33; VIII. 35-38; ayrıca bk. Sarıkaya, 2012: 238; Rhodes, 2019: 77-81). Güneyde ise Mısır ile bağlar daha da güçlendirildi. Doğuda ise Hint topraklarının bazı kısımları da içine almak suretiyle sınırlar daha da genişletildi (Wiesehöfer, 2020: 39).

I Dareios'un ölümü üzerine Pers tahtı oğlu Kserkses'e (MÖ 486-465) geçti. Hellen kaynaklarında zorba, gaddar, kibir sahibi kötü bir yönetici profili (Hdt. VII. 8; 35; 37-39; 238 IX. 108-122) olarak anlatıla gelmiş olsa da son yıllardaki araştırmalar bu kötü imajın aksini savunmaktadır (Jursa, 2018: 266; Wiesehöfer, 2020: 42). Bunun yanında Kserkses dönemi Hellen kaynaklarında genel olarak imparatorluğun yükselişinde etkili olan Pers karakterinin yozlaşmaya başladığı ve de bu vesileyle Pers iktidarının etkinliğinin düşünün başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir (Sarıkaya, 2012: 238). Bu dönemin en önemli olayı Pers-Hellen mücadelesinin ikinci safhasını oluşturmasıdır (Cline & Graham, 2017: 138). Maraton yenilgisinin intikamının planlanması (Diod. XI. 2. 2) Babil ve Mısır ayaklanmaları ile sekteye uğrasa da neticede Kserkses büyük imparatorluk ordusu ile Hellas'a sefer düzenledi ve akabinde (Thermopylai, Artemision, Salamis, Plataia ve Mykale) muharebeleri gerçekleşti (Hdt.VII. 1- IX. 107; ayrıca bk. Cline & Graham, 2017: 138; 164-165; Bettalli, 2017: 161-164, Rhodes, 2019: 86; Wiesehöfer, 2020: 43). Kserkses'in başarısız olan Hellas girişimi, Hellen tarihi ve Atina yükselişi üzerinde etkili oldu. Pers yayılmacılığı karşısında Helenler kendilerini özgürlüklerinin ve kültürlerinin savunucuları olarak görmelerine ve de bu vesileyle günümüze kadar süregelen doğu-batı arasındaki ikiliğin doğmasına neden oldular. Ancak sonuç olarak Pers İmparatorluğu'nun haşmeti düşünüldüğünde bu yenilgi Persler için Helenlerin iddia ettiği kadar dikkate değer bir yenilgiden söz etmek doğru gözükmemektedir (Jursa, 2018: 266).

Ağustos 465'te Kserkses'in ve de veliaht prensi Dareois'in henüz bilinmeyen bir nedenle suikasta kurban gitmesi sonucu Pers tahtına I. Artakserkses (MÖ 465-424/23) geçti. Bu dönem Atina destekli Mısır'daki Inaros İsyanı bastırıldı. Kıbrıs'a karşı Atina hücumları geri püskürtüldü (Jursa, 2018: 267; Wiesehöfer, 2020: 43). Nihayetinde Hellenler ve Persler arasında (MÖ 479-450) arası süregelen mücadeleler sonucu Kallias Barış antlaşması (MÖ 449/448) bu dönem imzalanmıştır (Bettalli, 2017: 166; Sarıkaya & Arslan, 2017: 87). I. Artakserkses de selefi gibi veliaht prens dahil suikasta kurban gitmesiyle yerine oğlu Okhos II. Dareios (MÖ 424/23) adıyla tahta çıktı (Wiesehöfer, 2020: 44).

Kallias Barışı ile Anadolu'nun batı kıyılarında ortaya çıkan statükoya göre buradaki Ion kentleri özerkliği ve özgürlüklerine sahip olarak Pers bağlaşığı olmaktan kurtulmuşlardı. Bunun sonucunda Attika – Delos Deniz Birliği'nin Ion kentlerinde ve de Ege'deki egemenliği ile bölgedeki Pers çıkarlarına darbe vurulmuş özellikle Daskyleion ve Sardeis satraplıklarının ekonomisine olumsuz olarak ciddi etkileri olmuştu (Sarıkaya & Arslan, 2017: 88). Bunun yanında Atina'nın isyancı Karia kralı Amargos'u desteklemesi ve de bu sırada cereyan eden Peleponneos Savaşı (MÖ 431-404) dahilinde askeri olarak zayıflamasıyla II. Dareios'un Hellenlere karşı siyaseti ön plana çıkar (Sarıkaya & Arslan, 2017: 88; Wiesehöfer, 2020: 45). Bu siyasetle kralın direktifleriyle Daskyleion ve Sardeis satrapları Atina'ya karşı Ionia'da Spartalıları destekledi̇ler (Sarıkaya & Arslan, 2017: 88-89) ve de kısmen başarılı olsalar da bunu yeterli bulmayan kral hem aile içindeki taht kavgalarını önlemek hem de Ionia'da daha başarılı olmak için: oğlu Kyros'u *karanos* sıfatıyla özel askeri yetkilerle memur edip, Anadolu'ya gönderdi ve Lydia, Kappadokia ve Büyük Phrygia bölgelerinin idaresini Kyros'a verdi (Ksen. *Anab.* I. 1. 2; 9. 7; Ksen. *Hell.* I. 4. 3; Iust. V. 5. 1). Kyros'un Spartalılara tam desteğiyle Atina'nın başarısız olmasıyla Ionia üzerinde etkinliği sona erdi (Ksen. *Hell.* I. 5. 3; II. 1. 28).

II. Dareios'un 404'te ölümü üzerine yerine sorunsuz şekilde oğlu Arses, II. Artakserkses olarak Pers tahtına geçse de hemen iktidarının başlangıcında karşılaştığı ayaklanmalar sonucunda Mısır, 401- 399 arası kaybedildi (Wiesehöfer, 2020: 46). Kardeşi Kyros'un taht için ayaklanması ile de Babil yakınlarında Kunaksa Muhaberesi vuku buldu. Bu savaşta Pers soylularının II. Artakserkses'i desteklemesi ile Kyros savaş alanında başarısız olarak hayatını kaybetti (Ksen. *Anab.* VII. 1-28). Bu dönemin en önemli siyasi olaylarının başında ise Küçük Asya'da vuku bulan Daskyleion satrabı Ariobarzanes ile Kapadokia satrabı Datames'in II. Artakserkses'e karşı ayaklanması gelmektedir (MÖ 367-360). Bu isyanların ortaya çıkmasına neden olan olaylara bakıldığında taht kavgaları ve Mısır, Babil ve Fenike ayaklanmalarının imparatorluğun enerjisini zayıflattığı ve dolayısıyla merkezi denetimin ve otoritenin zayıflanması asıl etken olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca II. Kserkses'in kardeşi Kyros'un satraplık döneminde sahip olduğu yetkilerin II. Kserkses'e tehdit olmuş olması ve neticesinde satrapların yetkilerinin kısıtlanması da bu isyanların baş göstermesinde etkili olmuş olabilir (Sarıkaya & Arslan, 2017: 92-93).

II. Artakserkses'in MÖ *ca*. 359/358 yılında ölümü üzerine meydana gelen kanlı taht kavgaları sonucunda oğullarından Okhos mücadeleyi kazanarak III. Artakserkses (MÖ 358-338) unvanı ile tahtı eline geçirdi (Wiesehöfer, 2020: 47). Bu taht mücadeleleri esnasında fırsat bilen Babil, Mısır ve Fenike ardı ardına isyan etti (Sarıkaya & Arslan, 2017: 92-93). Bu dönem

III. Artakserkses'le Pers İmparatorluğu güçte yeni bir zirve yaptığı zamanlardı. Bu dönemde kral II. Kserkses döneminden miras kalan satrap ayaklanmalarına son verdi. Fenike, Babil ve Mısır'da Pers egemenliği yeniden tahsis edildi. Hatta Demosthenes bu güce istinaden II. Philippos'a karşı III. Artakserkses'ten yardım talebinde bulunsa da kral 338'te harem ağası Bagoas'ın suikastı sonucu hayatını kaybetti ve yerine oğlu IV. Artakserkses (MÖ 338-336) yine celladı Bagoas tarafından iki yıl gibi kısa bir süreliğine Pers tahtına getirildi (Diod. XVII. 5. 3-4; ayrıca bk. Bauer, 2018: 605; Pomeroy, 2018: 396).

Akhamenid Hanedanlığı'nın Pers İmparatorluğu'ndaki son üyesi savaş alanındaki cesaretiyle nam salan, kral olmaya istekli II. Artakserkses'in yeğeni olan Artaşata'dır. Bagoas'ın desteğiyle Pers tahtını ele geçiren Artaşata III. Dareios taht ismini alır ve ilk faaliyetlerinden biri olarak Pers tahtındaki son dönem kaosun nedeni olan destekçisi Bagoas'ı ortadan kaldırarak imparatorluktaki taht istikrarının sağlanması adına önemli bir adım attı (Diod. XVII. 5. 5-6; 6; ayrıca bk. Khurt, 2017: 392-393; Wiesehöfer, 2020: 47). III. Dareios denetimi sağladıktan sonra III. Artakserkses'in öldürülmesi sonucunda ortaya çıkan otorite boşluğundan faydalanarak isyan etmiş olan Mısır ve Babil'i tekrar imparatorluğa bağladı (Sarıkaya & Arslan, 2017: 97). Bu arada Dareios batıda gelişen Makedon tehdidinden bihaber değildi yaklaşan savaşı Makedon topraklarına taşımak için harekete geçecekken bu arada Philippos'un ölümü ve tahta geçen İskender'in genç ve deneyimsiz izlenimi Dareios'un savaşı Makedonya'ya taşıma planını rafa kaldırmasına neden oldu (Diod. XVII. 7. 1). Ancak İskender'in gücünü hafife alma düşüncesi Hellas'tan gelen haberlerle yerini mevcut şartlar içindeki en iyi önlemi almaya itti ve bu vesile ile asker toplamaya, donanmayı güçlendirmeye ve de Memnon'u kayda değer bir güçle Makedon ilerleyişi için önlem alması için Kyzikos'a (Erdek) gönderdi (Diod. XVII. 2-3).

İskender'in seferi öncesi genel kanının aksine ne Pers İmparatorluğu ne de Dareios perişan halde değildir. Pek çok sorunun üstesinden gelinmiş Dareios da imkanlar dahilinde gerekli önlemleri almıştı. İskender'in yaklaşık on iki yıl gibi süre zarfında imparatorluğu büyük mücadeleler sonra ele geçirilmesi de bu durumun kanıtıdır (Khurt, 2017: 393; Bauer, 2018: 617; Briant, 2019: 39-40; Wiesehöfer, 2020: 47-48) Ancak bu noktada İskender'e Persler karşısında başarıyı sağlayan temel etmenler stratejik yetenekler, deneyimli, disiplinli taktik ve de teknik anlamda da üstün konumda olan orduya sahip olmasıdır (Jursa, 2018: 271; Briant, 2019: 40; Wiesehöfer, 2020: 48).

İKİNCİ BÖLÜM
BÜYÜK İSKENDER'İN MAKEDON TAHTINA ÇIKIŞI VE LYKİA SINIRINA KADAR YAŞANAN SÜREÇ

2.1. İskender'in Makedon Tahtına Geçişi ve İlk Faaliyetleri

Makedonya Krallığı II. Philippos zamanında Atina, Sparta ve Thebai gibi dönemin başat Helen şehir devletleri arasında askeri ve idari alanlarda en güçlü konuma geldi. Bu durum II. Philippos'un dönemin konjonktürünün bilinçli bir şekilde iyi analizi sonucu izlediği askeri ve idari reformlarla desteklenmiş siyasetin sonucuydu (Holt, 2004: 6; Freely, 2011: 75; Cline & Graham, 2017: 191). Her ne kadar Demosthenes (Dem. *Phil.*(3) IX. 22) gibi dönemin önde gelen siyasetçilerinin Philippos'un izlediği siyasetin tüm Hellas'ı boyunduruğu altına almak olarak itham etse de asıl hedef Pers imparatorluğunun fethine yönelik altyapı hazırlıklarını işaret etmektedir (Holt, 2004: 6-7; Bosworth, 2021: 30; Abbott, 2022: 28-29)[34].

Nitekim II. Philippos tasarılarını hayata geçiremeden öldürüldü. Kişisel muhafızı Pausanias tarafından nedeni konusunda antik ve modern tartışmaların hala sürdüğü netlik kazanamayan bir suikasta kurban gidince; Philippos'un hedeflerini gerçekleştirmek oğlu III. Aleksandros olarak bilinen Büyük İskender'e kaldı (Abbott, 2022: 28-29). Bu doğrultuda MÖ 336 yılında Makedon tahtına geçen Büyük İskender ilk iş olarak iktidarını sağlamak için adımlar attı: Tahttaki konumunu sağlama almak için sarayın önde gelen memurlarıyla iş birliği yaptı. Daha sonra ise Philippos'un öldürülmesinde parmağı olanları ve kendisi için tehdit oluşturan siyasi rakiplerini tek tek ortadan kaldırdı (Bosworth, 2021: 37-41). Bir sonraki adımı ise bir an önce Pers seferine çıkabilmek için Philippos'tan miras kalan statükoyu korumaktı bu vesile ile de Makedonya, Hellas ve de Balkanlarda bir dizi askeri ve idari faaliyetlerde bulundu (Plut. *Aleks*. XI. 1-XIII. 2; Arr. *anab*. I. 1; ayrıca bk. Arslan, 2017: 138).

Gerekli askeri ve idari ortam hazırlandıktan sonra II. Philippos'un Hellas'ta sözde barışı korumak adı altında bir araya getirdiği ancak asıl gayesi Pers Seferi için gerekli zemini oluşturmak olan "Korinthos Birliği'nden" Kserkses'in (MÖ 480) Hellas'a yönelik saldırısının[35] intikamını almak için komutanlığı ve de Panhellenik misyonunu devraldı (Tarn, 1979: 4-5; Jursa, 2018: 271; Wiesehöfer, 2020: 85).

[34] A. B. Bosworth (2021: 30) Philipos'un asıl hedefinin Pers İmparatorluğu olduğunu söyler. Güney Hellas'a tam olarak yerleşene kadar bu amacını gizli tuttuğunu ancak Khaironeia Muharebesi (MÖ 338) sonrası bu niyetini ortaya koyduğunu belirtir.

[35] Kserkses'in Hellas Seferi için bk. (Hdt. VII. 20-IX. 109).

2.2. Asya'ya Geçiş

Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra MÖ 334 baharında 12.000 *phalanks ve* Korinthos Birliği tarafından oluşturulan yardımcı kuvvetlerle Küçük Asya'da bulunan ileri Makedon birlikleriyle buluşmak için I. Kserkses'in bir zamanlar Hellas Seferi sırasında izlediği yoldan Hellespontos'a (Çanakkale Boğazı) doğru yola koyuldu (Kaya, 2000: 555; Arslan, 2017: 138; Bosworth, 2021: 48-49).

Yaklaşık üç hafta sonra Asya'ya geçişte en kısa mesafeye sahip olan Sestos'a (Akbaş Kalesi) ulaştı. Bu noktada 160 *triereis*'le Parmenion sorumluğunda sağlanan geçişle Hellespontos (Çanakkale Boğazı) üzerinden Küçük Asya'ya kıyısında bulunan Abydos'a (Nara Burnu) herhangi bir Pers mukavemeti ile karşılaşmadan güvenli bir şekilde geçiş tamamlandı (Curt. II. ; Plut, *Aleks*. XV. 3; ayrıca bk. Arslan, 2017: 138). Bu noktada izleyeceği fetih siyasetin sembolü olarak tam teçhizatlı olarak Asya kıtasına atlayıp mızrağını yere sapladı (Curt. II. ; ayrıca bk. Arslan, 2017: 138; Rhodes, 2019: 183).

Seferin ön hazırlığında ve de büyük bir kısmında ciddi bir bilinçle uyguladığı *Panhellenik* propagandayı desteklemek için Helenler tarafından kutsal kabul edilen doğu-batı arasındaki ilk büyük çarpışma olan Troia Savaşı'na[36] fiili atıfta bulunuldu (Ferrucci, 2017: 175; Rhodes, 2019: 179; 183). Bu doğrultuda İskender henüz Perslerle herhangi bir çatışmaya girmemişken ilk olarak Troia Savaşı'nın ilk Hellen kurbanı olan Protesilaos'un kabrini ziyarette bulunur (Curt. II. ; Arr. *anab*. I. 11; Iust. XI. 5. 12). Daha sonra bu ziyareti Troia'daki Athena Tapınağı'nı takip eder. (Diod. XVII. 18. 1; Curt. II.; Plut, *Aleks*. XV. 4; Arr. *anab*. I. 11 ayrıca bk. Tarn, 1979: 15; Austin, 2006: 27), Burada Akhilleus'un mızrağı gibi kutsal silahlarla kendi silahlarını değiş tokuş etti Diod. XVII. 18. 1; Curt. II.; Arr. *anab*. I. 11 ayrıca bk. Tarn, 1979: 15). Bu davranışıyla yarı tanrı efsanevi kahramanla kendini özdeşleştirdiği gibi ordusu ve Helenler üzerine de tanrısal liderliğini ve kutsal savaş propagandasını da bilinçli ve güçlü bir şekilde benimsetmeye çalıştığı görülmektedir (Arr. *anab*. VII. 29; ayrıca bk. Green, 2007: 18; Ferrucci, 2017:175; Rhodes, 2019: 179; 183).

2.3. Granikos Muhaberesi

Truva'dan sonra Mysia'da Arisbe (Özbek Ovası'nda) daha önce seferin ön hazırlık aşamasında görevlendirilmiş olan Parmenion komutasındaki kuvvetlerle birleşti (Körpe, 2011: 97). M. Arslan'a (2017: 138) göre "*Bu sırada Makedon ordusunun mevcudiyeti yak.*

[36] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. (Hom. *Ill*. I. str. 1-XXIV. str. 800).

43.000piyade; 5.000'den fazla deneyimli süvariden oluşuyordu. Bu o zamana değin Hellas'ın meydana getirdiği en güçlü ve en profesyonel orduydu"[37].

Bu noktada ise Küçük Asya üzerinde 200 yıldan fazla bir süre egemenliğe sahip olan Persler yaklaşmakta olan Helen birliğinin farkında olarak gerekli olan stratejiyi belirlemek için savaş konseyini topladılar. Bu konseye ileri gelen Pers bölge satrapları yanında, komutanlar ve kraliyet ailesinin önde gelen üyeleri de katıldı (Arr. *anab*. I. 12; ayrıca bk. Yılmaz, 2016: 75). Konseyde karar alıcı önemli komutanlardan biri Rhodoslu Memnon'du kendisi II. Philippos döneminde Küçük Asya'ya gönderilen Makedon birliklerini kısmen durdurarak etkinliğini ispat etmiş ve de dolayısıyla III. Dareios'un teveccühünü kazanmıştı. Konseyde öne çıkan teklif Memnon tarafından İskender'e karşı vur kaç taktiği uygulayarak yıpratmak, aynı zamanda iaşesi az olan Helenlerin bölgedeki gıda ürünlerine ulaşımını kesmek için tarladaki mahsulü yakmak olarak teklif edilir. Bunun yanında İskender'i Küçük Asya'dan çıkarmak için de donanma ile Hellas'a çıkarma yapıp müttefik Helenleri de destekleyerek statükoyu İskender'in aleyhine çevirmek de Memnon'un savaş stratejisinin devamıdır (Abbott, 1902: 113; Green, 1974: 170; Allen, 2022: 39).

Ancak gerek Memnon'un III. Dareios nezdindeki konumu gerekse de Pers bölge satraplarının sahip olduğu görece karar almadaki özerk yapı Memnon tarafından teklif edilen makul stratejinin reddedilmesine neden olmuş, Daskyleion satrapı Arsites kontrolü altındaki toprakların yakılıp yıkılmasına şiddetle karşı çıkmıştır (Arr. *anab*. I. 12; ayrıca bk. Arslan, 2017: 139; Droysen, 2020: 185; Bosworth, 2021: 53). Zira satrapların kontrolü altındaki bölgelerin çıkarları için aldığı kararlar birçok seferde olduğu gibi daha önceki dönemlerde de imparatorluk çıkarlarından ziyade şahsi olmuş bu durumda en nihayetinde Pers egemenliğinin aleyhinde gelişmeye neden olmuştur (Ksen. *Hell*. IV. 1. 37).

Nitekim konseyde oy birliği ile savaş kararı alındı (Diod. XVII. 18. 4). Bunda savaşın başladığı safhada bir an önce bitirmek ve satrapların kontrolü altındaki toprakların en az zararla korunması hedeflenmiştir. Ayrıca daha önce Makedonlar karşısında alınan kısmi zaferlerin rehaveti de bu kararı almada etkili olsa gerek (Arslan, 2017: 139; Droysen, 2020: 185). Ancak savaşın sonucu Perslerin İskender'i iyi analiz etmediklerinin ve yanlış stratejilerinin apaçık bir neticesi oldu. (Diod. XVII. 21. 4-6). Alınan karar ise İskender açısından memnuniyet vericiydi zira ilk çarpışmada vurulacak darbenin etkisi ve şiddeti seferin ilerleyen safhaları açısından çok önemliydi (Arr. *anab*. I. 13; ayrıca bk. Droysen, 2020: 185).

[37] İskender'in ordu mevcudiyeti hakkında antik kaynaklar birbirinden farklı ancak yakın rakamlar vermektedirler. Diodoros'a göre (XVII.17. 3-4) müttefik, bağlaşık ve Makedon askerlerinden oluşan toplam piyade sayısı 32.000; aynı şekilde süvari sayısı ise 4.500; Iustinus'a göre (XI. 6. 2) 32.000 piyade, 4500 süvari ve de 182 parça gemiden oluşan donanma; Arrianus'a göre (*Anab.* I. 11) 30.000 piyade, 5.000 süvari; Plutarkhos'a göre (*Aleks.* XV. 1) 30.000- 34.000 piyadeden, 4.000-5.000 süvariden oluşmaktaydı.

Artık karşılaşmaya hazır iki ordunun arasındaki psikolojik ve fiziki sınır yer yer 3-4 metreden oluşan Granikos (Kocabaş Çayı) Irmağı'ydı. Pers askeri mevcudiyeti 20.000 paralı piyade ve de 20.000 süvariden oluşmaktaydı. Bu sayılar nicelik ve nitelik bakımından üstün olan Makedonlar için yapılacak muharebe öncesi ciddi avantaj oluşturmaktaydı (Bosworth, 2021: 53-54). Daha sonra İskender Granikos Muharebesi'nin taktiği konusunda tecrübeli generali Parmenion'un ihtiyatlı telkinlerine önem vermez ve emri altındaki kuvvetlere de bizzat öncülük etmesiyle Makedonlar yoğun Pers okçu ve süvari saldırıları altında gözü pek bir şekilde ileri atılır (Arr. *anab*. I. 15; ayrıca bk. Stark, 1958: 103). Antik kaynaklarda savaşın İskender'in karizması merkezli destansı anlatımı nedeniyle stratejisi hakkında pek bir bilgi bulunmamaktadır (Arslan, 2017: 139). Ancak muhaberenin başlangıcında üstün görünen Pers kuvvetlerinin kendilerinden nicelik, teçhizat, disiplin ve de tecrübe olarak üstün olan Makedon phalanks karşısındaki direnci kısa sürede muharebenin Persler adına bozgunla sonuçlanmasına neden oldu (Iust. XI. 6. 3-7). Muharebe sırasında bizzat askerlerini motive etmek adına İskender ön saflarda mücadele etmiş hatta Lydia satrapı Spitridates ve kardeşi Rhoisakes'e karşı çarpışırken öldürülmek üzereyken, sütkardeşi ve kraliyet *ile/ilai'*sinin komutanı kara Kleitos tarafından son anda kurtarılmıştır (Arr. *anab*. I. 15; ayrıca bk. Freeman, 2021: 110-111).

Görsel 2.1 Granikos Muhaberesi (Charles Le Brun CC BY 4.0)

Henüz savaşın başlangıç aşamasında askeri ve psikolojik olarak büyük bir darbe alan Perslerin komuta kademesinden de önemli kayıplar vardı. Dareios'un oğlu ve de Artakserkses'in torunu Arbupales, damadı Mithradates, kayın biraderi Pharnakes, Lydia satrabı Spithridates ile kardeşi Rhoisakes, Kapadokya *hyparkhos'u* Mithrobarzanes, generallerden Niphates, Petenes ve paralı askerlerin komutanı Omares'in adları geçmektedir (Arr. *anab*. I. 16). Bu asil Pers ileri gelenlerinin kaybı aynı zamanda Perslerin muharebe esnasındaki mücadelelerinin ve cesaretlerinin göstergesi olmasıyla birlikte Makedon askeri gücünün üstünlüğünün anlaşılması açısından da önemlidir. Savaşın başında Memnon'un ittihatla

stratejisine sert muhalefet gösteren Daskyleion satrabı Arsites ise muhabereden sonra Phrygia'ya kaçtı. Kısa süre sonra da yeniliğinin sorumlusu ya da sorumlu tutulması nedeniyle hayatına son verdi (Arr. *anab*. I. 16; ayrıca bk. Green, 1974: 180). Memnon ise Dareios tarafından daha fazla yetki ve sorumlulukla İskender'e karşı savaşın sürdürülmesi için bir sonraki aşama olan Pers egemenliğinin önemli stratejik garnizonlarının bulunduğu Ionia sahillerine gitti (Diod. XVII. 22. 1).

İskender'in Granikos Muharebesi'nde savaşı kenardan takip edip mücadeleye girmeyen ve de tam olarak neden savaşa müdahil olmadıkları bilinmeyen Persler tarafından kiralanmış Hellen paralı askerleri ise savaş alanındaki korunaklı bir tepede İskender ile uzlaşma umuduyla çekimser olarak beklemekteydi. Ancak seferin henüz başında olan İskender gerek Hellas'taki statükonun korunmasına yönelik gözdağı olsun gerek zaferin etkisini artırarak ileride oluşabilecek direncin etkisini kırmak olsun Hellen soydaşlarına acımaz ve onları Korinthos Birliği'nin kararlarını çiğneyerek Helenlere karşı düşmanla iş birliği yaptıkları sebebiyle saldırırdı. Devamında ise bu askerlerin büyük çoğunluğunu etkisiz bırakarak yaklaşık 2.000 kişiyi esir edip Makedonya yolladı (Curt. II.; Arr. *anab*. I. 16; ayrıca bk. Arslan, 2017: 142). Bu esir almanın diğer bir amacı da kendisine karşı sefer sırasında Hellas'ta olabilecek bir ayaklanmayı ya da Perslerle olabilecek müttefikliği engellemektir (Arr. *anab*. I. 29; ayrıca bk. Lendering, 2022: 101). Granikos Muhaberesi'nden mutlak zaferle ayrılan İskender zaferini bildirmek ve etkisini artırmak için Perslerden ele geçen 300 zırhı Athena'ya şükranlarını sunmak için Atina'ya gönderdi. Panhelenik Propaganda'yı vurgulamak içinde Spartalılar hariç tüm Hellenler tarafından kazanılan ganimet notunu da ekletti (Bosworth, 2021: 57-58).

Pers Seferi'ni bir intikam savaşından ziyade Pers İmparatorluğu'nu ele geçirmek amacı doğrultusunda planlayan İskender, (Curt. II.; ayrıca bk. Rhodes, 2019: 183) bu doğrultuda önemli Pers satraplık merkezlerinden olan Daskyleion'a Thessalialı süvari komutanı Kalas'ı satrap olarak atadı (Arr. *anab.* I. 17) ve böylece kazanımlarını askeri ve idari egemenlik altına alarak pekiştirdi (Plut. *Aleks*. XVII. 1; ayrıca bk. Briant, 2019: 31).

2.4. İskender'in Küçük Asya'nın Batı Kıyılarındaki Faaliyetleri

2.4.1. Sardeis'in Ele Geçirilmesi

Bu noktadan sonra Pers egemenliğinin Ege'ye açılan önemli donanma ve idari merkezlerinden Sardeis'e doğru yürüdü. Granikos Muharebesi'nin ezici zaferinin etkileri İskender'in önünde ilerler böylece Sardeis mücadele edilmeden kentin iç kale komutanı Mithrenes tarafından İskender'e teslim edildi (Diod. XVII. 21. 7; ayrıca bk. Lendering, 2022: 94). İskender kale komutanlığına arkadaşı Pausanias'ı atadı. Pers egemenliği altında iken Lydia

satrabı Spithridates tarafından yönetilen bölgelerin başına da Philotas'ın oğlu Asandros'u atadı (Freeman, 2021: 117).

Sardeis'ten sonra Ionia kıyılarının egemenliğini ele geçirmeye devam etmek için ilerledi. Bu doğrultuda Kaistros (Küçük Menderes) Vadisi'nden geçerek Ephesos önlerine gitti. Buradayken Granikos Zaferi'nin etkisiyle başta Magnesia (Manisa) ve Tralleis (Aydın) olmak üzere birçok kent kendisini kurtarıcı olarak karşılayıp teslimiyetini bildirdi (Arr. *anab.* I. 18; ayrıca bk. Green, 1974: 187; Arslan, 2017: 143). Genel olarak kıyı Ege'de Miletos ve Halikarnassos kuşatmaları haricinde Lykia'ya kadar olan Ionia yerleşimlerini zorlanmadan ele geçirdi (Plut, *aleks*. XVII. 1-4).

2.4.2. Miletos Kuşatması ve Donanmanın Feshi

Sardeis'ten sonra İskender Miletos'a ilerledi üç tarafı denizle çevrili olan Miletos, donanma için gayet elverişli bir konuma sahipti. Bu konumdan faydalanmak isteyen İskender Pers filosundan önce Miletos Limanı'nı tutunca Pers filosu etkisiz hale geldi. Miletos kuşatmasında başta zorluk yaşasa da akabinde kuşatma ekipmanlarının sevkiyle Miletos düşer. Buradaki mücadele krala güvenli bir limandan izole olan donanmanın etkisizliğini tecrübe ettirince bunun neticesinde radikal bir kararla donanmasını dağıtmaya karar verir (Arr. *anab.* I. 20; ayrıca bk Arslan, 2017: 143; Bosworth, 2021: 60). M. Arslan'a (2017:143) göre bu kararı almasında etkili olan neden Kserkses'in MÖ 480 yıllarında Hellas Seferi sırasında karada yaptığı kazanımlarını Salamis'te riske attığı hataya düşmemektir.

Antik kaynaklarda ise bu kararı alınmasında etkili olan nedenler şu şekilde sıralanmaktadır: Pers donanmasının etkinliğini ve de üstünlüğünü lojistik kara bağlantılarının kesilmesiyle bertaraf etmek, bunun yanından pahalı olan donanma masraflarının karşılanmasında ekonomik yetersizlik ve de Dareios'la karşılaşmadan önce kıyı bölgelerinin ele geçirilerek aynı zamanda maddi olarak da güçlenmek (Plut, *aleks*. XV. 1-3; XVII. 2; Curt. II.; Arr. *anab.* I. 20; Diod. XVII. 23. 1) olarak açıklanmaktadır. Ayrıca bu açıklamalar arasında başkaca ilginç bir neden olarak da Diodoros (XVII. 23.1) tarafından donanmadan ordunun yoksun bırakılarak Pers İmparatorluğu'nun kalbinde kaçış ve kurtuluş yollarının kapatılması ve de nihayetinden askerlerin canla başla savaşmalarının amaçlandığı öne sürülmektedir. Bu konuda başka bir ilginç nedende ise Pers donanmasının bariz üstünlüğüne ve bundan kaynaklı ortaya çıkabilecek bir yenilgi senaryosuna dikkat çekilmektedir (Arr. *anab.* I. 18). Pers donanması nicelik bakımından Hellen donanmasından mutlak olarak üstün olarak aktarılmaktadır. Arrianus (*anab.* I. 18; ayrıca bk. Fox, 2021: 150) Miletos kuşatması sırasında Pers donanmasının bünyesinde o an Ege'de hazır 400 parça gemiden bahseder, buna karşın ise

Nikanor önderliğinde Hellen donanmasının mevcudiyeti ise 160'tır. Kadim denizciler olan Mısır ve Fenikelileri bünyesinde barındıran Pers donanması gerek tecrübede gerekse de teknik, taktik ve nicelik olarak Helenlerden üstün gösterilmektedir. Nitekim İskender'in denizde olası bir yenilgiyle Hellen mürettebatının isyan edebilme ihtimalinden ve de dolayısıyla kırılgan olarak sürdürülen seferin aleyhine dönmesinden kaynaklı endişeli olarak aktarılmaktadır. (Arr. *anab.* I. 18-20; ayrıca bk. Stark, 1958: 103; Briant, 2019: 41). Ancak Pers donanmasının üstünlüğü ile alakalı olarak İskender'in, donanmasının Hellespontos'tan (Çanakkale Boğazı) sorunsuz geçmesi, Miletos'ta taktik olarak Pers donanmasını etkisiz bırakması ve akabinde Perslerin, sayısal üstünlüğüne rağmen kendinden belirgin olarak güçsüz olarak aksettirilen Hellen donanmasına karşı pasif tutumu, donanmanın feshine neden olarak gösterilen açıklamalarla ilgili başlıca soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Nitekim geçmiş zamanda vuku bulmuş olan Artemision ve de Salamis deniz muhaberelerinde aynı şekilde bünyesinde tecrübeli Fenikeli ve Mısırlı denizcileri de bulunduran Persler, nicelik olarak da daha üstün olmalarına rağmen bu mücadelelerden üstün olarak ayrılamamıştı (Hdt. VIII. I-23; 70-86). Buna karşın denizci bir devlet olmadığı noktasında ortak kanaatte olunan Makedonların, meydana getirdiği 160 parçalık donanmanın büyük bir çoğunluğunun denizde deneyimli Hellen polislerinden oluşturulmuş olması şüphe götürmemekle birlikte bu duruma istinaden donanmada taktik, teknik üstünlüğün bariz olarak Perslerde mi? sorusunu ve bu konudaki açıklamaların yetersizliğini de ortaya çıkarmaktadır.

Ayrıca Arrianus (*anab.* I. 20) Miletos'ta alınan Perslerle bir deniz savaşından kaçınma ve de akabinde donanmanın feshi kararını açılarken, bu konuyla ilgili İskender ve Parmenion arasında geçen kehanetle süslenen başka bir nedene de değinir: o sırada sahilde Hellen donanmasının üstünde uçan kartalı Parmenion deniz savaşına işaret olarak yorumlar, İskender ise bu durumu kara savaşına işaret olarak yorumlar. Nihayetinde bu kararın alınma nedeni ile ilgili ortaya birçok argüman sürülüp tam olarak nedeni bilinmese de riskleri açıkça bilinmektedir: Zira Anadolu kıyıları, Ege'deki adalar ve de Hellas Pers tehdidine karşı daha çok savunmasız bırakılmıştır (Arr. *anab.* II. 1-2; ayrıca bk. Arslan, 2017:143).

2.4.3. Halikarnassos Kuşatması

İskender kıyıdan devam ederek savaşın bir sonraki evresine Halikarnassos'a doğru yol alır. Halikarnassos doğal korunaklı konumuna uygun olarak Hekatomnid kralları tarafından yüksek ve güçlü surlarla savunması daha da güçlendirilmişti. Karia satrapı Orontobates ve Memnon tarafından (kraldan aldığı yetkiyle) daha sağlam bir şekilde tahkim edilerek İskender'e geçit vermemeye hazırlanıyordu (Bosworth, 2021: 60-61). Halikarnassos kuşatması İskender'in

Pers topraklarında o ana kadar en çok zorlayan etabını oluşturmaktaydı. Nitekim uzun süre direnç gösteren başarılı Pers savunması çözülememiş ayrıca Halikarnassos Persler tarafından terkedilirken bizzat yakılmıştır. Kuşatmadan daha fazla verim alamayacağına karar veren İskender kazanımların korunması için 3.000 piyade ve 200 de süvariyi geride bırakarak yoluna devam etmiştir (Arr. *anab.* I. 20-23; ayrıca bk. Briant, 2019: 17; Bosworth, 2021: 63).

İskender'in Ionia sahillerinin büyük bir kısmını ele geçirmesinden sonra Lykia-Pamphylia'ya girmeden önceki son durağı Karia'dır. Burada Karia'yı kısmen elinde tutan Hekatomnos'un kızı Ada elinde bulundurduğu toprakları İskender'e koşulsuz olarak teslim edildi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
LYKIA-PAMPHYLIA'DA İZLENEN ROTA VE BU SÜREÇTE YAŞANAN OLAYLARA GENEL BAKIŞ

3.1. Lykia Faaliyetleri

İskender, Lykia- Pamphylia'ya girmeden hemen önce, Karia'nın yönetiminin tamamını, bu bölgeyi daha önce kısmen elinde bulunduran Hekatomnos'un kızı Ada'nın hakimiyetine bıraktı (Diod. XVII. 24. 2; Curt. II.; Arr. *anab.* I. 23; ayrıca bk. Arslan, 2017: 143). Plutarkhos (*Alex,* XVII. 2) bu noktada Ionia'da son olarak Halikarnassos'u da ele geçirdikten sonra İskender'in izleyeceği yol hakkında kararsızlık yaşadığını belirtir: zira bu noktada direk III. Dareios üzerine yürümekle; sahili ele geçirip maddi anlamda daha da güçlendikten sonra Dareios'la yüzleşmek arasında kararsız olduğunu ancak bu kararsızlığını Ksanthos'tan (Kınık) haber verilen bir mucizenin[38] ortadan kaldırdığını ve rotasını Lykia-Pamphylia istikametine doğru çizdiğini belirtir. Lykia-Pamphylia'ya yönelmeden evvel birtakım askeri ve idari kararlar alıp hazırlıklarda bulundu. İlk olarak orduda bulunan yeni evli Makedon askerlerini kışı geçirmeleri ve de baharla birlikte morali yüksek ve hazır bir şekilde ordunun ilerleyişine katılmaları için Makedonya'ya geri gönderdi (Curt. II.; Arr. *anab.* I. 24; Freeman, 2021: 129). Bu karar şüphesiz yorgun askerler tarafından sevinçle karşılandı ve moralleri yükselttiği kadar İskender'e bağlılığı da artırdığı bir gerçektir. Ancak bu kararın alınması İskender'in ne kadar pragmatist davrandığının da kanıtıdır zira: Pers zaferi birinci ağızdan kahramanlarla ballandırılarak anlatılacak ve de bu durum İskender'in propagandasına Hellas'ta büyük destek sağlayacaktı (Freeman, 2021: 129).

[38] Plutarkhos'un (*Aleks*. XVII. 2) aktarımına göre: "*O sırada Lykia'da Ksanthos yakınlarında bulunan bir pınarın hiçbir neden yokken yatağından taştığı ve sularından tunç bir levhanın çıktığı söylenir*". Devamında levhaların İskender'in Pers imparatorluğuna son vereceği ile ilgili bir yazıtın olduğunu aktarır. Bu durumun İskender'i cesaretlendirdiğini ve akabinde sahil yolunu seçtiğini aktarır.

Bu askerlerin başına da kraliyet muhafızlarından Seleukos'un oğlu Ptolemaios ve iki yüksek rütbeli ve de askerler gibi kısa süre önce evlenmiş olan Polemakretes oğlu Koenos ve Neoptolemos'un oğlu Meleager komutan olarak atandı (Curt. II.; Arr. *anab.* I. 24; ayrıca bk. Droysen, 2020: 210-211; Freeman, 2021: 129). Ayrıca bu komutanlardan askerlerin başında geri dönerken bulabildikleri kadar ilave destek piyade ve süvari kuvvetleri bulmaları[39] emredildi. Aynı misyonla bir başka komutan Polemokrates oğlu Kleander'i Peloponnesos'a gönderildi (Curt. II.; Arr. *anab.* I. 24; ayrıca bk. Droysen, 2020: 210-211). Freeman'a (2021: 129) göre Koenos'un[40] Parmenion'la olan akrabalığı, İskender'in olabildiğince Parmenion örüntüsünden kurtulmak istemesinden kaynaklanmaktadır.

Yaklaşan kışı geçirmek ve de seferin bir sonraki adımına geçmek için ordu bu noktada ikiye ayrıldı. Parmenion komutasında yoldaşların bir alayı, Trakya ve Teselya süvarisi, bir kısım bağlaşık birlikler ve de ordunun lojistik ihtiyaçlarının taşındığı yük arabaları ile Pers satrabı Atizyes'in kontrolündeki Frigia'nın ele geçirmesi için öncelikle Sardeis'e yollandı (Curt. II.; Arr. *anab.* I. 24; ayrıca bk. Arslan, 2017: 143; ayrıca bk. Droysen, 2020: 210-211). Kendisi ise *hypaspist*'ler, *phalanks taksis*'leri, Agrianlar, okçular ve Trakların Parmenion'la gönderilenlerden daha büyük kısmını kendi yanına alarak, kıyının denetimini sağlamak, düşman donanmasının sahille bağlantısını kesmek için Lykia-Pamphylia bölgelerine doğru ilerledi (Droysen, 2020: 211; Freeman, 2021: 130). Nihayetinde ise bu noktada Lykia'ya girmeden önce mahiyetinde kalan ordunun barındırdığı asker sayısınının yaklaşık ondört-onbeşbin kişi olduğu tahmin edilmektedir (Stark, 1958: 114).

Ayrıca bu rotanın seçilmesinde yeni kazanımlarla maddi olarak güçlenmek, nihayetinde Dareios'un üzerine ilerlemek ve de Pers donanmasını elden geldiği ölçüde kıyıdan etkisiz hale getirmek gibi önemli nedenler yer almaktadır (Curt. II.; Arr. *anab.* I. 24; Plut, *aleks*. XVII. 2; ayrıca bak. Stark, 1958: 102). J. Lendering (2022: 107) ise, bu rotanın seçilmesi Pers donanmasının kıyıdan etkisizleştirilmesi için önemlidir, ancak Pers-Makedon savaşının seyri açısından bir ehemmiyeti yoktur. Tamamen İskender'in egemenlik sahasını genişletmek istemesiyle alakalıdır diye görüş öne sürer. A. B. Bosworth (2021: 64) ise seçilen rota ile ilgili yukarıda belirtilen görüşlerden tamamen farklı bir iddiada bulunur:

Arrianus (*anab*. I. 24. 3), İskender'in niyetinin sahil şeridini ele geçirip Pers donanmasını işe yaramaz hale getirmek olduğunu söyler (Alman araştırmacılar bir ablukadan söz ederler) ama gerçekler daha farklıdır. Telmessos (Fethiye)'tan Ksanthos (Kınık) Vadisi'ne gitti ama daha sonra Milyas'tan içeri girip, Lykia ile Pisidia arasındaki dağlık bölgeden geçti

[39] Bosworth'a (2021: 64) göre Lykia'ya geçiş öncesine kadar sefer boyunca olan asker kaybı: 3000 piyade, 300 süvaridir.
[40] Koenos, Philotas'ın eniştesi, Parmenion'un damadıdır (Freeman, 2021: 129).

ve Phaselis'te (Tekirova) denize ulaştı. Aşağı Lykia'daki şehirleri ele geçirmek için birlikler yolladı ama Pers donanmasının bölgeye gelmesini önleyecek bir şey yapılmamıştı. Bu yüzden Pharnabazos ertesi yaz, kayalık kıyıların birçok güvenli koy oluşturduğu Lykia'da rahatlıkla istediğini yapabildi (Arr. *anab*. II. 2. 1). Kralın dikkatini karadan denize çevirmesinin başka nedenleri vardı. Büyük bir olasılıkla Kyros ve On Binler'in rotasını takip edip Pers İmparatorluğuyla savaşmaya karar vermişti (Bosworth, 2021: 64).

Bu rotanın seçilmesiyle ilgili dikkat çekici görüşlerden biri ise Stark (1958: 107) tarafından öne sürülmektedir: İskender'in sahip olduğu arkadaşlık ilişkileri onu bu rotayı seçmesindeki etkenlerden biridir. Şöyle ki İskender'in mahiyetindeki arkadaşlarının rotadaki diğer tanıdıklarına İskender'i tanıtmak istemesi, bunun yanında Hekatomnos hanedanı ile geçmişte girişilen başarısız politik evlilik girişiminin İskender üzerine etkileri, daha sonra ise Ada bağlantısı ile Halikarnassos yönetiminin Lykia üzerindeki nüfuzu ve bu bölgelerdeki İskender'in bizzat sahip olduğu muhtemel arkadaşlıklar bu rotanın seçilmesinde etkili olan nedenlerden bazıları olarak öne sürülmektedir (Stark, 1958: 107).

Nitekim MÖ 334 yılının sonlarına doğru bu bölgeye yönelmesiyle ilk ele geçirilen yer uzlaşma yoluyla Lykia ile Karia arasında sınır olan paralı askerlerin koruduğu Hyparna (Göcek) kenti oldu. Bir sonraki ele geçirilen yer ise Hyparna gibi direniş göstermeyen Telmessos (Fethiye)'tu (Fethiye) (Curt. II.; Arr. *anab.* I. 24; ayrıca bk. Droysen, 2020: 211). Daha sonra Kınık Vadisi'nde Lykia'nın önemli kentlerinden Ksanthos, (Kaş/Kınık Köyü) Patara (Kaş/Kalkan) ve Pinara (Fethiye/Minare Köyü) ile 30 kadar irili ufaklı yerleşim birimi de İskender'e bağlılığını bildirdi (Curt. II. ; Arr. *anab.* I. 24; ayrıca bk. Droysen, 2020: 211). İskender'in bu noktada temel planı Phoinike'den (Finike) Kilikya'ya kadar bütün sahil kesimini Pers donanmasından izole etmektir (Plut. XVII. 3; ayrıca bk. Arslan, 2017: 143-144).

J. G. Droysen'e (2020: 212) göre bundan sonra kış ortalarında Ksanthos Nehri'nin (Eşen Çayı) kaynağına doğru ilerleyerek Milyas Bölgesi'ne girdi. Burada Lykia kentlerinin bağlılığı ile onurlandırıldıktan sonra aralarında Phaselis'in de bulunduğu bazı Lykia kentlerinin altın taç ve dostluk davetiyle karşılandı. Bu noktada kendisini ziyarete gelen Lykia kentlerinin elçilerine kentlerinin teslim edilmesini buyurduktan sonra Phaselislilerin davetini kabul etti ve aynı zamanda bazı aşağı Lykia kentlerinin ele geçirilmesi için birliklerini yolladı (Curt. II. ; Arr. *anab.* I. 24; ayrıca bk. Arslan, 2017: 144; Droysen, 2020: 212; Freeman, 2021: 130-131). Bu noktada Giritli Amirali Nearkhos'u Lykia ve doğu kıyılarına satrap olarak atadı (Droysen, 2020: 212)[41]. MÖ 333 yılı şubat ayını genel olarak kışları ılıman geçen Phaselis'te (Tekirova)

[41] Droysen'e (2020: 212) göre muhtemelen Pers donanması içinde Lykia gemileri de bulunmaktadır ve İskender Lykialılara hoşgörü göstermiş bunun sonucunda Lykia gemilerinin Pers donanmasını terk etmesini beklemiştir.

geçirirken bir yandan ilerdeki utkusu için ordusunu dinlendirirken, diğer taraftan krallığının kimi idari işleri ile uğraşmaktadır. Aynı zamanda Phaselislilere, sürekli tehdit oluşturan Pisidialılara karşı yardımda bulundu. Diodoros'un (XVII. 28) da Marmaralılar[42] (Kavak Dağı)[43] olarak değindiği bu halkın ele geçirilmesi için hafif piyadeden oluşan askerleri memur etti ve böylece Phaselislilere büyük bir iyilikte bulunmuş oldu (Curt. II.; Arr. *anab.* I. 24; ayrıca bk. Arslan 2017: 144).

İskender'in, Klimaks geçidine giden yolda bir nevi ileri karakol görevi gören Marmaralılar ile olan ilişkisi en ayrıntılı olarak Diodoros'ta (XVII. 28) verilmektedir. Diodoros Marmaralılar'dan az sayıda olmalarına rağmen cesaretlerinden ve Psidia kökenlerine değindikten sonra Klimaks Geçidi'ne giden yolda sahip oldukları stratejik konumdan bahseder ve Klimaks Geçidi'ne giden İskender'in ordusunun ağırlıkllarına arkadan saldırdıklarından dolayı İskender'in dikkattini çektiklerini, bundan dolayı kralın Marmaralılar'a öfkelenerek onları sahip oldukları sarp konuma rağmen kuşatmaya aldığını, bu durumun iki gün sürdüğünü sonucunda ise sağduyulu yaşlı nüfusun gençlere İskender ile anlaşmalarının kendi çıkarlarına daha uygun olacağını salık verdiğini ancak teslim olma ve anlaşmayı korkaklık ve dolayısıyla onur kırıcı gören gençlerin duygularını bu şekilde aksettirdiklerini, bunun üzerine ise ileri gelen yaşlıların, halkın savunmasız durumda olan kadın, çocuk ve de ihtiyarlarının bizzat gençler tarafından katledilmesini ve de böylece düşmanın eline canlı olarak düşülmesinin engellanmesi çağrısında bulunduğu bu durum karşısında ise gençlerin ilk başta öneriye sıcak baktıklarını ancak bizzat aile üyelerinin kendi elleri ile katledemediklerinden ötürü onları ve evlerini dağlık ormanlık coğrafyada ateşe verdiklerini ve böylece ortaya çıkan kaotik ortamdan faydalanarak kuşatmayı yarıp ormana kaçarak durumdan ve de dolayısıyla İskender'den kurtulmaları anlatılmaktadır.

Ayrıca Phaselis'teyken Aristoteles vasıtasıyla tanıdığı Phaselisli Theodektes'in[44] heykelini onurlandırdı (Plut, *Aleks*. XVII. 5; ayrıca bk. Tüner, 2013: 126; Droysen, 2020: 212-213). Daha sonra Troia'dan aldığı Akhileus'un ünlü mızrağını kentin akrpolisi'ndeki Athena Polias Tapınağı'na adadı (Arslan 2017: 144). Bu noktada Hellenlerin efsanevi kahramanın silahını kıyı ege boyunca seferde önde taşınıp Kalias Barış Antlaşması'yla[45] Pers ve Helenler

[42] Antik kaynaklarda adı geçen Marmara'nın (Kavak Dağı) keşfi için bkz. (Bayburtoğlu, 1983: 189; 1985: 376).
[43] Konuyla ilgili daha fazla detay için bk. (Diod. XVII. 28).
[44] Daha detaylı bilgi için bk. (Tüner, 2013: 125-150; Droysen, 2020: 212-213).
[45] MÖ 449/448 yılında Pers-Hellen Savaşları'na son vermek ve de iki toplum arasındaki resmi sınırları belirlemek aradaki anlaşmazlıkları sonlandırmak için Kalias Barış Antlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmanın önemli maddelerine bakıldığında:

-Anadolu sahillerindeki kentlerin Perslere karşı bağımsızlıklarını elde etmeleri;

-Khelidonia Adaları ile Phaselis kentinin Persler ve Atinalılar arasında sınır olarak kabul edilmesi;

arasında sınır kabul edilen (Lendering, 2022: 107) Phaselis'te bırakılması İskender'in Panhellenik stratejisinin anlaşılması açısından önemlidir. Bu sınırın en güney ucundaki Phaselis kentine Akhileus'un mızrağının da bir sınır nişanı gibi Athena Tapınağı'na bırakılması tüm Helen dünyasına ortak efsanevi kahraman aracılığıyla seferin Panhellenik boyutlarına tekrar dokunmak olsa gerek (Rhodes, 2019: 179; 183).

Antik kaynaklar, İskender'in Phaselis'ten ayrılmadan önce kendisi ile ilgili Parmenion'dan Lynkestes prensi Aeropos oğlu İskender'in şüpheli olduğu bir komplo haberi aldığı anlatılır (Diod. XVII. 32. 1-2; Curt. II.; Arr. *anab.* I. 25; Iust. XI. 7. 1-2; ayrıca bk. Droysen, 2020: 213; Lendering, 2022: 106). Komplonun şüphelisi adaşı Aeropos oğlu İskender orduda önemli bir mevkide bulunmakta, yoldaşlar süvarisinden bir üyesi aynı zamanda Teselya süvarisinin de komutanlığını yapmaktaydı. II. Philippos'un suikastına karışmış olan Heromenes ve Arrabaios'un kardeşi olarak şüpheli bir konumda olsa da İskender'e getirdiği kanıt ve de onun II. Philippos sonrası Makedon iktidarına yürüyüşte yanında bizzat kılıcı ile kuşanıp destek olması İskender'in kendisine güvenmesine ve de onurlandırmasına neden olmuştu (Curt. II. ; Arr. *anab.* I. 25; ayrıca bk. Droysen, 2020: 213-214; Lendering, 2022: 106). Ancak görünen o ki aile bağları bu şüphenin tam olarak geçmesini engellemiş görünmektedir. Ayrıca İskender'in annesi Olympias tarafından da Aeropos oğlu İskender hakkında güvenmemesi konusunda uyarıldığını belirtmektedir. (Diod. XVII. 32. 1; Curtius II.).

Perslerin yanına sığınmış olan Aeropos oğlu İskender'in arkadaşı Amyntas Dareios'a bu arkadaşından bir mektup vermiştir. Bunun üzerine Dareios güvenilir adamlarından Sisines'i Phrygia satrapı olan Atizyes'e yollamış ve bu adı geçen Aeropos oğlu İskender ile temasa geçmesini, eğer kral İskender'e suikastta başarılı olursa ona Makedon tahtını ve ödül olarak ayrıca 1.000 *talanta* alacağı sözünü verdiğini aktarmasını istemiştir. Ancak Sisines bu görev sırasında Parmenion'un eline düşmüştü ve dolayısıyla suikast ortaya çıktı (Curt. II. ; Arr. *anab.* I. 25; ayrıca bk. Lenderıng, 2022: 107; Bosworth, 2021: 65).

Olayın İskender'e haber edilmesinden sonra kral dostları ile durumu görüşmek için toplantı yaptı. Genel karar Teselya süvarileri gibi önemli bir birliğin komutanlığını yapan İskender'in ordunun ve de seferin akıbeti adına kendisine bağlı birlik üzerine etkisinin daha fazla artmadan tutuklanmasıydı. Bu olay yanı zamanda Halikarnassos kuşatmasındaki bir ihanet

---

-Pers savaş gemilerinin Phaselis ile Byzantion'da yer alan İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'e çıkışındaki Kyaneiai Adaları arasında yelken açmamaları

Yönünde fikir birliğine varılmıştır (Sarıkaya & Arslan 2017: 87-88). Bu anlaşma ile yaklaşık yarım asırlık savaşa son verilmiş bunun yanında maddelerin içeriği ile Persler tarafından Helen coğrafyası resmi olarak tanınmıştır.

kehaneti ile de birlikte ele alınarak tutuklama kararı daha da meşrulaştırıldı[46]. Bu durumun sonunda Parmenion'un yanında bulunan adaş İskender gizli haberciler vasıtasıyla kararın Parmenion'a bildirilmesinden sonra tutuklanarak gözaltına alındı (Curt. II. ; Arr. *anab.* I. 25; Iust. XI. 7. 1-2; ayrıca bk. Lendering, 2022: 107). Gözaltına alındıktan sonra ihanet şüphesi gibi ağır bir ithamla hemen idam edilmemesinin sebebi seferin gerisinde Makedonya valisi olarak bırakılan seferin dengeleri açısından önemli bir konumda olan Antipatros'un damadı olmasıydı (Iust. XI. 7. 1-2; ayrıca bk. Lendering, 2022: 107). Ancak ilerleyen dönemde seferin gidişatı ile konumu daha da güçlenen İskender üç yıl sonra Philotas komplosunda adaş İskender'in de adının geçmesinden dolayı onu da idam ettirdi (Curt. II. ; ayrıca bk. Lendering, 2022: 107). Lynkestisli adaşından boşalan pozisyona ise Parmenion'un nüfuzunu engellemek için arkadaşı Erigyios'u atadı (Freeman, 2021: 133).

İskender Phaselis'te de birliklerini tekrar ikiye ayırdı. Ordunun önemli bir kısmını emri altındaki Trakyalılara açtırdığı Klimaks Dağı'na açtıkları yoldan Perge'ye (Aksu) doğru ilerleme emri verir. Kendisi ise kurmaylarının da içinde bulunduğu daha küçük bir grupla sahilden ilerledi[47] (Str. XIV. 3. 9; Arr. *anab.* I. 26; Put, *ale*ks. XVII. 4; ayrıca bk. Droysen, 2020: 216). Kralın bu sahil yolundan geçişini seferin resmi tarihçisi Kallisthenes kralın karizmasını güçlendirmek için romantik bir şekilde aktardı: "*İskender, Pamphylia Denizi kıyılarına geldiğinde, deniz, ona yol vermek için öne kıvrılarak sanki onun gelişini biliyormuş da, karşılıyormuşçasına "efendisini tanıyıp" coşkuyla önünde eğiliyor gibiydi. Geriye doğru kıvrılan dalgalar böylece, onun geçmesine izin verdi*" (Lenderıng, 2022: 107). Ancak buradaki geçişi realist bir biçimde hava şartlarına bağlayan Arianos'un[48] anlatımı daha makuldür.

3.2. Pamphylia Faaliyetleri

Onur konuğu olarak Pamphylia Bölgesi'nin önemli kentlerinden biri olan Perge'ye gitti (Arr. *anab.* I. 26). Burada Aspendoslu elçiler tarafından ziyaret edildi. Yapılan anlaşma neticesinde şehirde Makedon garnizonu bulunmayacak ancak Aspendoslular İskender'e bağlı olacak İskender'in Seferi'ne katkı için 50 *talanta* ödeme yapacak ayrıca Dareios'a haraç olarak

[46] Zira İskender kaynaklarında birçok noktada verilen önemli idari kararlar kehanetlerle meşrulaştırılmıştır. İlgili kehanet için bk. (Arr. *anab.* I. 1).

[47] Bu noktadaki geçişi Plutarkhos (*Aleks.* XVIII. 1-4) aktarırken kralın mahiyetindekilerin geçişin doğa üstü bir şekilde ilahi yardımla sağlandığı söylediklerini; ancak kendisi de bu anlatımı ciddiye almıyormuşçasına bu konuyla ilgili Menandros'un komedyasından tiye aldığı ilgili repliği aktarır: "*Bütün bunlar İskender'i hatırlatıyor bana! Birini mi arıyorum? Hemen karşıma çıkıveriyor. Denizi mi aşmalıyım? Hatırım için geçmesi kolay oluyor*". Bu konuda başka bir anlatım: Strabon (XIV. 3. 9) ise kralın Klimaks Dağı'ndan daha elverişli olan sahil yolunu seçtiğini ancak havanın fırtınalı olmasından dolayı göbeklerine kadar su içinde ilerlediklerini ifade eder.

[48] Arrianus'a (*anab.* I. 26) göre güney rüzgarları sırasında geçmesi olanaksız olan kıyı yolunda ancak kuzey rüzgarları eserken ilerleyebiliyordu.

verilen atlar da İskender'e verilecekti (Arr. *anab.* I. 26; ayrıca bk. Droysen, 2020: 216; Bosworth, 2021: 66).

Aspendos'tan sonra Side üzerine yüründü[49]. Bu noktada adamlarının bir kısmını Side'nin ele geçirilmesi için kuşatma bölgesine bıraktı. Kendisi bizzat ise rotasının amacına uygun olarak kıyı bölgesindeki önemli bir Pers garnizonu olan Pers ve Pamphlialılar tarafından savunan Sillyon (Asarköy/Yanköy) üzerine ilerledi. Buradaki ilk saldırı garnizonun korunaklı konumu ile savuşturuldu. Yeterli kuşatma ekipmanından yoksun bir halde Sillyon'da beklerken, bu noktada daha önce uzlaşma yoluyla kendisine boyun eğen Aspendosluların anlaşmanın şartlarını ihlal etmesi sonucu Sillyon kuşatmasından vazgeçip onların Aspendosluların üzerine ilerlemek zorunda kalındı (Arr. *anab.* I. 27; ayrıca bk. Droysen, 2020: 217; Bosworth, 2021: 66). Lendering'e (2022: 108) göre özellikle Sillyon ve Aspendosluların İskender'e karşı düşmanlık sergilemelerini nedeni Pers taraftarlığından ziyade tamamen *ekhtos*[50] anlayışından kaynaklıdır. Yani İskender'in Aspendos ve Sillyonluların düşmanı olan Pergeliler ile olan ittifakı bu bahsi geçen kentlerin İskender'e karşı düşmanca tutum sergilemelerinin kaynağıdır.

Savunma pozisyonuna geçen Aspendoslular kuşatma altında bizzat İskender'in olması ve Makedonların gücü karşısında yeni ve daha ağır şartlar[51] altında teslim olur ve de direk bir Makedon vali atamasıyla sahip olduğu özerkliği de kaybetti. İskender Pamphylia'daki faaliyetleri sonucu, Side'de ve Aspendos'ta bir garnizon Perge'de ise bir üs kurduktan sonra bölgenin yönetimini Giritli Nearkhos'a bıraktıktan sonra Parmenion'la buluşmak üzere Pisidia üzerinden Gordion'a doğru yola koyuldu (Arr. *anab.* I. 27; ayrıca bk. Droysen, 2020: 217; Lendering, 2022: 109). Bölgenin satraplığının Nearkhos'a bırakılmasının önemli etkenlerinden biri de Pampylia'da (Aspendos, Sillyon ve Termessos) kayda değer bir başarının sağlanamamasıdır. Dolayısıyla bölgenin tam olarak ele geçirilip egemenliğin sağlanması için Nearkhos daha nitelikli kuşatma araçlarının teminin de içinde bulunduğu görevle Pamphylia'da memur edildi (Lendering, 2022: 109; Bosworth, 2021: 66).

3.3. Pampyhlia Üzerinden Pisidia'ya Geçiş Süreci

İskender Pampyhlia'dan çıkıp, Pisidia'nın engebeli arazisinden geçip Parmenion'la Gordion'da buluşmak için yola çıkar (Droysen, 2020: 217). İlerlerken sahil kesimiyle

[49] Arrianus'un Sideliler hakkında verdiği bilgi için bk. (*anab.* I. 26).
[50] "Komşunun düşmanı dostumdur" (Lendering, 2022: 108). Bu düstura göre komşunun (Perge'nin) dostu olan İskender doğal olarak Aspendos ve Sillyon'un düşmanı oluyordu.
[51] Aspendoslularla yapılan yeni anlaşmaya göre: daha önceki anlaşmada belirtilenin aksine 100 *talanta* haraç ödenecek, ileri gelenlerden tutsaklar verilecek, komşu bölge sakinleriyle aralarında geçen toprak sorunu mahkemeye taşınacak ve buradan çıkacak olan karar kayıtsız şartsız kabul edilecek, Aspendos'a Makedon sorumlu atanacak ve de Aspendoslular yıllık düzenli vergi ödeyeceklerdi (Droysen, 2020:217; Freeman, 2021: 135).

Anadolu'nun içleri arasındaki önemli geçit noktası olan Pisidia soylu bir halk tarafından ikamet edilen korunaklı bir konumdaki Termesos'a (Güllük) vardı. Bu bölgede Pamphylia'yı iç bölgelere bağlayan geçit üzerinde kontrol sağlıyordu bunun yanında topoğrafik konumu nedeniyle ele geçirilmesi zor bir mevkidi ancak İskender Termessosluların koruduğu geçidi onları gafil avlayarak zorlanmadan ele geçirdi (Droysen, 2020: 218 Freeman, 2021: 136). Ancak vadinin zirvesinde tahkim edilen kaleyi ele geçirmek kuşatma araçlarının eksikliğinden mümkün görünmemekteydi ve ayrıca Dareios üzerine yürürken burada görece önemsiz bir nokta için kaybedecek zamanı hiç yoktu ve Termessosluları kendi haline bırakıp yoluna devam etti (Bosworth, 2021: 66). Bu noktada Selgeliler kralı ziyaret eder ve dostluk kurup kendisini Gordiona'a götüren daha kısa ve güvenli yola sevk ederler (Freeman, 2021: 136). Pamphylia ile Gordion arasında kalan genel olarak Pisidia soyundan olan halkların olduğu topraklardan zorlanmadan geçen İskender kısa süre içinde Gordion'a ulaştı (Plut, *aleks.* XVIII. 1; Arr. *anab.* I. 27-29). Yolu üzerinde Kelainai (Dinar) zapt edip komutanlarından tek gözlü Antigonos'u (Monophthalmos) emrinde küçük bir birlikle Phrygia satrabı olarak tayin etti (Arslan, 2017: 145).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BÜYÜK İSKENDER'İN LYKİA VE PAMPHYLİA'DA İZLEDİĞİ GÜZERGÂH

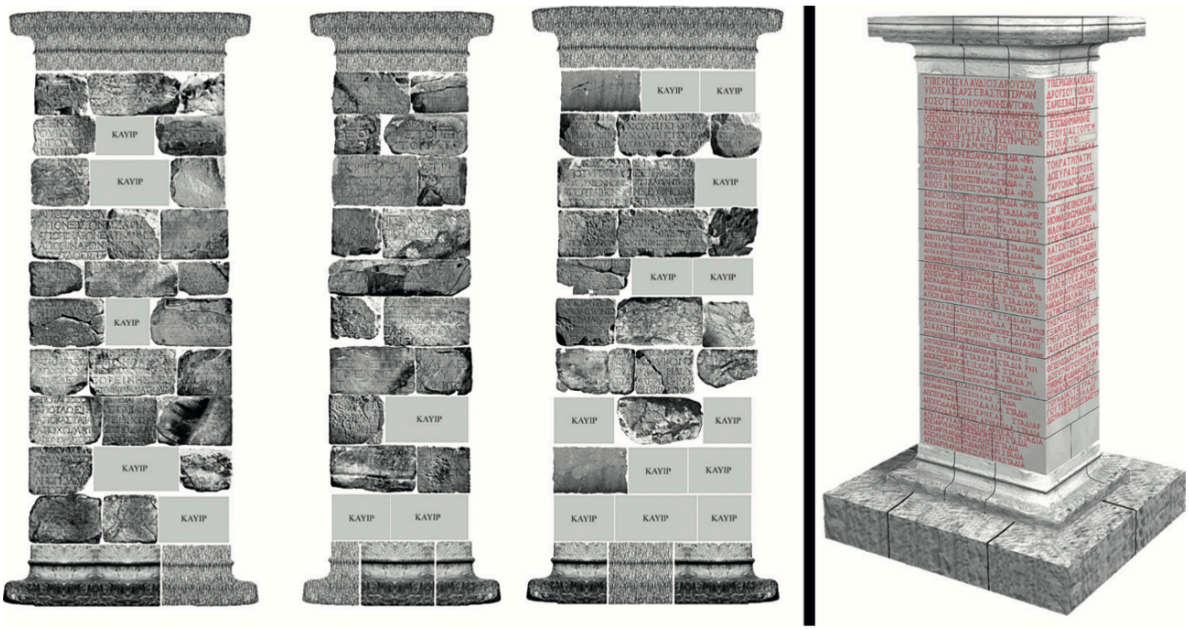
Büyük İskender'in Pers Seferi (MÖ 334-323) yaklaşık 11 yıl sürmüş, bu zaman diliminin yaklaşık 1,5 yılı Küçük Asya'da geçmiştir (Stark, 1958:102). Bu zaman zarfı içinde henüz seferin başı sayılabilecek bir dönemde Miletos'ta alınan donanmanın feshi kararı (Arr. *anab*. I. 20) seferin seyri ve askeri stratejisini anlamak bakımından önemli olduğu kadar aynı zamanda günümüze değin süregelen tartışmalı kararlarından biri olmuştur. Alınan bu stratejik karara müteakiben izlenen rota, antik ve modern tarihçileri daha yakinen bir meraka sevk etmiştir. İzlenen rotanın önemli ve aynı zamanda gizemli bölümlerinden birini ise kaynak yetersizliği kaynaklı Lykia ve Pamphylia rotası oluşturmaktadır.

Antik kaynaklarda ilgili bölüm: Diodoros (XVII. 28. 1-5; 31. 1-2), Curtius (II), Plutarkhos (*Aleks.* XVII. 2-5), Arrianus (*anab.* I. 24-27) ve Iustinus (XI. 7. 1-2) başta olmak üzere birkaç satır ya da birkaç sayfayı geçmeyen anlatımlarla değinilmiş olup ilgili bölümdeki seyir antik yerleşkeler üzerinden yüzeysel olarak verilmekte ve bu noktada izlenen rota net olarak bilinmemektedir. Bu durumdan kaynaklı ilgili konu, araştırmacıları ve doğal olarak dikkatleri üzerine çekmektedir. Nitekim ilgili konunun araştırılması gerek İskender'in

stratejisini gerek bölgenin tarihi öneminin daha da iyi kavranması açısından önem arz etmektedir.

İlgili konu hakkındaki araştırmamıza başlarken söz konusu tarihi olayın günümüzden yaklaşık 2500 yıl önce gerçekleşmiş olması öncelikle akılda tutulmalıdır. Daha sonra ise bu uzun zaman sonucunda, izlenen rotanın özellikle kara yollarının doğası gereği fiziki coğrafya ve beşerî etkenlerce zaman içinde değişime maruz kalarak izlerinin silinmesi ve de alternatif güzergahların ortaya çıkması dikkate alınmalıdır (Şahin, 2011: 104; Bakırcı, 2014: 72). Bu duruma örnek olarak: İskender sonrası dönemden itibaren, Lykia bölgesinde egemenlik kurmuş olan Helenistik krallıklardan, kâh Mısır merkezli Ptolemaioslar, kâh Suriye merkezli Seleukoslar, Helenistik krallıklar sonrası ise belirli bir dönem Rhodoslular daha sonra ise belirgin olarak bölgede yol yapım projeleri gerçekleştirmiş olan ve izleri *"Stadiasmus Patarensis"*[52] anıtının keşfi yardımıyla da günümüze değin sürülebilen Romalılar örnek olarak verilebilir (Şahin, 2011: 106). Dolayısıyla devletlerin uzun zaman dilimi içerisinde bölgedeki egemenlikleri altında, karayollarının güzergâhları ile ilgili gerek fiziki gerekse beşerî nedenlerden kaynaklanmış olabilecek politikalar (Takmer & Önen, 2008: 109-110; Şahin, 2011: 92) izlemiş olabilme ihtimalleri göz önüne alınınca: İskender'in Lykia'dan geçişi esnasında izlemiş olduğu yolların veya istikametlerin değişmesi kuvvetle ihtimal dahilindedir. Bu noktada kaynaklarda ilgili konu ile ilgili boşluğun tam olarak doldurulma iddiası mevcut bilgiler dahilinde imkânsız olarak görülmekle birlikte amaç söz konusu alandaki bilgi eksikliğine bilimsel çerçevede destek sağlamaktır.

[52] İlgili anıtın 1994/1995 yılları arasında Patara kazı başkanı Prof. DR. Fahri Işık başkanlığında keşfi ve bu keşfe müteakip başta Prof. Dr. Sencer Şahin'in anıtla ilgili çözümlemeleri ve bilimsel yayınları Lykia'nın antik dönemde özellikle Roma dönemindeki ilgili yollar ve güzergahlarla ilgili tatminkâr bilgiler vermektedir. Bk. (Şahin, 2011: 89-128; 2011: 9).

Görsel 4.1 Stadiasmus Patarensis yol anıtı (Onur, 2022: 499)

B Yüzü Yazıtı

Yol İnşaatı Yazıtı:

[Τιβ]έ[ρ]ιος Κλαύδιο[ς Δρού]σου
υἱὸς Καῖσαρ Σεβασ[τὸς Γ]ερμανι-
κὸς ὁ τῆς οἰκουμ[ένης Α]ὐτοκρά-
τωρ ὁδοὺς καθ' ὅ[λην Λυ]κίαν ἐποί-
ησεν διὰ τή[ν Κοίντ]ου Οὐηρανί[ου]
τοῦ ἰδίου π[ρεσβευ]τοῦ ἀντιστρα-
τήγου ὑπηρ[εσίαν ὧ]ν ἐστιν μέτρο-
ν τὸ ὑπ{ρ}ογεγ[ραμμέν]ον· *vac*

Batı ve Kuzey Yönlerine Giden Dağ Yolları:

GZR 1 ἀπὸ Πατάρ[ων εἰς Ξάνθον ⊕ στάδι]α ⊕ νς′
GZR 2 ἀπὸ Ξάν[θου εἰς Σίδυμα ⊕ στ]άδια ⊕ ρδ′
GZR 3 ἀπὸ Σιδύμων ε[ἰς ? Καλαβατί]αν ⊕ στάδια ⊕ κδ′
GZR 4 ἀπὸ Ξάν[θου εἰς Πίναρα ⊕ στά]δια ⊕ [ρλ]ς′
GZR 5 ἀπὸ Ξάν[θου εἰς Τλῶ ⊕ στάδ]ια ⊕ ρνβ′
GZR 6 ἀπὸ Ξάνθου [εἰς Νείσα] ⊕ στάδια ⊕ ρος′
GZR 7 ἀπὸ Νείσων εἰς Χώμ[α] ⊕ στάδια ⊕ ϱϙβ′
GZR 8 ἀπὸ Πινάρων εἰς Τελμησσόν ⊕ στάδια ⊕ ρος′
GZR 9 ἀπὸ Πινάρων εἰς Τλῶ ⊕ στάδια ⊕ ριβ′
GZR 10 ἀπὸ Τλῶ εἰς Τε[λ]μησσόν ⊕ στάδια ⊕ ρπη′
GZR 11 ἀπὸ Τελμησσοῦ εἰς Κάλυνδα [⊕ σ]τάδια ⊕ ρπδ′
GZR 12 ἀπὸ Καλύνδων εἰς Καῦνον ⊕ στάδια ⊕ ρδ′
GZR 13 ἀπὸ Καλύνδων εἰς Λύρνας τῆς Ὀκτα[π]όλεως ⊕ στάδια ϙ[ς′]
GZR 14 ἀπὸ Λ[υρνῶν ε]ἰς Ἱππουκώμην ⊕ στ[άδια ⊕ . . ′]
GZR 15 ἀπὸ Ἱππουκώμ[ης εἰς Σύμβρα ⊕ σ]τάδια ⊕ ρκη′
GZR 16 ἀπὸ Σύμβρων [εἰς Καδύανδα] ⊕ στάδια ⊕ οβ′
GZR 17 ἀπὸ Καδυάνδω[ν εἰς Τελμησ]σὸν στάδια ρδ′
GZR 18 ἀπὸ Καδυάνδ[ων εἰς Ἄραξ]α στάδια ρη′
GZR 19 ἀπὸ Καδυά[νδων εἰς Τλ]ῶ στάδια ρξ′
GZR 20 ἀπ[ὸ] Ἀράξων εἰς Τλῶ στ[άδ]ια ρκ′
GZR 21 ἀπὸ Ἀράξων εἰς Οἰνόανδα σ[τ]άδια ρνβ′
GZR 22 ἀπὸ Οἰνοάνδων εἰς Βάλβουρα διὰ τοῦ π[εδί]ου στάδια ρξ′
GZR 23 διὰ δὲ τῆς ὀρεινῆς στάδια ρκη′
GZR 24 ἀπὸ Βαλβ[ούρω]ν εἰς Κιβύραν διὰ Τριμιλίν[δω]ν στάδια ρλς′
GZR 25 ἀπὸ Τλῶ εἰς Οἰνέανδα (sic) διὰ Πλατα[. .] στάδια σ . . ′
GZR 26 ἀπὸ Τλῶ εἰς Καστάβαρα στάδια ρκη′
GZR 27 ἀπὸ Κασταβάρων εἰς Χῶμα στάδια . . .
GZR 28 ἀπὸ Χώματος εἰς Ποδάλια στάδια μ[η′]
GZR 29 ἀπὸ Χώματος ε[ἰς Κ]όδοπα τῆς Μυλιάδος στάδια λβ′
GZR 30 ἀπὸ Κοδόπων ε[ἰς Ἀκαρασσὸν στάδια . . ′]
GZR 31 ἀπὸ Ἀκαρασσοῦ [εἰς Σόκλας στάδια . . ′]
GZR 32 ἀπὸ Σοκλῶν [εἰς Ποδάλια στάδια . . ′]
GZR 33 ἀπὸ Ποδαλί[ων εἰς Ἀρνέας στ]άδια ρ[λς′]
GZR 34 ἀπὸ Ποδ[αλίων εἰς Ἀρύκανδα στάδια . . ′]
GZR 35 [ἀ]πὸ [Ἀρυκάνδων] εἰς Ἀρν[έας στάδια . . ′]
GZR 36 [ἀ]πὸ Ἀρ[υκάνδων εἰ]ς Ἰ[δ]εβησσὸ[ν στάδια . . ′]
GZR 37 [ἀ]πὸ [Ἀρυκάνδων? εἰς] Λησει[- - στάδια . . ′]
GZR 38 [ἀ]πὸ [Λ]η[σει - - εἰς Ῥοδία]ν πὸλ[ιν στάδια . . ′]
GZR 39 [ἀ]πὸ Ἀρ[υκάνδω]ν [εἰ]ς Λίμ[υρα στάδια . . ′]

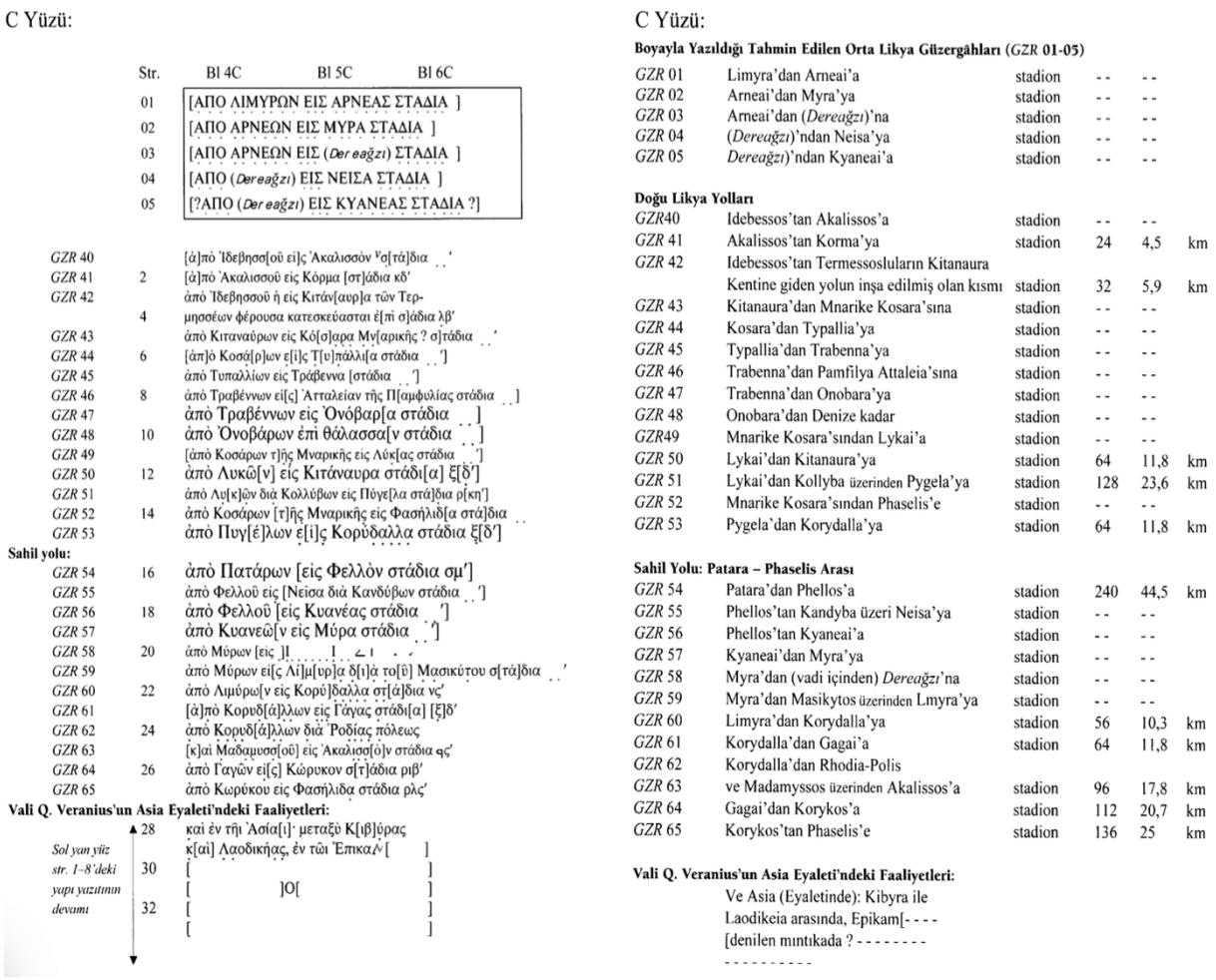
B Yüzü

Drusus'un oğlu Tiberius Claudiu[s]
Caesar Augustu[s G]ermanicus,
Yerküre'nin hakimi, aşağıda
ölçüm listesi verilen Likya'nın
tamamını kapsayan yolları,
kendi legatus propraetor'u
Quintus Veranius'un çabalarıyla
yaptırdı.

Batı ve Kuzey Yönlerine Giden Dağ Yolları:

GZR 1	Patara'dan Ksanthos'a	⊕stadion⊕	56	10,36	km
GZR 2	Ksanthos'tan Sidyma'ya	stadion⊕	94	19,25	km
GZR 3	Sidyma'dan Kalabatia'ya	⊕stadion⊕	24	4,5	km
GZR 4	Ksanthos'tan Pinara'ya	⊕stadion⊕	136	25	km
GZR 5	Ksanthos'tan Tlos'a	⊕stadion⊕	152	28,3	km
GZR 6	Ksanthos'tan Neisa'ya	⊕stadion⊕	176	32,58	km
GZR 7	Neisa'dan Khoma'ya	⊕stadion⊕	192	36	km
GZR 8	Pinara'dan Telmessos'a	⊕stadion⊕	176	33	km
GZR 9	Pinara'dan Tlos'a	⊕stadion⊕	112	21	km
GZR 10	Tlos'tan Telmessos'a	⊕stadion⊕	188	35	km
GZR 11	Telmessos'tan Kalynda'ya	⊕stadion⊕	184	34	km
GZR 12	Kalynda'dan Kaunos'a	⊕stadion⊕	104	19,3	km
GZR 13	Kalynda'dan Oktapolis'in Lyrnai kentine	⊕stadion⊕	96	17,8	km
GZR 14	Lyrnai'dan Hippoukome'ye	⊕stadion⊕	- -	- -	
GZR 15	Hippoukome'den Symbra'ya	⊕stadion⊕	128	23,7	km
GZR 16	Symbra'dan Kadyanda'ya	⊕stadion⊕	72	13,5	km
GZR 17	Kadyanda'dan Telmessos'a	stadion	104	19,3	km
GZR 18	Kadyanda'dan Araksa'ya	stadion	108	20	km
GZR 19	Kadyanda'dan Tlos'a	stadion	160	29,6	km
GZR 20	Araksa'dan Tlos'a	stadion	120	22,2	km
GZR 21	Araksa'dan Oinoanda'ya	stadion	152	28,3	km
GZR 22	Oinoanda'dan Balboura'ya ovadan	stadion	160	29,6	km
GZR 23	(Oinoanda'dan) Balboura'ya dağdan	stadion	128	23,7	km
GZR 24	Balboura'dan Trimilinda üzerinden Kibyra'ya	stadion	136	25,2	km
GZR 25	Tlos'dan Plata[ ] üzerinden Oinoanda'ya	stadion (en az)	200	37	km
GZR 26	Tlos'tan Kastabara'ya	stadion	128	23,7	km
GZR 27	Kastabara'dan Khoma'ya	stadion	- -	- -	
GZR 28	Khoma'dan Podalia'ya	stadion	48	8,9	km
GZR 29	Khoma'dan Milyas Kodopa'sına	stadion	32	5,9	km
GZR 30	Kodopa'dan Akarassos'a	stadion	- -	- -	
GZR 31	Akarassos'tan Soklai'a	stadion	- -	- -	
GZR 32	Soklai'dan Podalia'ya	stadion	- -	- -	
GZR 33	Podalia'dan Arneai'ya	stadion (yak.)	136	25,2	km
GZR 34	Podalia'dan Arykanda'ya	stadion	- -	- -	
GZR 35	Arykanda'dan Arneai'a	stadion	- -	- -	
GZR 36	Arykanda'dan Idebessos'a	stadion	- -	- -	
GZR 37	Arykanda'dan Lese[- - -]'a	stadion	- -	- -	
GZR 38	Lesei[- - -]'dan Rhodia-Polis'e	stadion	- -	- -	
GZR 39	Arykanda'dan Limyra'ya	stadion	- -	- -	

Görsel 4.2 Stadiasmus Patarensis yol anıtının B yüzü (Şahin, 2011: 98)

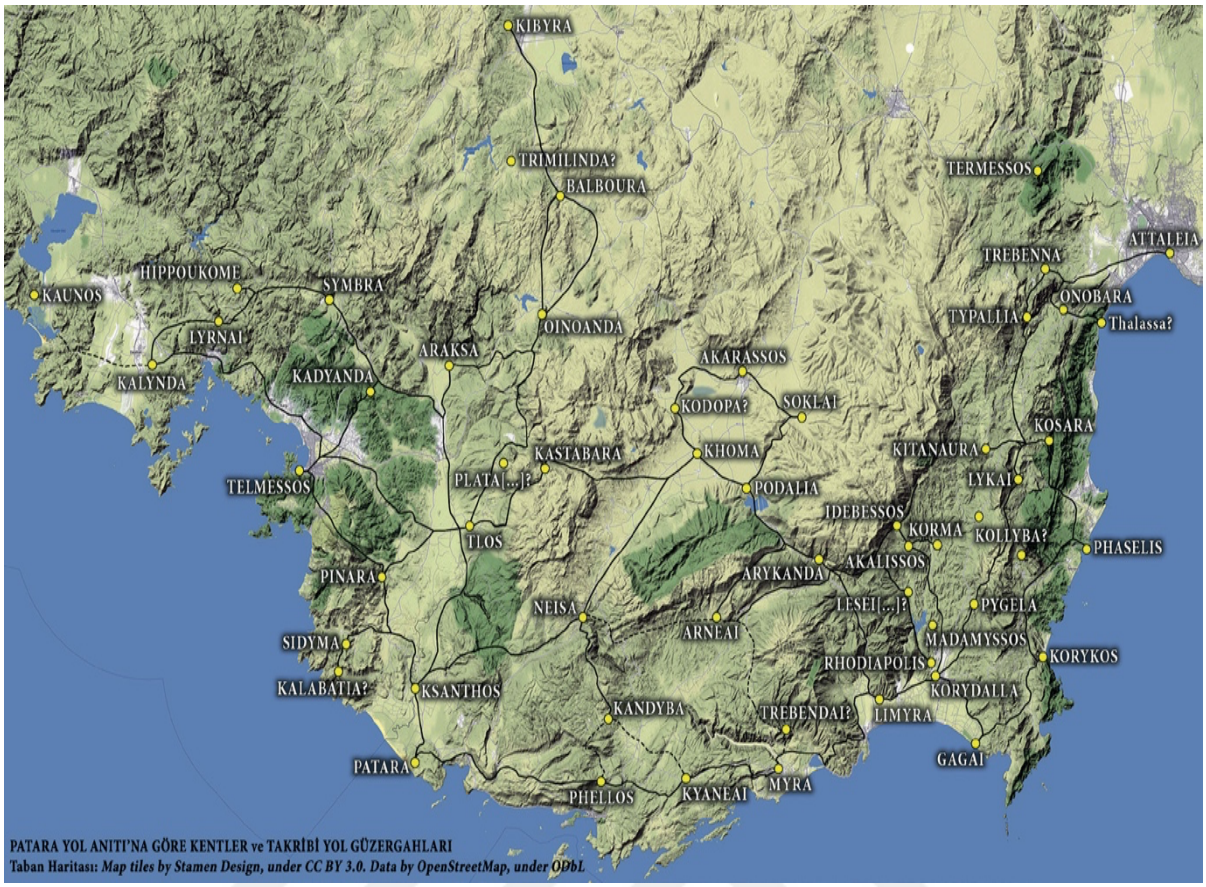

Görsel 4.3 Stadiasmus Patarensis yol anıtının C yüzü (Şahin, 2011: 102)

4.1. Lykia'nın Tarihi Coğrafyası

Çalışmamızın temelini oluşturan, Büyük İskender'in Lykia ve Pamphylia'daki muhtemel rotasını araştırırken, bu noktada ilk olarak Karia'dan sonra giriş yaptığı Lykia'nın tarihi coğrafyasının belirlenmesi, izlenen rotanın daha iyi anlaşılması bakımında mecburiyet arz etmektedir. Ancak bunun yanında Lykia'nın antik dönemlerde kavramsal olarak taşıdığı farklı politik, kültürel ve ırksal anlamalar, Lykia'yı konu edinen antik yazarlar tarafından yer yer farklı algılamalara neden olmuş, dolayısıyla sınırlarının tam olarak belirlenmesi noktasında çelişkileri beraberinde getirmiştir. Ancak bu çelişki bir nebze *"Stadiasmus Patarensis"* (Patara Yol Klavuz Anıtı)[53] anıtının keşfi vesilesiyle Lykia'nın MS 43'te Roma eyaleti olduktan sonraki sınırlarının daha açık bir şekilde belirlenmesi noktasında giderilmiştir (Takmer, 2002:3).

[53] İlgili bölüm için bk. (Işık, 1994: 254; Şahin, 2011: 90-128).

Harita 4.4 Patara Yol Anıtı'na göre Kentler ve Takribi Yol Güzergahları (Onur, 2022: 499)

Günümüzde Türkiye'nin güneybatısında Antalya ili sınırları içindeki Teke platosuna denk gelen yarımada, batıda Fethiye Körfezi, doğuda ise Antalya Körfezi ile çevrili bir şekilde Akdenize doğru uzanmakta ve bu coğrafik alan antikçağda Lykia olarak adlandırılmaktaydı (Çevik, 2015:19). Bunun yanında Lykia ile ilgili antik dönem coğrafyası üzerine en önemli kaynaklardan olan Strabon[54] (XIV. 2-10) "*Geographika"* adlı eserinde bölgenin siyasi, ekonomik ve kültürel özellikleri hakkında değerli bilgiler vermekle birlikte; Lykia'nın sınırlarının Rodosluların Daidala'sından sonra aynı isimle başlayan dağla başladığını kıyı şeridinin uzunluğunun 1717 (*stadia*'ya*)* tekabül ettiğini iyi donanımlı limanların yanında ayrıca dağlık ve engebeli bir yapıya sahip olduğunu değinir. Daha sonra ise siyasi yapısına ve işleyişine hakkında kısa bilgi verir ayrıca siyasi yapıya[55] değinirken oy hakkına sahip 23 kentten bahsetse de bunlar içinde en büyük ve dolayısıyla yönetimde etkili olan altı kenttin: Ksantos, Patara, Pinara, Olympos, Myra ve Tlos'un adlarını zikreder (Strab. XIV. 3) Daha sonra Lykia'nın batı sınırlarına değinirken, bölgenin başka bir yerleşkesi olan Telmessos (Fethiye)'a değinir (Strab. XIV. 4). Devamında önemli gördüğü için zikrettiği coğrafik nokta olarak

[54] Strabon (MÖ 60- MS 28). (Şahin, 2011: 104).
[55] Strabon'un Lykia'nın siyasi yapısıyla ilgili aktarımı için bk. (Strab. XIV. 3. 2-3).

Antikragos'a devamında ise bölgeye ait diğer yerleşim yerleri olan Karmylessos ve Kragos' a değinir (Strab. XIV. 5). Ayrıca bölgede diğer zikretmeye değer gördüğü yerleşim yerleri olan Letoon (Strab. XIV. 6), Limyra (Strab. XIV. 7), Phaselis'e de değinerek akabinde bölgenin topoğrafik yapısını ve sınırlarını anlatarak Lykia'nın kültürel ve bölgesel genel bir resmini çizer.

Lykia'nın tarihi coğrafyası ile ilgili diğer önemli bir antik kaynak ise Yaşlı Plinius'un "*Naturalis Historia"* eseridir. Plinius ilgili eserinde (Plin. *Nat.* V. 28. 100) Lykia ile ilgili kısaca şu ifadeleri kullanmaktadır:

"*Lykia'da Toroslardan sonra Simena kasabası gelir. Geceleri yanan Khimeira Dağı, yani Hephaiston'un ocağı, aralıksız yanan alevlerle kendini belli eder, vaktiyle Olympos kenti oradaydı; burada dağ kentleri Gagai, Korydalla, Rhodiapolis vardır; daha sonra deniz yakınında bir ırmakla birlikte Limyra, Arykandos Irmağı buna akar, Masikytos Dağı, Andriake kenti, Myra; Aperlai ve Antiphellos kentleri, eskiden Habessos denirmiş ve arka tarafta Phellos. Daha sonra Pyrrha, aynı civarda Ksanthos, denizden 15 mil ötede; aynı ismi taşıyan bir de nehir var. Daha sonra Patara, önceleri Pataros idi ve Kragos uzantısı olan Sidyma*" (Plin. *Nat.* V. 28. 100-102).

Lykia'nın yayılım alanları ile ilgili bilgi veren başka bir antik kaynak da Cladius Ptolemaios'tur. *"Geographike Hyphegesis"* adlı eserinde belli başlı Lykia kentlerini sayar bunlar ise: Kydna, Symbra, Oktapolis, komba Sidyma, Pinara, Araska, Tlos, Ksanthos, Korydalla, Sagalassos, Rhodia, Trebendai, Phellos, Myra, Limyra, Podolaia, Nysa, Khoma, Kondyka, Boubon, Oineanda ve Balboura'dır (Ptol. V. 3. 1). Sonuç olarak antik kaynaklar noktasında Lykia sınırlarının belirlenmesiyle Büyük İskender'in bu bölgedeki rotasının takibi daha anlaşılır olacaktır.

4.2. İskender'in Lykia 'da İzlediği Muhtemel Güzergâh

İskender ile ilgili antik kaynaklar arasında görece en ayrıntılı bilgi veren Arrianus (*Anab.* 1.I-7.30) onun büyük Pers seferi sırasında Miletos'ta donamamasını feshetmesi kararının altındaki temel nedeni Pers donanmasını karadan etkisiz hale getirmek olarak açlıklar ve akabinde önemli mücadelenin yaşandığı Halikarnassos (Bodrum) sonrası stratejisine uygun olarak kıyıdan devam ederek Lykia'ya girdiğini aktarır. Ancak ilgili alanla ilgili verilen yüzeysel bilgiler ve de yaşanan tarihi olgunun yaklaşık günümüzden 2500 yıl önce yaşanması bahsi geçen alandaki izlenen rotanın kesin olarak ortaya çıkarılmasını engeller ve de bu durum bizi bu izlenen rotayla ilgili dikkatli bir araştırmaya sevk eder.

Bu noktada Helenistik Dönem'de Anadolu'daki yolların izlerini takip ettiğimizde, İskender'in şaşalı döneminin kısa sürmesi ve akabinde seleflerinin sürekli mücadelesi sonucu güç dengesinin el değiştirmesi sonucu siyasi istikrarın bozulmasıyla birlikte mevcut yolların Roman'ın hakimiyetine kadar pek değişmediği kabul edilmektedir (Bakırcı, 2014: 73).

Bu noktada Lykia'da var olan antik güzergahlarla ilgili, 1994/1995 yıllarında Patara arkeolojik alanı kazı başkanı Prof. Dr. Fahri Işık önderliğinde keşfedilen ve de Prof. Dr. Sencer Şahin tarafından deşifresi ve bilim dünyasına tanıtımı gerçekleştirilen *"Stadiasmus Patarensis"* anıtı bu konuda tatminkâr bilgiler vermektedir (Işık, 1994: 254; Şahin, 2011: 108). Bu anıt Şahin'e göre (2011: 92; 2011: 35) antik dönem bir yol kılavuzundan ziyade Roma'nın emperyal amaçlarına hizmet eden mevcut yolların bir envanteri olmakla birlikte mevcut güzergahların belirlenmesi hususunda kolay olmasa da imkân sağlamaktadır. Bunun yanında "*Stadiasmus Pateransis*" anıtının sağladığı güzergâh bilgileri neticesinde ve müteakip Lykia'da Roma döneminde kalan bu kara yolarının teknik ve yapım özellikleri dikkate alındığında yapılan işlemin aceleci ve düzensiz yapılmış olması (Şahin, 2011: 92; Onur, 2022: 500) açılan yolların mevcut Helenistik yolların devamı olduğu kanısını güçlendirmektedir. Böylece Helenistik Dönem'den kalan İskender'in Lykia'da takip ettiği muhtemel güzergâh daha tahmin edilebilir olarak ortaya çıkmaktadır.

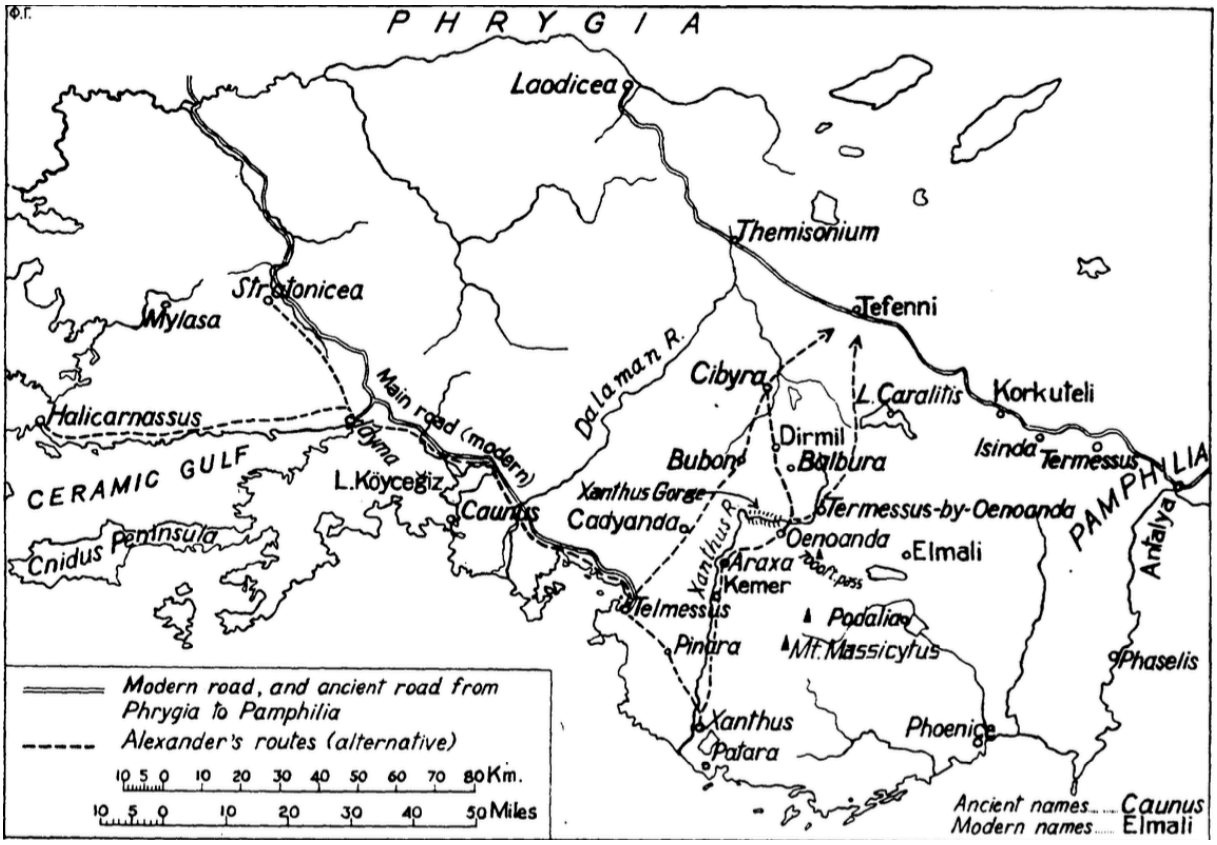
4.2.1. Halikarnassos'tan Telmessos'a (Fethiye)

Bu noktada ilgili rotaya dikkatlice baktığımızda İskender'in Lykia güzergahı ile ilgili görece en ayrıntılı bilgileri veren antik kaynak Arrianus'a[56] aittir. Arrianus, (*Anab.* I. 24) İskender'in Lykia'ya girmeden önce izleyeceği rotanın nedenini tekrar hatırlatmak istermişçesine *"Kıyının denetimini sağlamak ve düşmanın donanmasını etkisiz kılmak için Lykiaya ve Pamphylia'ya doğru yürüyüşe geçti."* İfadesini kullanır. Akabinde ise Lykia sınırları içinde ve mücadelesiz ilk alınan yer olarak da Telmessos (Fethiye)[57] işaret edilir (Arr. *anab.* I. 24). Bu noktada verilen bilgi izlenen yolun belirlenmesi noktasında yetersiz olmakla birlikte belli belirsiz bir rota ortaya çizmemize olanak sağlar. Bu bilgiler ışığında İskender F. Stark'a (1958: 107) göre: Halikarnassos'u (Bodrum) arkasında bırakınca modern yolun (D.400 oto yolu) olduğu çizgiden pek ayrılmış olamaz bu doğrultuda ilk olarak Gökova körfezini modern yol çizgisine tekabül gelecek şekilde güneye doğru yol alarak sağında bıraktı. Sonrasında

[56] Lucius Flavius Arrianus Ksenephon (yak. MS 86-180), Romalı politikacı, general ve tarih yazarıdır. *İskender'in Anabasisi'i* adlı eseri antik çağın en güvenilir İskender tarihi olarak kabul edilip, eser kralın mahiyetinde bulunanların tuttukları belgelerinden faydalanarak edisyon-kritik edilmiştir (Arslan. 2017: 155). Ancak nihayetinde eserin İskender'in ölümünden yaklaşık beş asır sonra yazıldığı unutulmamalıdır.

[57] Polyaenus'un (V. 35) İskender sonrası Nearkhos'un Telmessos'u nasıl kurnazca ele geçirdiği ile ilgili ilginç anlatım için bk. (Polyain. V. 35)

Hyparna olarak bahsedilen henüz konumu belirlenememiş olan antik yerleşimin ele geçirilmesinde başka bir bilgi verilmemesi ve de Kaunos ile Knidos gibi liman şehirlerinin Pers yöneticilerinin elinde rahatsız edilmeden bırakılması, İskender'in Köyceğiz Gölünü de sağına alan rotadan ilerleyip Dalaman Çayı'nı aştığını nitekim ilgili bölgede iki yarımadaya dokunmadan Telmessos (Fethiye)'a vardığının muhtemel olduğunu aktarır (Stark, 1958: 107).

Görsel 4. 5 Halikarnassos'tan Telmessos'a geçişte kullanılan muhtemel rota (Stark, 1958: 104)

4.2.2. Telmessos (Fethiye)'tan Ksanthos Çayı'nın Doğu Yakasına Geçiş

Telmessos (Fethiye)'tan sonra Arrianus, İskender'in Lykia'da ziyaret etiği ikinci nokta ile ilgili net bir adres vermez belirsiz bir ifade ile: *" Ksanthos'u (nehri) geçti "* der (Arr. *anab.* I. 24). Ancak hangi noktadan geçtiği veya geçilen noktaya müteakip hangi yerleşim yerine uğradığı ile ilgili net bilgi vermemesi izlenen rotanın tam olarak ortaya çıkarılmasına engel olmaktadır. Bunun yanında Ksanthos'u geçmesinden sonra akabinde verilen bilgiler rota hakkında tahmin yürütmemizi sağlamaktadır. "*Bundan sonra Ksansthos'u geçti ve Pinara, Ksanthos, Patara kentlerinin ve otuz kadar daha küçük yerin teslim olmasını kabul etti. Kışın ortası gelmişti, ama İskender Milyas olarak bilinen yere doğru yola çıktı. Burası gerçekte Büyük Frigya'ya aitken, o sırada Pers kralının buyruğu ile Lykia'nın parçası sayılıyordu."* (Arr. *Anab.* I. 24).

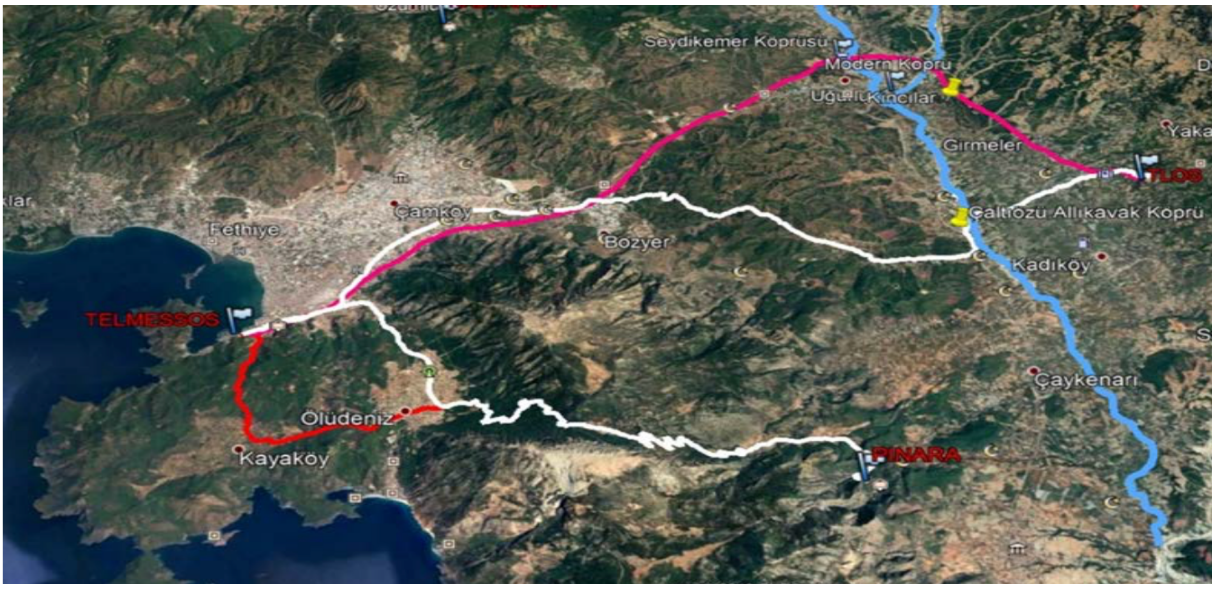
Öncelikle Arrianus'un, ilgili ifadesine baktığımızda Ksanthos'un geçilişi Lykialılar için "*Rubicon'un geçilişi*" gibi bir etki yarattığı aşikâr zira Ksanthos'un İskender tarafından geçilişi Lykialılar için bağımsızlıkları ve de İskender'e karşı koyma açısından geri dönülemez bir nokta içermiş olmalı ki İskender'e karşı Lykia'da teslimiyet haberlerinin peş peşe geldiği aktarılıyor. Daha sonrasında ise Arrianus'un (*anab.* I. 24) İskender açısından hedef gösterdiği kuzey Lykiya veyahut Büyük Frigya'nın Güney'inde bulunan Milyas, rotanın tahmini hakkında fikirler vermektedir. Bu noktada: Telmessos (Fethiye)'tan sonra Lykia bölgesinin başat kentleri ve de Arrianus'un da önemli görüp işaret ettiği Ksanthos, Patara ve Pinara kentlerine uğramış olabilme ihtimali olsa da Arrianus'un (*anab.* I. 24) satır aralarında ifade ettiği gibi mevsimin kış olması, hedefte Milyas'ın (Kuzey Lykia) olması, bölgenin dağlık engebeli yapısı ve de İskender'in ileri Pers emelleri ile birleştirilip düşünüldüğünde (Stark, 1958: 109) İskender açısından hangi durumun pragmatik olduğuna bakmamıza neden olmakta ve de sonuç olarak Ksanthos'un geçilişinin Milyas (Kuzay Lykia) ve Ksanthos (Güney Lykia) ile arasında bir bölgede olabilme ihtimalinin daha makul olduğuna işaret etmektedir. Bu bölge hem Güney Lykia'da bulunan Pinara, Ksanthos, Patara ve adını bilmediğimiz otuz küçük yerleşim yerinin teslimiyetini sağlayacak tehditte bir nokta olmalı hem de Milyas'a planlanan seferi İskender açısından zahmetli kılmayacak yakınlıkta bir yer olmalıdır.

Bu açıdan konuya yaklaştığımızda ve Arrianus'un (*anab.* I. 24) *"Ksanthos'u (Eşen Çayı) geçti"* ifadesini temel aldığımızda *"Stadiasmus Pateransis"* te bulunan Telmessos (Fethiye) merkezli Ksanthos'un (Eşen Çayı) doğu yakasına geçiş için İskender tarafından kullanılmış olabilecek rotalar için alternatif güzergâh tahminleri yürütülebilir. Telmessos (Fethiye) çıkışlı alternatif güzergahlara baktığımızda: Telmessos (Fethiye) çıkışlı güney yönünde Ksanthos'a gidişte ilk olarak Pinara'ya 176 *stadion*[58] (33 km; gzr 8) , Pinara'dan Ksanthos'a 136 *stadion* (25 km; gzr 4) toplam 58 km'lik bir rota çizilebilir (Şahin, 2011: 99 ; 124). Başka bir alternatif rota olarak, Telmessos (Fethiye) çıkışlı güneydoğu yönlü Ksanthos'un (Eşen Çayı'nın) doğusunda konumlu Tlos'a 188 *stadion* (35 km; gzr 10) çizilebilir (Şahin, 2011: 99 ; 124). Telmessos (Fethiye) çıkışlı Ksanthos'un doğusuna geçişte bir başka rota da kuzey yönlü istikametten çizilebilir. Şöyle ki bu rota: Telmessos (Fethiye)'tan Kadyanda'ya 104 *stadion* (19,3 km ; gzr 17) Kadyanda'dan Tlos'a 160 *stadion* (29,6 km; gzr 19) ya da Telmessos (Fethiye)'tan- Kadyanda'ya oradan da Araksa'ya 108 stadion (20 km; gzr 18) Araksa üzerinden Tlos'a 120 stadion (22,2 km; gzr 20) bu kuzey yönlü alternatif güzergaha ise son olarak Telmessos (Fethiye) – Kadyanda- Araksa'dan Ksanthos (Eşen Çayı) geçilerek Oinoanda'ya 152 stadion (28,3 km; gzr 21) örnek verilebilir (Şahin, 2011: 99 ; 124).

[58] Bir stadion=185,5 metre (Şahin, 2011: 108).

Yukarıda verilen tüm bu güzergâh alternatifleri Arrianus'un (*anab.* I. 24) İskender'in Ksanthos'u (Eşen Çayı) geçti ifadesi doğrultusunda alternatif konumundadır. Yukarıda da yazıldığı gibi bu alternatif rotalar üç bağlantısı noktası etrafında gerçekleşmektedir: bu nokta da birinci olarak, Pinara üzerinden güney yönlü Ksanthos'un (Eşen Çayı) geçilişi, Ksanthos Vadisinin aşağısından güney kısmından gerçekleştirilebilmektedir. İkinci alternatif olarak Telmessos'tan Akdağ üzerinden doğu yönlü Ksanthos Vadisi'ni orta kısımdan geçiş sağlanabilir. Üçüncü alternatif olarak da kuzey yönlü Oinanda hedefli geçiş sağlanabilir.

Bu güzergahlardan hangisinin İskender tarafından Arrianus'un (*anab.* I. 24) "Ksanthos'u (Eşen Çayı) geçti" ifadesi noktasında kullanıldığına baktığımızda orta geçiş noktası olan, Akdağ üzerinden, Telmessos-Tlos güzergahı en muhtemel ve de makul güzergâh olarak durmaktadır. Zira bu güzergâhlardan Telmessos (Fethiye)'tan Pinara'ya oradan da Ksanthos rotası şu nedenlerden dolayı muhtemel görünmemektedir: Arrianus'un (*anab.* I. 24) aktardığına göre Ksanthos'un (Eşen Çayı'nın) geçilişi ile Pinara'nın da aralarında bulunduğu Ksanthos, Patara ve otuz küçük yerleşim yerinin teslim olduğu aktarımı Pinara rotasını devre dışı bırakmakta zira geçiş Pinara üzerinden olsa Pinara'nın teslimi Ksanthos (Eşen Çay'ı) sonrasına kalmaz muhtemelen daha önceden gerçekleşirdi. Kuzey yönlü Oinanda alternatifini de ortadan kaldıran nedenlere baktığımızda ise *Stadiasmos Paterensis*'te Oinanda ya da Balboura'dan İskender'in Telmessos'tan sonraki durağı olan Milyas'a (Elmalı Platosu) herhangi bir yol güzergahı verilmese de Şahin'e göre (2011: 40) Kuzey Ksanthos Vadisi'nden Milyas'a (Elmalı Platosu) geçiş en azından Güğü Beli üzerinden vardı. Ancak Kuzey Ksanthos Vadisi'ne Telmessos üzerinden İskender açısından yapılacak geçişin ihtimal dışı bırakan nedenlere baktığımızda: İlk olarak İskender'e karşı düşmanca tutum sergileyen Termessosluların Ksanthos Vadisi'nin kuzeyindeki etkinlikleri ve de bu noktalardaki geçitleri ellerinde tutmaları bu durum dahilinde mevsimin kış olması (Spratt & Forbes, 1847: 198), hedefte Milyas'ın (Kuzey Lykia) olması, bölgenin dağlık engebeli yapısı ve de İskender'in ileri Pers emelleri gibi nedenler göz önünde tutulduğunda İskender'in Ksanthos'u Oinanda hedefli geçmesini ihtimal dışı bırakmakta ve de Tlos'a geçişi yukardaki veriler dahilinde daha muhtemel kılmaktadır.

Görsel 4.6 Telmessos'tan Tlos'a giden yollar (Avcu, 2020: 90)

4.2.3. Milyas'a Hareket

Ksanthos sonrası bir sonraki önemli nokta ise hedefte olan Milyas'tır. Bu nokta ile ortaya çıkan sorular ise Milyas teritoryumu'nun sınırlarının neresi olduğu? İçinde bulunulan zor şartlara rağmen Milyas'ın hedefe konulacak kadar neden önem taşıdığıdır? Son olarak ise Milyas'a ulaşmak için izlenen muhtemel güzergahların neler olduğudur?

Tarihsel süreç içerisinde gerek siyasi gerek ise coğrafik olarak Milyas'ın taşıdığı anlamın çeşitlilik göstermesi, Milyas teritoryumunun sınırlarının tam olarak belirlenmesi konusundaki zorlukları da beraberinde getirmektedir (Stark, 1958: 108). Bu değişkenliğe en somut örneklerden biri ise Arrianus'un aktarımıyla da görülmektedir: *"Burası gerçekte Büyük Frigya'ya aitken, o sırada Pers kralının buyruğu ile Lykia'nın paçası sayılıyordu"*. Burada da açıkça göründüğü gibi Milyas'ın sınırlarının değişkenliği somut olarak ortadadır ve bu durum tarihi süreç içinde de açıkça gözlenebilmektedir.

Bu minvalde ilk olarak Herodotos'a (I. 173) baktığımızda, Büyük Kyros'un Lydia'yı fethi akabinde Küçük Asya'nın batı kıyılarının fethi ile memur ettiği Harpagos'un burada nerelerde faaliyet gösterdiği ile ilgili bilgi verirken: Milyas'ı o dönemdeki Lykia sınırlarının tamamına yerleştirir.*"Lykialıların bugün oturdukları topraklar eskiden Milyas'tı ve Milyaslılara Solymler denilirdi"* bu ifadesiyle Milyas'ı açıkça Lykia topraklarının tamamına eşit tutar. Ancak ilgili eserinin bir başka bölümünde ise Lykialılar ile Milyaslıları birbirinden ayırır (III. 90). Bu durumdan çıkarılacak genel ifade ise Milyas'ın Lykia'ya yakın neredeyse iç içe geçmiş bir yerde konumlandırıldığıdır (Işık, 2015: 189). Strabon (XIII. 4. 17) ise: Milyas'ı Termessos'un Anadolu'nun iç kesimlere açılan geçitlerinden Sagalassos (Ağlasun) ve Apameia'ya (Dinar) sınırlarına kadar genişletir. Daha önceki dönemlerde Pisidialıların

Lydialılardan ele geçirdiği Kibyralılaraa (Gölhisar) sınır komşusu olduğunu da ifade eder ancak doğu-batı yönünde tam sınırlarını çizmez. (Str. XIII. 4. 17; ayrıca bk. Stark, 1958: 108; Işık, 2015: 189). Yaşlı Plinius (V. 95) ise: Milyas'ı Pamphylia'nın ötesine, Sagalassos'un (Ağlasun) güneyine Trakyalı bir kabilenin ikamet ettiği Arykanda'nın bulunduğu konuma yerleştirir. (Plin. V. 95; ayrıca bk. Stark, 1958: 108; Işık, 2015: 189). Cladius Ptolemaios (V. 3. 2) ise Milyas'ı Podalia, Nysa, Khoma ve Khandyba kentlerinin bir araya gelmesiyle oluştuğunu aktarır. F. Işık'a göre (2015: 189) ise: *"Doğrusu, Elmalı Yaylası'ndan kuzeye ve doğuya doğru genişleyen, ancak sınırı tam çizilemeyen bir toprağı kapsamalıdır Milyas Ülkesi"* diye görüş bildirir. Yukarıda verilen dönemsel Milyas tarihi coğrafyası doğrultusunda ve de komşu topraklar olan Pisidia ve Lykia baskın etkisini göz alınınca Milyas'ın sınırlarının net olarak belirlenmesi zor olsa da genel anlamda Milyas'ın kalbini antik dönemde Akragos olarak bilinen Elmalı'nın yüksek yaylasında Kestel Gölü havzasında, Istanoz Çayı çifte vadisinde ve antik Isinda'nı yakınında konumlu Korkuteli'ni içine alan bir bölgede kabul etmek gerekir (Stark, 1958; 108; Işık, 2015: 189).

Arrianus'un işaret ettiği İskender'in hedeflediği Milyas'ı anlamlandırdıktan sonra buradaki önemli olan diğer konulardan biri ise Milyas'ın İskeder için oynadığı önemdir. F. Stark'a göre (1958; 108-109) İskender'in Dareios III'e karşı yolda iken içinde bulunulan iklimsel, askeri ve idari zor koşulların altında Milyas'a zaman ve enerji harcamasının nedeni, Frigya'da bulunan ordunun önemli bir kısmı ile iletişim kanallarının ve fiziki bağlantının açık tutulmasına duyulan hayati önemdir. Zira ilerleyen dönemde Issos Muhaberesi'nde benzer coğrafyada Dareios III tarafından gafil avlanılması Milyas seferinin gerekliliğini açıklamaktadır. Bunun yanında daha sonraki gelişmeler Ege'de Pers donanmasının faaliyetleri (Arr. *anab*. II. 1-2), Antigonos'un Frigya'da yaptığı mücadele (Stark, 1958: 109) ve de Phaselis'te iken yaşanan casusluk faaliyeti kapsamında (Arr. *anab*. I. 25) Lynkestisli Alexander'ın üzerinde planlanan isyan projesinin cüreti düşünüldüğünde haberleşme ve de fiziki bağlantıya duyulan ihtiyaç makul görünmektedir.

Böylece Milyas olarak hedeflenen bölge ve ehemmiyeti belirlenmeye çalışıldıktan sonra geriye, İskender'in Telmessos (Fethiye)'tan sonra Ksanthos Vadisine geçmiş bulunduğu sırada (Bosworth, 2021: 64) o noktadan Milyas'a doğru izlediği muhtemel güzergâhın alternatiflerinin belirlenmesi kalmaktadır. Bu noktada yukarıda da belirtiğimiz gibi *"Ksanthos'u geçti"* (Arr. *anab*. I. 24) ifadesiyle örtüşen gerek Milyas'a[59] hareket noktasında gerekse Güney Lykia'nın teslim alınması noktasındaki en makul hedef Tlos civarı görünmektedir. Her ne kadar antik

[59] Milyas için bu noktada araştırmamız için kabul edilen öneriler için bkz. (Ptol, V. 3. 2; Ayrıca bk. Işık, 2015: 189)

kaynaklarda Tlos İskender'in uğrak yeri olarak zikredilmese de bölgede sahip olduğu jeostratejik konum, bu ihtimali güçlendirmektedir. Zira Tlos, Ksanthos Vadisine kuzey ve güney yönlerde hâkim bir konumda ve de bunun yanında Telmessos çıkışlı doğu istikametli yollara hâkim noktada bulunmaktadır. Bu önem SP anıtında da görünmektedir: Anıtta Tlos bağlantılı (Telmessos, Plata, Kastabara, Ksanthos, Pinara, Kadyanda ve Araksa) ve de dolaylı olarak daha fazla nokta ile bağlantısı verilmektedir (Avcu, 2020: 89). Bunun yanında Tlos ihtimalini güçlendiren argümanlara baktığımızda : Arrianus'un (*anab*. I. 24) "*Bundan sonra Ksansthos'u geçti ve Pinara, Ksanthos, Patara kentlerinin ve otuz kadar daha küçük yerin teslim olmasını kabul etti. Kışın ortası gelmişti, ama İskender Milyas olarak bilinen yere doğru yola çıktı".* Aktarımı Tlos'un gerek Telmessos'a (Fethiye) konumu dolayısıyla yakınlığı ve kolay ulaşımı[60], (özellikle Seydikemer üzerinden)[61] gerekse de yukarıda adı geçen Ksanthos, Patara, Pinara'nın ve de Milyas'ın (Elmalı yüksek yaylasının merkezini oluşturduğuna inanılan Milyas)[62] ortasındaki Jeostratejik[63] konumu ve de doğal yol bağlantıları nedeniyle Tlos ihtimalini güçlendirmektedir. Ayrıca bu durumu destekleyen başka bir referans ise A. B. Bosworth' a aittir: *"Telmessos'tan Ksanthos (Kınık) Vadisine gitti ama daha sonra Milyas'tan içeri girip, Lykia ile Pisidia arasındaki dağlık bölgeden geçti ve Phaselis'te (Tekirova) denize ulaştı"* Bosworth'un buradaki aktarımına konu olan Milyas'ın[64] konumu da Tlos'tan Milyas'a çıkışlı iki güzergahla uyumludur.

Bu güzergahlardan biri: Kastabara(Darıözü- Deliktaş)- Khoma (S.P, Gzr. 26-27) hattıdır. Tlos'tan çıkan Kastabara yolu, Tlos'un 4,5 km kadar Kuzeydoğusundaki Derbent

[60] F. Onur (2022: 503) Telmessos üzerinde Tlos'a geçiş için üç güzergâh vermektedir. Bu güzergahlara İskender'in muhtemel geçişleri noktasında baktığımızda en makul olan Seydikemer üzerinden olanıdır. Zira Tlos'un Ksanthos Vadisi'ne hakimiyeti ve sonraki hedef olan Milyas'a çıkan yolları düşünüldüğünde Tlos ihtimali artmaktadır. Tlos ihtimalinin jeostratejik olarak güçlü olması nedeniyle tercih edildiği kabul edildiğinde buraya geçiş noktasında, en kuzeydeki Kadyanda bağlantısını yapan Altıdere Köprüsü ile kullanılabilecek geçişin Telmessos'tan Kadyanda üzerinden Tlos'a geçiş güzergâhın zahmetli olması noktasında bu rotayı düşük ihtimal olarak bırakmaktadır. Telmessos- Pinara- Tlos güzergahını sağlayan Allıkavak geçişinin de Pinara'nın, Ksanthos Nehri'nin (Eşen Çayı) geçilişi sonrası (Arr. *Anab.* I. 24) İskender'e teslim olması dolayısıyla ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

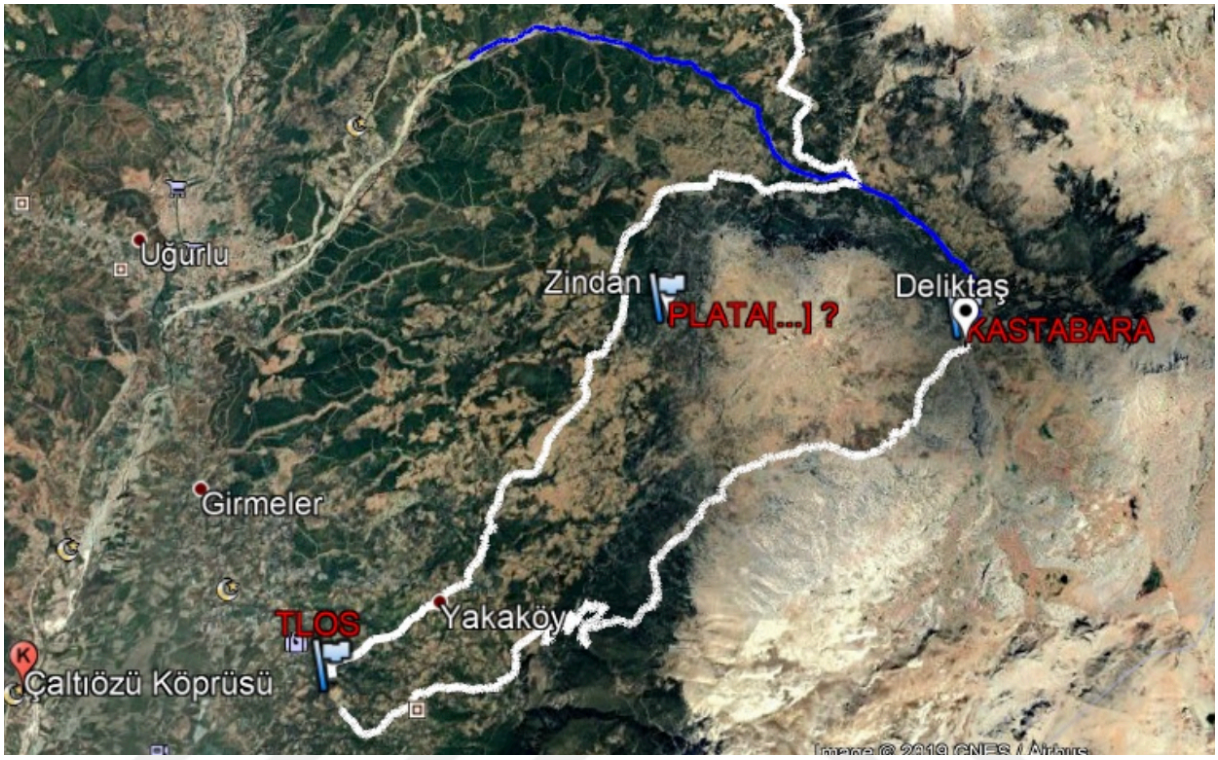
[61] Onur (2022: 503), söz konusu eserinde Telmessos'tan Tlos'a çıkan en uygun yollu değerlendirdiğinde üç güzergâh verir. Bunların en kuzeyinde Kadyanda bağlantısını yapan Altıdere köprüsünü Kadyanda bağlantısı nedeniyle ihtimal dışı bırakır. Altıdere'nin aşağısından direk Tlos çıkışlı Seydikemer yolunu en muhtemel olabilecek güzergâh olarak değerlendirdikten sonra ise Stadiasmus Pateransis anıtındaki mesafe ölçülerine tam uymadığı ve de antik köprü kalıntısı izi olmadığı için eler ve en güneydeki Allıkavak geçidini Stadiasmus Pateransis'teki güzergaha uygun görür. Ancak bizim çalışmamızın konusu İskender olduğundan kendisi için nehir gibi doğal engelleri geçmek için yapay geçitlerin pek de sorun teşkil etmediği gerek Trakya seferinde Tuna'yı geçişinde gerek Gaugamela Muhaberesi öncesi Dicle'yi geçişinde gerekse de Poros üzerine gittiği Hydaspes Nehri'nin geçilişinde göstermiştir (Arr. *anab.* I. 3; III. 7; V. 11). Bu şartlar göz önünde tutulduğunda en uygun geçiş Seydikemer üzerinden görünmektedir.

[62] İskender'in hedef olarak gördüğü Milyas için bu noktada araştırmamız için kabul edilen öneriler için bkz. (Ptol, V. 3.2; Ayrıca bk. Işık, 2015: 189).

[63] Tlos'un Jeostratejik konumunun Ksanthos, Patara ve Pinara üzerinde oluşturduğu tehditte örnek olarak, benzer durumda İskender'in Ephesos'ta bulunurken Magnesia ve Tralleis kentlerinin benzer şartlar altındaki teslimiyetlerine benzetebiliriz (Arr. *anab*. I. 18).

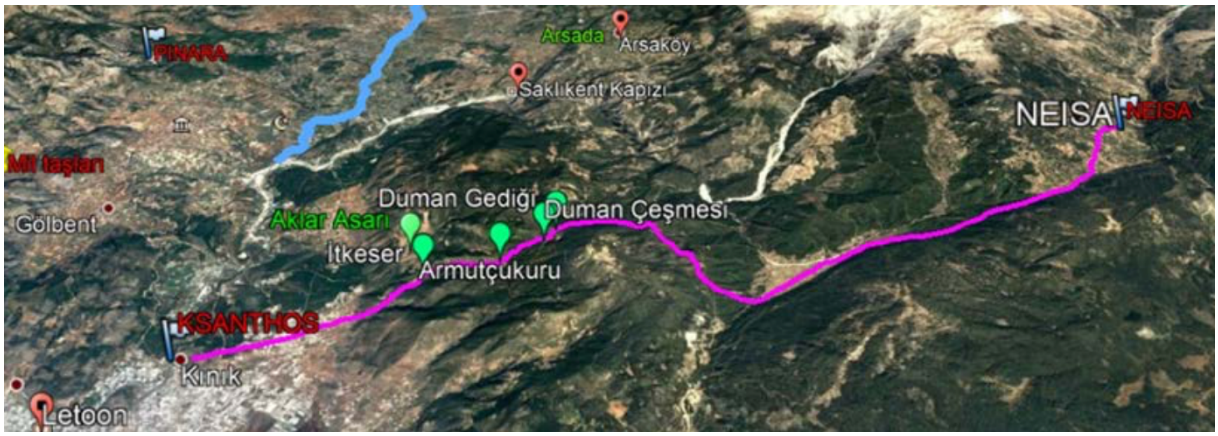
[64] Bk. Dipnot 53 ve 55

Deresinden çıkıp, Cemalanı-Kuruova-Fırnaz-Deliktaş hattını takip ederek Khoma'ya yani Milyas'a doğru ilerler (Şahin, 2011: 39; Onur, 2022: 506). Bu hat SP'de Tlos- Kastabara (Gzr. 26; 128 stadion, 23.7 km) olarak verilmekte, Kastabara-Khoma hattı ise (Gzr. 27; ? stadion, ? km) satır olarak SP' de yer almasına rağmen mesafe ölçümü bilgisi bulunmamaktadır.

Görsel 4.7 Tlos'tan Kastabara'ya giden yollar (Avcu, 2020: 92)

Tlos'tan Milyas'a olan ikinci güzergâh ise Tlostas'tan güneye Ksanthos üzerinden Neisa- Khoma'ya yapılan geçiştir. S. Şahin'e göre (2014: 114) ise İskender'in Tlos'tan Milyas yönüne doğru hareket güzergahı muhtemelen bu hat üzerinden Tlos-Ksanthos-Neisa-Khoma şeklinde olmuştur. SP' de bu güzergâh Ksanthos-Tlos (S.P'de Gzr. 5; 152 stadion, 28.3 km), Ksanthos- Neisa (S.P'de Gzr. 6; 176 stadion, 32.58 km), Neisa-Khoma hattı ise (S.P'de Gzr. 7; 192 stadion, 36 km) şeklinde gösterilmektedir ve de ilgili veriler ışığında ise Tlos'tan Ksanthos üzerinden Neisa oradan Khoma'ya olan yolun mesafesi yaklaşık 97 km'dir.

Görsel 4.8 Ksanthos'tan Neisa'ya giden yol (Avcu, 2020: 71)

İskender'in yukarıda verilen hatlardan hangisini Milyas'a geçişte kullandığı değerlendirildiğinde Tlos'tan-Kastabara-Khoma hattı daha muhtemel görünmektedir. Zira: Kastabara-Khoma (Gzr. 27) hattı ile ilgili SP'de mesafe bilgisi olmasa da Milyas'a geçişte güney hattı olan Ksanthos-Neisa-Khoma hattına (yak. 97 km) göre kestirme konumundadır ve de harita üzerinde bu durum kuş bakışı olarak açıkça görünmektedir. Bunun yanında S. Şahin'e göre (2014:114) arazide Tlos-Kastabara-Khoma hattı üzerinde bulunan mil taşlarının yoğunlu antik dönemlerde özellikle MS III. yy'da yoğun trafiğe işaret olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında bölgedeki Roma yollarının Helenestik dönemdeki aktif güzergahların devamı olduğu olduğu (Şahin, 2014:113) düşünüldüğünde ve de bölgenin coğrafik yapısının dağlık olduğu bundan dolayı ulaşımın vadiler aracılığıyla sağlandığı da pekiştirildiğinde Tlos-Kastabara-Khoma hattı İskender'in muhtemel rotası olarak daha çok ön plana çıkmaktadır.

Ayrıca İskender'in Ksanthos'tan geçtiği S. Şahin, (2014: 131; 137) tarafından vurgulamakla birlikte bu argüman Plutarkhos'un (*Aleks*. XVII. 2) *" O sırada Lykia'da Ksanthos yakınlarında bulunan bir pınarın hiçbir neden yokken yatağından taştığı söylenir. Üstünde antik yazılarla "Perslerin egemenliğine Yunanlılar tarfından son verilecek"* cümlesi yazılıydı. Aktarımına dayanılmaktadır. Ancak Plutarkhos'un (*Aleks*. XVII. 2) ilgili eserindeki rivayet daha çok İskender'in Halikarnassos (Bodrum) ve Miletos (Milet) kentlerinin zaptından sonra akabinde uygulamak istediği stratejinin kararsızlığının giderilmesi için kullanılmıştır. Şöyleki :

Karşı çıkan Halikarnassos ve Miletos şehirlerini de zorla ele geçirdi. Artık ne yapacağına karar veremiyordu. Bir taraftan o ana kadar eline geçirdiklerini riske edip Dareios'un üzerine yürümeyi, diğer taraftan bütün sahil şehirlerini ele geçirdikten ve servet kazanıp biraz toparlandıktan sonra Perslere saldırmayı düşünüyordu. O sırada Lykia'da Ksanthos yakınlarında bulunan bir pınarın hiçbir neden yokken yatağından taştığı söylenir. Üstünde antik yazılarla "*Perslerin egemenliğine Yunanlılar tarfından son verilecek*" cümlesi

yazılıydı. Bundan cesaret alan İskender derhal Phoinike ve Kilikia'ya kadar uzanan sahil bölgelerini ele geçirmeye koyuldu (Plut. *Aleks*. XVII. 1-3).

Bu noktada özetle denilebilir ki İskender, Telmessos üzerinden Seydikemer güzergahı ile Tlos'a geçti. Burada iken Ksanthos, Patara ve Pinara'nın da aralarında bulunduğu otuz *polismata'nın* teslimiyetini kabul etti daha sonra Tlos-Kastabara- Khoma güzergahı[65] ile Milyas'a girdi. Bu bölgedeki sonraki hedef ise altın bir taçla kendisini davet eden Phaselis'ti (Arr. *anab*. I. 24).

4.2.4. Phaselis'e Hareket

İskender, antik dönemde adı Akarassos olarak tahmin edilen (Işık, 2015: 189) Milyas'tayken burada Phaselislilerden altın bir taçla süslenmiş dostluk ve davet teklifi aldı (Arr. *anab*. I. 24). Bu noktada Milyas'tan Phaselis'e giden yollara hem topoğrafya (Spratt & Forbes 1847: 198; Bayburtoğlu, 1993: 253) hem *Stadiasmus Pateransis*'e (Şahin & Adak, 2007: 206; 221) hem de İskender dönemi ilgili coğrafyada yaşanan siyasi, askeri gelişmeler noktasında bakıldığında uygun rota tahminleri ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada İskender'in askeri eylemleri de onun rotası hakkında ipuçları vermektedir. F. Stark (1958:108-109) İskender'in, Halikarnassos-Pamphylia arası rotasını belirlemeye çalıştığı ilgili eserinde: O'nu (İskender'i) ileri Pers hedefleri doğrultusunda makul bir çizgiye oturtarak, yolu üzerindeki stratejik noktaların vazgeçilmez olmadığı sürece buraları almaktan kaçındığını söyler. Hatta bu duruma Myndos kuşatmasını, Knidos ve Kaunos'a karşı pasif olan yaklaşımını da örnek olarak verir. Ancak daha sonra yaptığı bu makul açıklamaya rağmen İskender'in bu bölgede izleyebileceği rota alternatiflerine Telmessos çıkışlı Tlos üzerinden Milyas'a (Elmalı) doğru direk çizilebilecek bir rota ve de bulunduğu şartlar altında daha kestirme bir yol vermek yerine, bu rotaya karşın tercihini yolu uzatıp güneyden kıyıya yakın Phellos- Kyaneai-Myra- Fenike-Phaselis hattını daha kuvvetle ihtimal çizmesi yukardaki iddiasına çelişik bir yaklaşım katmaktadır. Zira ileri Pers hedefleri, içinde bulunulan zorlu coğrafya ve iklim şartları İskender açısından düşünüldüğünde ve de bunun yanında bölgenin topoğrafik yapısının kıyı kesimi ile hinterlandı arasında oluşturduğu zorluğun, özellikle Pers çıkarları açısından düşünüldüğünde İskender için söz konusu olan rotayı pek de makul kılmamaktadır. Bu noktada en makul rota Milyas'ta iken (Elmalı Ovası) SP'de (Gzr. 28; 34) olarak verilen Khoma-Podalia-Arykanda hattıdır (Şahin, 2014: 302).

[65] Muhtemel güzergâh için İskender'den bağımsız olarak Prof. Dr. Sencer Şahin de *Stadiasmos Paterensis* anıtından yola çıkarak Telmessos çıkışlı, Kastabara-Khoma güzergahını Telmessos-Khoma (Elmalı Ovasına/Milyas'a) yolculuğuna kestirme alternatif yol olarak sunmaktadır.

Bu hat Spratt & Forbes tarafından da desteklenmektedir (1847: 198). Buradaki yaklaşıma göre (1847: 198) ise İskender Elmalı Dağları'nı aşıp Arykanda'nın[66] (Arif) da üzerinde olduğu Arykandos (Başgöz) Vadisi'nden 25-27 km mesafe uzaklıktaki (Onur, 2022: 507) Limyra (Zengeler) ovasına indi. Ayrıca bu rota Şahin & Adak, (2007: 206; 221) tarafından da İskender tarafından kullanıldığı noktasında desteklenmektedir. Hatta İskender'in yanı sıra III. Antiokhos tarafından da kullanıldığı belirtilip bu yolun işlevsel öneminin de Arykanda Vadisi'nin (Başgöz) güneyinde Turunçova'nın kuzeyinde Çavdır'da bulunan Roma Dönemi'nden kalma mil taşlarıyla da kanıtlandığı bildirilmektedir (Şahin & Adak, 2007: 206). Bunun güzergâhın önemini yansıtan diğer bulgular ise Gülmez Dağı'nın doğu yamaçlarında, Turunçova'nın 2,5 km kuzeyinde Delice Vadisi'nin içinde Limyra (Zengeler) girişini koruyan Kale kalıntılarının varlığı da Kıyı Lykia ile Orta ve Dağlık Lykia bağlantısını yapan bu geçidin önemini de ortaya katmaktadır (Şahin & Adak, 2007: 206). Ayrıca Sprat & Forbes'in bu rotayı iddia etmesinin nedeni ise Milyas'ı Elmalı merkezli olarak kabul etmesi, kışın bahsi geçen coğrafyada diğer geçitlerin kapalı olması ve Arykanda geçidinin mecburi alternatif olarak ortaya çıkmasıdır. Bunun yanında Milyas'tan (Elmalı) Pamphilya'ya geçitler olmasına rağmen içinde bulunulan mevsimin şartlarının yanında, Termessosluların düşmanlığı da Spratt & Forbes'in (1847: 198) bu güzergahın en muhtemel rota olduğu düşüncesine sevk etmiştir. Bu noktada geçilen nokta ile ilgili net güzergâh vermemiş daha yüzeysel bir rota çizmiştir. Ancak ilgili rotaya *Stadiasmus Patarensis* özelinde baktığımızda (Şahin, 2011: 46) İskender'in Milyas'tan (Elmalı Platosu) Phaselis'e doğru yönelirken Avlan Belini aştığı kuvvetle muhtemeldir. Bu nokradan sonra ise Arykanda (Arif) üzerinden üç güzergâh Limyra (Zengeler) ovasına çıkmaktadır. Bunlardan en güneyde olanı Arykanda'dan (Arif) Arykandos (Başgöz) Vadisi aracılığıyla arada başka bir kent olmaksızın direk Lymyra'ya çıkmakta (Zengeler) (Onur, 2022: 507) bu rotanın kuzeyinde ortada olan diğer yol ise Alakır Vadisi üzerindeki Lesei üzerinden Limyra (Zengeler) Ovasına çıkmakta ve son olarak Spratt & Forbes'ın önerisi üzerine ortaya konulan güzergâhta en kuzeyde ise Arykandan-Idebessos-Akalissos-Madamysos yakınından geçip Korydalla'ya çıkarak Limyra Ovasının kuzey doğusuna açılan rotadır (Onur, 2022: 507).

Böylece Limyra'ya (Zengeler) gelen İskender, muhtemelen Limyra'dan (Zengeler) Kırkgöz Köprüsü aracılığıyla Korydalla'ya gitti. Bu noktada Korydalla (Hacıveliler) üzerinden Phaselis'e (Tekirova) Gagai yönlü güneyde ve de Pygela yönünde kuzeyde olmak üzere iki alternatif güzergâh bulunmaktadır ancak bu noktada Pygela yolunun Lykai-Kosara (Mnara-

[66] C. Bayburtoğlu'da (1993: 253) İskender'in ya da en azından ordusunun bir kısmının Arykanda'ya uğradığı iddia eder. Bu iddianın en önemli nedenlerinden biri olaraktan Arykanda'nın kıyı ile Lykia'nın içlerini birbirine bağlayan yol üzerinde olmasıdır.

Kavak dağı)[67] civarından Phaselis'e geçmesi bu rotayı Arrianus (*anab.* I. 24) ve Diodoros'ta (XVII. 27-28) anlatılan Pisidialıların düşmanlığı (Sprat & Forbes, 1847: 198) sebebiyle ihtimal dışı bırakmaktadır. Zira Arrianus (*anab.* I. 24) ve Diodoros da (XVII. 27-28) İskender'in Phasellis'e Pisidia kökenli Marmaralılara karşı yardımını Phaselis'e gelişi sonrasına katmakta ve bu durum izlenen rotanın Korydalla (Hacıveliler) üzerinden Gagai-Korykos-Phaselis hattı noktasında makul kılmaktadır. Stark (1958: 115) ise Sprat & Forbes ile İskender'in nihayetinde Limyra'ya (Zengeler) geldiği konusunda hemfikirdir. Aynı zamanda Plutarkhos'un (*Aleks*. XVII. 3) İskender'e dayandırdığı Fenike'ye ulaşma hedefinin bu noktaya varışla gerçekleştiğini iddia eder (Stark, 1958: 114).

Bu noktadan sonra ise Korydalla (Hacıveliler/Kumluca) üzerinden güneyde rahat bir ulaşımla Gagai (Yenice Köy) üzerinden Phaselis'e giden daha uzun bir yol olsa da bu hattan ziyade, Rhodiapolıs'in (Sarıcasu/Kumluca) güneyinden Korydalla üzerinden (Hacıveliler/Kumluca) Yazır Geçidi aracılığıyla doğu yakasından alçalan bir eyimle güneyinde Çıralı ve Olympos'un olduğu bir noktaya gelir. Gelinen yola alternatif Gagai (Yenice Köy)-Phaselis yolu olsa da kullanılan yol antik dönemdeki Kumluca anayolunun devamı olmalıdır. Yazır Geçidi'nden inildikten sonra konum itibariyle vadi bağlantılarıyla güneye Olympos'a ve de doğuda Tahtalı ile sahildeki tepeler arasından Ulupunur Vadisi aracılığıyla Tekirova'ya gider. (Strak, 1958: 115).

Tekirova'dan Phaselis'e giden ve de İskender'in bizzat Phaselis'e girerken geçtiği tahmin edilen yol, Phaselis ören yeri araştırmaları kapsamında yapılan yüzey ve de arkeolojik çalışmaları sonucunda M. Arslan tarafından literatüre kazandırılmıştır. M. Arslan'a göre (2018: 20) Phaselis güney limanında Hadrianus kapısından itibaren güneye Tekirova'ya doğru takip edilen yol ilk olarak Çöğmen Tepe civarı ikiye ayrılmakta bu yollardan güneyden geçen kısmı, güney tarafından sahile paralel olarak gitmekte ve de gerek ana kayaya oyulmuş yol kalıntısı gerek yolun istnat duvarı görülmektedir. Daha sonra is bu yol Tekirova istikametinde İnciryalısı Mevkisi akabinde Bostanlı sahilinde kalıntılar kaybolmıuş olmasına rağmen devamında Bostanlı Sahili ile Tekirova'yı birbirinden ayıran Alatepe üzerinde özellike denize bakan eteklerinde belirgin arkeolojik kalıntılar dahilinde izlenebilmektedir (Arslan, 2018: 20-21). Ayrıca bu yolun İskender'in kullandığı muhtemel yol olmasının en önemli nedeni olarak da Phaselis çıkışlı Pamphylia'ya giden sahil yoluna paralel olmasıdır. (Arslan, 2018: 20).

[67] Stadiasmus Patarensis'te bahsi geçen (Gzr43; Gzr44, Gzr49; Gzr52) "Kosara'nın" (Şahin, 2011: 25) Diodoros (XVII. 27-28) ve Arrianus'da (*Anab.* I. 24) bahsi geçen Phaselislilere zorluk çıkaran Pisidia kökenli olan Marmaralıların kentine karşılık geldiğini ve de Phaselis ile Kesme boğazına hâkim bir nokta olan Kavak Dağı'na lokalizasyonuna dair görüşler için bk. (Bayburtoğlu, 1993: 253; Tüner, 2002: 68-70; Şahin & Adak, 2007: 218-230; Onur, 2022: 512-515).

Görsel 4.9 Phaselis ile Tekirova bağlayan Çöğmen Tepe'den geçen yol (Arslan, 2018: 20)

Nitekim İskender Tekirovadan-Phaselis'e giden yolu kullanarak Phaselise geldi. Burada yaklaşık bir ay kaldı (Plut. *Aleks*. XVII. 5; Arslan, 2017: 144) ordusunu dinlendirdi, idari, askeri kararlar aldı ve sefer planlarını gözden geçirdikten ve de ordusunu Pamphylia'ya olabilecek en rahat şekilde sevk edebilmek için yol inşaat faaliyetleriyle ilgilendi ve de sonra Pamphilya'ya doğru iki yoldan yola koyuldu.

Görsel 4.10 Alatepe'de eteklerinde devam eden Çöğmen Tepe yolunun istinat duvarları (Arslan, 2018: 21)

4.3. Pamphylia'ya Hareket

İskender'in, Phaselis sonrası hedefinin Pamphilya olması beraberinde Pamphylia sınırının nerden başladığı sorusunu akla getirse de antik coğrafi bölgesel sınırların kentlerin dönemsel egemenlik alanlarına bağlı olarak değişkenlik göstermesi bu durumun net olarak ortaya katmasını mevcut veriler dahilinde imkânsız kılmaktadır (Onur, 2022: 515). Bu noktada son dönem araştırmaları neticesinde Kavak Dağı'nda konumlandırılan Pisidia kökenli Marmaralıların (Bayburtoğlu, 1993: 253; Tüner, 2002: 68-70; Şahin & Adak, 2007: 218-230; Onur, 2022: 512-515) konumu da göz önüne alınınca konunun karmaşıklığı daha da artmaktadır. Ancak F. Onur'a (2022: 515) göre Phaselis'in aynı zamanda doğal olarak da Lykia sınırlarının ulaşabileceği en uzak nokta Göynük (Thebes) ya da en iyi ihtimalle Beldibi'nin (Lyrnas) kıyı kısımlarını kapsayıp daha kuzeye çıkmayacağıdır. Attaleia'nın doğal olarak da Pamphylia'nın batı sınırların da MÖ III. yüzyılda da en iyi ihtimalle Çandır Vadisinin içine kadar girmiş olmasıdır. S. Şahine göre ise (2002: 19) Batı Çalışdağ (Kemer) ve Klimaks (Kesme) Pamhiliya'nın doğal sınırlarını oluşturmakta, kuzeyde ise Çandır Vadisi ile sınırlanan Şalbalı Dağı, Dastaranaçığı Dağı, Sarçınar Dağı, Koca Dağ ve Yeni Dağ ve kıyı kesimleri Antalya Körfezi arasında kalan bu topraklar her zaman Pamphylia sınırları içerisinde olmuştur.

Bu noktadan İskender'in Phaselis'ten çıkışına baktığımızda, antik kaynaklar İskender'in, Phaselis'te bulunduğu sırada Phaselislilerin yardımına iştirak ederek onları tehdit eden ve yağmalayan Pisidia halklarından Marmaralılara, saldırmasından ve bu tehdidi ortadan kaldırmasından bahseder (Diod. XVII. 27-28; Arr. anab. I. 24). N T. Önen'in (2008: 224) İskender ve Marmaralılarla yaşananlara dair Diodoros'tan yaptığı aktarımın çevirisi aşağıdaki gibidir:

Lykia'nın sınırında, korunaklılığı ve sağlamlığı ile dikkat çeken büyük bir tepeyi iskân eden Marmara'lılar, Aleksandros'un bölgeden geçişi sırasında Makedon ordusunun destek birliklerine saldırıyor; kölelerle birlikte yük hayvanlarını yağ- malıyorlardı. Bunun üzerine tahrike kapılan Aleksandros, kuşatma altına alarak bölgeyi ele geçirebilmek için varını yoğunu ortaya koymuştu. Ne var ki, cesaretle- ri takdire şayan Marmara'lılar, yerleşim alanlarının korunaklılığına da güvene- rek bu kuşatmaya korkusuzca göğüs germişlerdi. Aleksandros'un saldırılarıyla Marmara'lıların direnişleri iki gün boyunca aralıksız sürmüş; ama, kralın kayalı- ğı ele geçirmeden çekilmeyeceği aşikar bir hal almıştı. Marmara'nın yaşlıları güç- leri tükenmek üzere olan gençlere ilkin, henüz imkânı varken Aleksandros'la anlaşmayı salık vermişler; ama, onların öğütlerine kulak asmayan gençlerin, teslim olmaktansa vatanın özgürlüğü için ölmeyi onur saydıklarını söylemeleri üzerine onlara, eli silah tutanların çocukları, kadınları ve yaşlıları öldürdükten sonra ge- ce vakti kuşatmayı yararak yakındaki dağlık alana kaçmaları çağrısında bulun- muşlardı. Bu konuda fikir birliğine varan geçlerden her biri, en sevdikleri yiyecek ve içeceklerin son kez tadına varabilmek için aileleriyle birlikte kendi evlerine çe- kildiler. Ne var ki, sayıları topu topu altıyüz kişi kadar olan bu gençler, tehlikenin üstesinden gelebilmek için yakınlarını kendi elleriyle öldürmeye gönülleri varma- dığından, içindekilerle birlikte evlerini ateşe verek alevler arasından ormanlık alana kaçmaya

karar verdiler. Ortaklaşa olarak kararlaştırılanları yerine getirerek herkesi kendi ocaklarına gömdükten sonra, kendileri de henüz gece vaktiyken düşman kuşatmasını yararak dağlık alana kaçtılar (Diod. XVII. 27. 7- 28. 1- 5).

Ancak Marmara'nın[68] Phaselis'e ve de Klimaks Geçidi'ne (Kesme Boğazı) karşı bulunduğu konumuna bakılınca İskender'in Phaselislerden talep edilen yardıma iştirakının daha çok kendisi ve ordusu çıkarına olduğu anlaşılmaktadır zira Marmara Klimaks Geçidi'nin önlerinde stratejik bir konumdadır. (Takmer, 2002: 29-30). Daha sonra Phaselis'ten Pamphylia Ovası'na inmek için ordunun ağırlığını Klimaks'tan (Kesme Boğazı) Trakyalılara[69], Agrianlar ve de hafif piyadeye açtırdığı yoldan gönderir (Arr. *anab*. I. 26; Ayrıca bk. ; Arslan, 2018: 18). Phaselis'ten Pamphylia'ya ve bu bölgenin önemli kentlerinden Perge'ye doğru harekete geçen İskender, ordusunu iki kısma ayırır kurmaylarıyla birlikte kendisi daha zorlu ama kestirme olan kıyı yolunu takip eder, Plutarkhos'a göre Phaselis ile Pamphylia arasında geçişi zorlaştıran sahil yoluna İskender tarafından Klimaks adı verilen yol yaptırılır (Plut. *Aleks.* XVII. 4). Ordunun ağırlığını ise Klimaks'ın[70] (Beydağları) arkasından daha uzun daha dönemeçli ama aynı zamanda ordu için daha güveli olduğu yoldan ilerletir (Plut. *Aleks.* XVII. 3-5 ; Arr. *anab.* I. 26; ayrıca bk. Spratt & Forbes, 2008: 198-199; Şahin & Adak, 2007: 221). Bu noktada gerek ordu yolunun Klimaks Geçidi'nde geçişi kolaylaştırmak için açtırılması, gerek sahil yolunda kendi geçişi için hazırlattığı yol olsun; İskender'in Phaselis'de Lykia'nın diğer kısımlarına göre neden daha fazla kaldığını açıklar (Plur. *Aleks*. XVII. 5).

Ayrıca İskender'in orduyu Klimaks'tan Pamphylia'ya göndermesi, ordunun İskender'den önce yola koyulduğu beklentisini ortaya çıkarmaktadır. Bu durumu kanıtlayabilecek ifade ise Karyanda'lı Skylas'a aittir. Zira ona göre Karia – Pamphylia arası kara yolu iki bölge arası coğrafyanın engebeli ve geçişi zorlayan yapısı nedeniyle deniz yoluna göre iki kat daha uzundur (Şahin, 2014: 108; Arslan, 2018: 18). Ordunun İskender'den ayrı sefere gönderilebilme ihtimali ise daha Lykia'ya girmeden Parmenion önderliğinde Frigya zaptına memur edilmesiyle de bilinmektedir (Curt. II.; Arr. *anab.* I. 24).

İskender ordusunu Phaselis'te tekrar ikiye ayırdı ağırlıklarıyla birlikte büyük kısmını kendisinden evvel Perge'ye doğru gönderdi. Kendisi ise daha öce belli noktalarında düzenlemer yaptığı kıyı kesimini takip etti. Phaselis'ten çıkan ordunun diğer kısmı Klimaks (Kesme Boğazı) geçidine doğru yöneldi (Plut. *Aleks.* XVII. 3-5; Arr. *anab.* I. 26). Muhtemelen hem ordu olsun hem de İskender Phaselis'ten çıkarken ilk olarak Tekirova güzergahına benzer

[68] Marmara'nın konumu ve daha fazlası için bk. (Tüner, 2002: 68-70).
[69] Spratt & Forbes'e göre (1847: 204), burada Arrianus tarafından (*Anab*. I. 26) akratılan "Trakyalılar" ifadesi karışıklığa neden olmaktadır. Zira bu ifade ile kastedilenlerin Balkan halklarından askere alınarak istihdam edilen "Trakyalılar" mı yoksa bölgede yaşayan ve de yolu en iyi bilip kılavuzluk yapan "Trakyalılar" mıdır? Belli değildir. İlgili konu için bk. (Spratt & Forbes, 1847: 204).
[70] Klimakslar'ın tasviri ve tanımı için bk. (Spratt & Forbes, 1847: 199; Stark, 1958: 115).

özellikler taşıyan Phaselisten -Çamyuva yönlü kuzeydoğu nekropolisinden ilerleyen Kuzey Yolu ya da yer yer Kuzeybatı nekropolisinden geçen Kuzeybatı Yol güzergahanı kullandı (Arslan, 2018: 29).

Bu iki yoldan biri olan Çamyuva- Kemer (Idyros) yönüne giden yol Phaselis kuzeydoğu nekropolisi arasından gitmekte ve de Alacasuya kadar 2 km devam etmektedir. Daha sonra ise bu yol Sarıören Tepesi üzerinden Çamyuva'ya doğru ilerlemektedir (Arslan, 2018: 29-30). Bu noktada İskender'in Phaselis çıkışına alternatif ikinci doğu yönlü Çamyuva – Kemer (Idyros) istikametine giden güzergahı ise ilk olarak Phaselis'in Kuzey Limanı'yla bağlantılıdır. Phaselis Lagünü'nün kuzeyinden itibaren kuzeybatı nekropolünden geçerek günümüzdeki Antalya-Kumluca modern karayoluna müteakip yaklaşık çeyrek km izlenebilmektedir. Ancak bu kuzeybatı yolunun kaderinin modern yolun inşaasına kurban gitmesi devamının takibi noktasında noksanlıklar bırakmaktadır. Ancak bu yolla ilgili izlere bir noktaya kadar Alacasu vadisi yakınlarında raslanılmaktadır. Burdaki izler de bu kuzeybatı yolunun Sarıören Tepesi'nin güneybatı etekleri boyunca devam ettiği ve akabinde Çamyuva ve sonrasında Kemer/Idyros'a ulaştığı düşünülmektedir (Arslan, 2018: 30-31).

Görsel 4. 11 Phaselis- Çamyuva Kuzeybatı Yolu (Arslan, 2018: 31)

Görsel 4. 12 Phaselis-Çamyuva Kuzeydoğu Yolu (Arslan, 2018: 29)

Böylece denilebilir ki ilk olarak ordusu daha sonra ise ayrı olarak İskender'in kendisi, Tahtalı Dağı'nın dibi ile Avova Burnu[71] arasında yer alan kayalık bir düzlükten geçerek Çamyuva Ovasına vardı (Spratt & Forbest, 2008: 200). Bu noktada ordusu muhtemelen Kemer Ovası'nı da (Idyros) sağına alıp kuzeye doğru Klimaks (Kesme Boğazı) geçidine ilerledi. Bu hedef doğrultusunda günümüzde Ağva Deresi (Çamyuva/ Idyros Potamos) olarak bilinen vadi yolunu takip etmiş olmalıdır. Klimaks geçidini geçince (Kesme Boğazı) muhtemelen bir sonraki varış noktası Kemer merkezden yaklaşık 12 km uzaklıkta olan Gedelma (Güneşli) oldu.[72] Bu noktadan sonra Pamphylia'ya doğru giden Phaselis'ten gelen doğal yola baktığımızda S. Şahin'e göre (2002: 20-21) bu yol Kesme (Klimaks) Boğazı'na ulaşıp daha sonra Gedelma'ya (Güneşli) vardığında bu noktanın doğu ve kuzeydoğusunda yükselen dağ yamaçlarını takip ederek önce en yüksek nokta olan Kosora'ya sonra Çandır Vadisi'nin batı yamaçlarını boyunca alçalarak Typallia ve Trebenna üzerinden Attaleia'ya ulaşmaktadır. Spratt & Forbes'te (1847: 201-202) benzer ifadeler kullanmakta Klimaks (Kesme) ile geçilen geçidin nihayetinde zirvede üç yöne açılan vadilere ulaşmakta bu vadiler Tahtalı, Klimaks (Beydağları) ve Bereket dağı arasında bulunmaktadır. Bu noktada vadilerin biri güney yollu Pamphylia Denizi'ne açılıyor, diğeri Bereket Dağı ile Klimaks (Beydağları) arasında Çandır Vadisi aracılığıyla Pamhylia Ovasına açılıyor sonuncu ise batı yönlü olarak Saraycık'ın altından Alakır Çayı Vadisine açılıyor. Çandır yolu güneyde Şalbalı Dağı, Dastaranaçığı Dağı, Sarçınar Dağı,

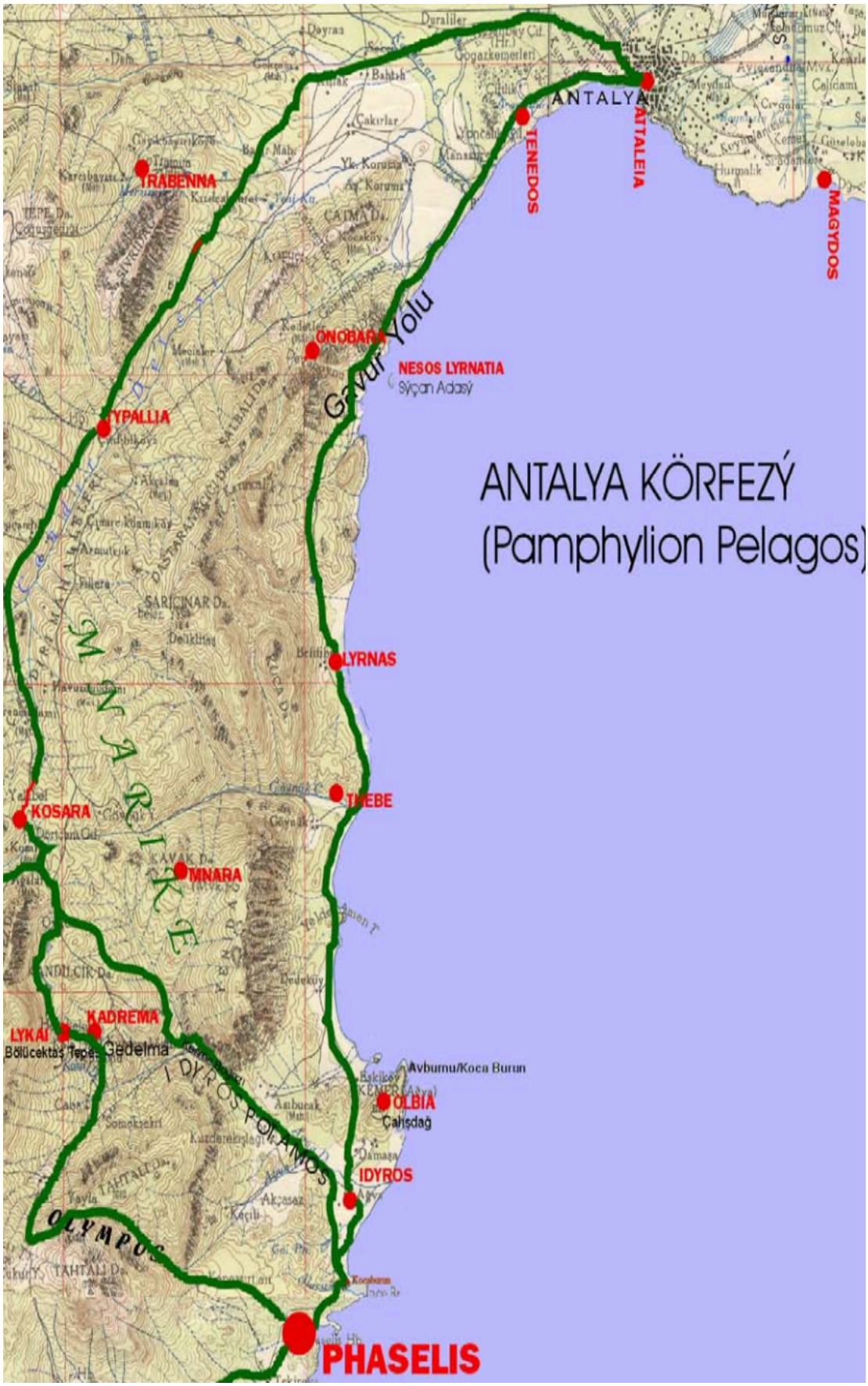
[71] Avova Burnu için yapılan diğer adlandırmalar: "Av Burnu, Agva Burnu, Beyaz Burun" (Şimşek, 2022: 249).
[72] Gedelma, için daha fazla bilgi için bk. (Şahin, 2002: 11-13).

Koca Dağ ve Yeni Dağ tarafından güneyden kuşatılmış şekildedir (Şahin, 2002: 19-20) ve de S. Şahin'e göre de İskender'in ordusunun geçtiği yolda bu güzergâhtır (Şahin, 2002: 18-21).

Bu yola müteakiben Çandır Vadisi'nde bulunan gerek Typalia'nın Termessos'la müttefiklik çerçevesinde bağlantıları (Şahin, 2014: 313-314) gerekse de Strabon'un (XIV. 3. 9) ima ettiği Pamphylia'ya açılan geçitlerin İskender tarafından yakılıp yıkılması İskender'in ordusunun Pamphylia'ya geçiş esnasında Termessoslularla küçük çaplı bir çatışma yaşadıkları kuşkusu uyandırmaktadır.

Ayrıca Çandır Vadisi güzergâhı, Lykia'dan Pamhylia'ya giden tek yol olarak bilinse de bu hat üzerinde tali yol olarak bulunan, Trabenna'dan – Onobaraya oradan Pamhylia Denizi'ne açılan Gökdere Vadisi'nin bulunduğu Gedeller/Deveboyu yolu da bulunmaktadır. (Tüner, 2002: 65; Onur, 2022: 515) Bu yolun İskender'in Çandır Vadisi'nden geçen ordusu tarafından kullanımına uygun olmasa da Phaselis'ten Pamhylia'ya doğru kıyı hattını kullanan İskender'in buradaki Gökdere Vadisi'nin çıkışının doğu kısmında bulunan yolu ya da benzerlerini (Stark, 1958: 117) kullanmış olması kuvvetle ihtimal dahilindedir (Plut. *Aleks.* XVII. 4; Ayrıca bk. Stark, 1958: 117; Şahin, 2014: 101; Arslan, 2018: 18). Günümüzde hâla kalıntıları bulunan bu antik merdivenlerin (Gavur Yolu), tarihi kesin olarak belirlenmemiş olsa da (Şahin, 2002: 20) bölgenin Topoğrafik yapısı düşünüldüğünde, dağların denize direk girdiği noktaların yerel halk tarafından bu tür yamaç patikalarla baypas edilmiş olma ihtimali ve de İskender'in bu yollardan haberdar olması İskender'in bizzat bu ve benzeri yollardan belli müdahale ve düzenlemeler yaparak geçmiş olma ihtimalini de güçlendirmektedir (Plut. *Aleks.* XVII. 4; Ayrıca bk. Stark, 1958: 117; Şahin, 2014: 101; Arslan, 2018: 18).

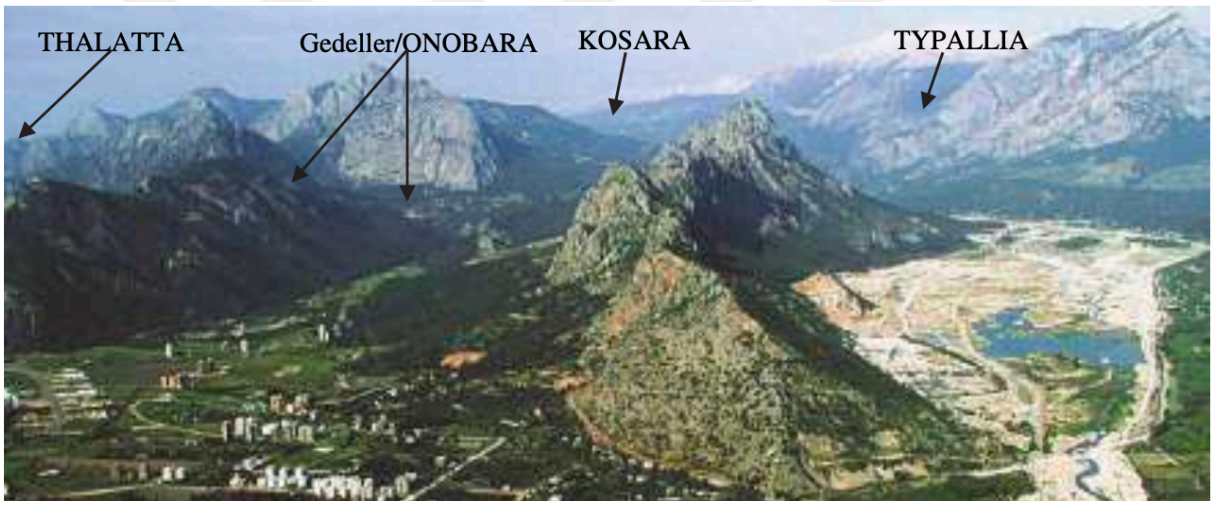
Daha sonra ordu muhtemelen Klimaks'ın (Beydağları) Çandır Vadisi'nin kuzey tarafındaki taş döşeli antik yoldan Kosara-Typallia- Traberna hattı ile Hurma (Konyaaltı) tarafından Klimaks'ın (Beydağları) batıya doğru uzanmaya başladığı yerden Pamhylia Ovasına yolda küçük çatışmalara muhtemelen yaşamış olsa da Pamphylia Ovası'na ulaştı. Ordu bu noktada daha sonra *Tabula Pentingeriana'da* da verilen Bergama-Tyatira (Akhisar)-Philedelphia (Alaşehir)-Hieropolis (Pamukkale)-Laodikeia (Eskihisar/Denizli) ve Cormassa'ya ulaşan ve Sillyon- Aspendos'tan geçerek Side'de deniz kıyısında son bulan (Takmer& Önen, 2008: 109; Duygun, 2022: 20) muhtemelen Hellenestik dönemde de çekirdeği bulunan ana yola ulaşarak Perge'ye (Aksu) giriş yaptı. İskender ise ordusundan ayrı olarak Pamphylia'ya sahil yolundan ulaştıktan sonra topoğrafyanın da yardımıyla düz kıyı yolundan en kısa ve hızlı yoldan onur konuğu olarak davet edildiği Perge'ye vardı (Spratt & Forbess, 1847: 207-208; Stark, 1958: 118).

Görsel 4.13 Phaselis'den Pamphylia Ovasına giden kara yoları (Önen, 2008: 76)

Görsel 4.14 Gavur Yolu (Klimaks ?) , (Önen, 2008: 77)

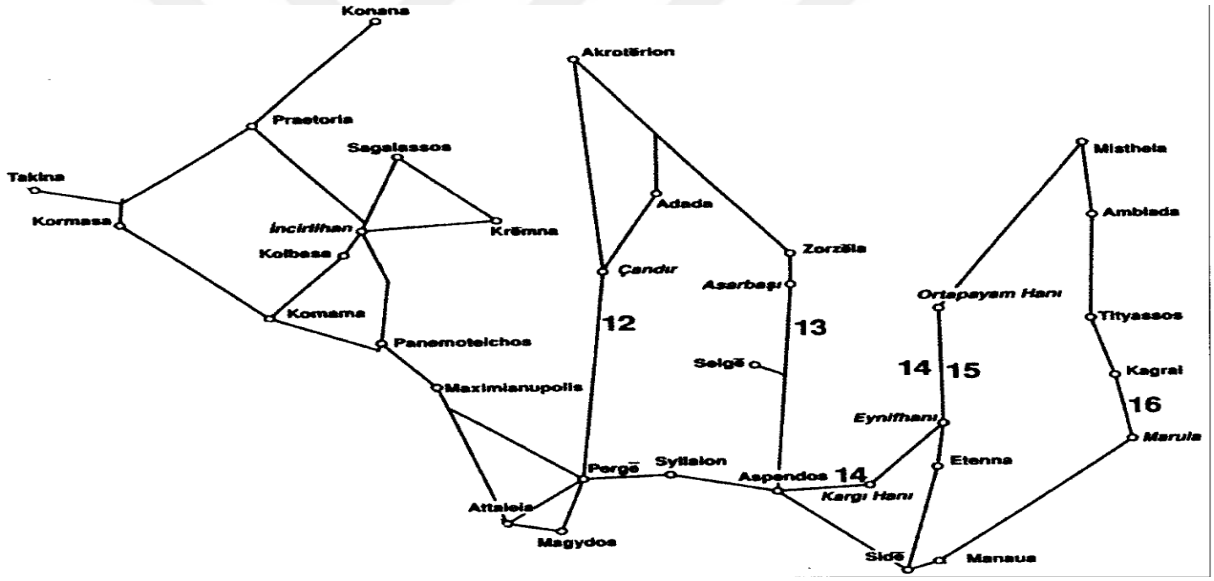

Görsel 4.15 Çandır Vadisi (şahin, 2014: 325)

4.3.1. Perge

Arrianus, (*anab.* I. 26) İskender'in Phaselis çıkışlı ilk varış hedefi olarak Perge'yi (Aksu) gösterir. Daha sonrasında ise Pamhylia'da yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde Perge'nin, (Aksu) İskender için sadece bir güzergâh hedefi olmaktan çok daha fazla anlam içerdiği görülmektedir. Zira İskender, Pamhylia'dan ayrılırken, Aspendos ve Side'de askeri garnizon kurup, Perge'yi ise bahsi geçen kentlerin yanında üs noktası olarak değerlendirmesi (Bosworth, 2021: 66) Perge'nin, gerek İskender'in, kıyı denetimi stratejisindeki yeri (Plut. *aleks*. XV. 1-3; XVII. 2; Curt. II.; Arr. *anab.* I. 20; Diod. XVII. 23. 1) gerekse Termessos'tan iç bölgelere sağlanan önemli geçit noktasına yakınlığı ve bu noktadaki antik güzergahlara olan muhtemel hakimiyeti dolayısıyla (Takmer& Önen, 2008: 109; Duygun, 2022: 20), İskender açısından vazgeçilmez bir stratejik mevki noktasına yükseltmekteydi. Bu durum *Tabula*

Pentingeriana'da[73] verilen Bergama-Tyatira (Akhisar)-Philedelphia (Alaşehir)-Hieropolis (Pamukkale)-Laodikeia (Eskihisar/Denizli) ve Cormassa'ya ulaşan ve Sillyon- Aspendos'tan geçerek Side'de deniz kıyısında son bulan yolun varlığı ile de (Takmer& Önen, 2008: 109; Duygun, 2022: 20) kanıtlanmaktadır. Her ne kadar da sözü geçen eser Roma yolları hakkında bilgi verse de ve de verilen güzergahtaki yolların (Pergamon-Side arası) mevcut bilgiler dahilinde bilinen en eski yapımı MÖ 129'a tarihlene bilse de (Takmer& Önen, 2008: 109) gerek İskender'in Pamphylia'da izlediği Perge-Sillyon-Side yolu ile uyumu gerekse de Helenistik Dönemde Anadolu'daki yolların *Diadokhoslar* döneminde sürekli mücadeleden ötürü pek bir işlem görmemiş (Bakırcı, 2014: 73) ve de akabinde Roma'nın emperyalist amaçları doğrultusunda kendinden önceki yollar üzerinde pragmatist ve aceleci tutumu düşünüldüğünde (Takmer& Önen, 2008: 109-110; Şahin, 2011: 13; Kaya, 2023: 53) Helenistik yollar üzerindeki devamlılık dolayısıyla da bu rotada İskender döneminde mevcut paralel bir yolun varlığı muhtemel kılınmaktadır.

Görsel 4.16 Pamphilya'nın Helenestik Dönem karayolu bağlantıları (Takmer & Önen, 2008: 123)

Perge'nin sahip olduğu bu önem dahilinde İskender, Hurma civarında Çandır Vadisi'nden gelen ordusuyla buluştuktan sonra, Perge'ye doğru yola çıktı. Spratt & Forbess, (1847: 208) Klimaks'ın başlangıcından (Beydağları) Adalya'ya kıyıdan takip edilen bir yolla mesafenin yaklaşık iki saat olduğunu aktarır. Tabi ki Adalya, İskender zamanında daha kurulmamıştı (Stark, 1958: 118) Ancak bu zaman dilimi göz alındığında İskender'in, Klimaks, dibinden Perge'ye (Aksu) ulaşımı yaklaşık dört saat kadar kesintisiz bir yürüyüş sonrasında tamamlanmış olmalıdır. Bu iki nokta arasındaki hareket topoğrafyanın da yardımıyla basittir

[73] Ortaçağ'da yazılmış olup, Roma dönemi yolları hakkında bilgi veren eser. Ayrıntılı bilgi için bk. (Takmer & Önen, 2008: 109-110).

(Stark, 1958: 118) ancak yer yer bu kolay görünen güzergâh akarsuların Pamphylia Ovası'ndan dağlardan denize doğru akması neticesinde zorluklar oluşturabilme ihtimali olsa da (Spratt & Forbess, 1847: 208-209) bu noktada İskender'in, seferleri boyunca bu tür yer şekillerine meydan okur derecesinde zorlanmadan kolaylıkla geçmiş olması (Arr. *anab.* I. 3; III. 7; V. 11) göz önüne alındığında bu tür durumların İskender için pek de sorun olmadığı aşikardır. Nihayetinde İskender Perge teritoryumuna vardıktan sonra ileri Pers emelleri ve de kıyı stratejisi dahilinde (Stark, 1858: 119) vakit kaybetmeden Side nihai hedefiyle yoluna devam etti.

4.3.2. Side

Pisidia ile Akdeniz arasında konumlu olan Pamphylia Ovası'nın liman kentleri, Pisidia'nın Akdeniz'le olan bağlantılarını bir set gibi engelleyen Torosların varlığı düşünüldüğünde, ekonomik ve ulaşım noktasında oynadıkları roller açısından vazgeçilemez noktadadırlar (Takmer& Önen, 2008: 109; Kaya, 2023: 53). Bu önem seferinin başlangıcında ekonomik sıkıntılar çeken İskender için önemli bir neden olarak ortaya çıksa da (Plut. *Aleks*. XVII. 2) diğer önemli nedenlere bakıldığında ise Side'nin barbar hegemonyasında oynadığı önemli liman kenti konumunun, İskender'in kıyı stratejisi noktasında göz ardı edemeyecek önemde olmasıdır. (Stark, 1958: 119) Side hinterlandının Asya Minor'un batı ve iç kısımları ile olan bağlantısı daha sonraki yüzyıllarda dahi önemi Tabula Pentingeriana'da da görünmektedir. Zira önemli olan bu doğu-batı yolunun, (Pergamon-Side) en doğu ucunda Akdeniz'de Side'de son bulması bu önemi açıkça pekiştirmektedir (Takmer & Önen, 2008: 109; Kaya, 2023: 53).

Side oynadığı bu önemler bütünü dahilinde İskender tarafından göz ardı edilmedi ve de bizzat komutanlığında ele geçirilmek üzere ziyaret edildi. Bu noktada vakit kaybetme istemeyen kral adamlarının bir kısmını Side'nin ele geçirilmesi için memur etti ve de kendisi Sillyon'u (Serik) ele geçirmek için yola koyuldu (Arr. *anab*. I. 26).

4.3.3. Sillyon

İskender'in, Perge'den Side'ye giderken Sillyon'la (Asarköy/Yanköy) gidiş yolunda değil, dönerken ilgilenmiş olması beraberinde bazı soruları da getirmektedir. Muhtemelen daha öncesinde de olduğu gibi kendi stratejisi için vazgeçilmez görmediği yerleri kendi lehine ileri Pers çıkarları doğrultusunda önem sırasına göre göz ardı edebiliyordu (Stark, 1958: 108-109) bu noktada kıyı stratejisi dahilinde Side'ye yapılacak olan sefer daha önemli olmalıdır. Ancak Pamphylia'ya verdiği önem noktasında (Bosworth, 2021: 66) Perge-Sillyon-Aspendos-Side hattı düşünüldüğünde bu durum Sillyon'u Pamhylia'da bulunan yol üzerinde önemli bir

konuma getirmiş olmalıdır. Bunun yanında Sillyon'da bulunan düşman Pamhylialılar, paralı askerler ve Perslerden oluşan düşman birliğinin varlığı da (Arslan, 2017: 144) Sillyon 'u göz ardı edilemeyecek bir konuma taşımış olmalıdır. Taşıdı önemden ötürü Sillyon, kuşatıldı ancak Aspendoslular'ın daha önce İskender'in Perge teritoryumunda iken yaptıkları anlaşmaya sadık kalmamaları nedeniyle ve de kuşatma araçlarının yetersizliği nedeniyle Kralın ilgisini o an için Aspendos'a çevirmesine neden olmuştur (Arr. *anab*. I. 26).

4.3.4. Aspendos

İskender Perge (Aksu) teritoryumda iken, Perge (Aksu)- Side yolu üzerinde bulunan, bölgenin önemli kentlerinden olan Aspendoslular tarafından karşılanmıştı. Nitekim Aspendoslular, İskender'in kentlerinde garnizon bulundurmaması karşılığında elli *talent* ve de III. Dareios'a verilecek olan atların da içinde olduğu bir haraç karşılığında İskender'in hakimiyetini tanımışlar ve de karşılığında İskender'in kentlerine saldırmasını önlemişlerdi (Arr. *anab*. I. 26).

Ancak Aspendosluların yapıyan anlaşmaya sadık kalmamaları ve de savunma pozisyonları almaları noktasında kral Sillyon'dayken bizzat yönünü kendi komutanlığında Aspendos'a çevirdi (Arr. *anab*. I. 26; ayrıca bk. Droysen, 2020: 217; Bosworth, 2021: 66). İskender'i ve yanındaki ordusunu bizzat karşılarında gören Aspendoslular durumun vahametini anlayarak kraldan önceki anlaşmanın şartları dahilinde tekrar anlayış göstermesini istediler. Ancak kral Aspendos'un güçlü konumuna ve zamanının ileri Pers hedefleri doğrultusunda olmamasına rağmen anlaşmayı reddetti (Arr. *anab*. I. 27).

Bunun yerine kral daha önceki anlaşmada olan atlara ek olarak, yüz *talent,* önde gelen ailerden rehineler, kendisinin atayacağı valiye biat, Makedonlara düzenli bir yıllık vergi ve de bu ağır şartlara ek olarak komşularından haksız olarak ele geçirdikleri toprakların asıl sahipliği noktasında bir araştırma yapılmasını emretti. Bu ağır şartlar Aspendoslular tarafından kabul edilmek zorunda kaldı (Arr. *anab*. I. 27; ayrıca bk. Droysen, 2020: 217; Lendering, 2022: 109).

4.3.5. Pamphilya'dan Çıkış

Arrianus, İskender'in Aspendos'tan sonra Perge'ye (Aksu) geçtiğini ve oradan Termessos yakınından geçen bir yol aracılığıyla Parmenion'la buluşmak üzere Frigya'ya doğru yola çıktığını aktarmaktadır (Arr. *anab*. I. 27). Ayrıca Arrianus'un (*anab.* I. 27) Perge öncesinde Aspendoslularla yapılan müzakerelerde İskender'in zaman noktasında aceleci davrandığının altını çizmesi ve de bu duruma paralel olarak Perge'de oyalandığına dair aktarım yapmamasından hareketle İskender'in Perge'den kısa sürede ayrıldığını anlamaktayız.

Perge'den Anadolu'nun batısına ve de iç kısımlarına yani Pisidia ve Frigya bölgelerine kara yolu bağlantısının olduğunun kanıtı en azından Roma dönemi için kanıtlanmaktadır (Takmer & Önen, 2008: 109; Duygun, 2022: 20; Kaya, 2023: 53). Takmer & Önen'e (2008: 109-111) göre Perge'den Anadolu'nun iç kesimlerine giden bu yol bağlantısı Via Sebastia[74] dahilinde olup, Klimaks (Döşeme/Gülek Boğazı) geçidi üzerinden sağlanmaktadır. Her ne kadar da bahsi geçen yolun izleri bölgedeki tarımsal ve iskân faaliyetleri neticesinde tam olarak izlenemese de (Takmer& Önen, 2008: 115) bahsi geçen yolun, Helenistik Dönem'de kullanılmış olan yolun eşdeğeri ya da devamı olduğu gerek İskender'in Perge üzerinden Termessos geçidine yönelmesinden gerekse de Roma'nın emperyalist anlamda kendinden önce kullanılan yollar üzerindeki pragmatik tutumundan açıkça anlaşılmaktadır (Şahin, 2011: 13; Kaya, 2023: 53).

Bu noktada denilebilir ki İskender muhtemelen Pergeden Termessos geçidine doğru devam eden Helenistik dönem yolundan, Frigya'ya doğru yola çıktı. Arrianus (*anab.* I. 27) İskender'in Termessos geçidini kullanmak istediği sırada bölgede hâkim olan ve savunulması kolay olan bu dar geçiti savunan ve de İskender'e karşı duran Pisidia soylu Termessoslulardan bahseder. Ancak İskender bu noktadan taktik zekasıyla zorlanmadan geçer (Droysen, 2020: 218 Freeman, 2021: 136). Termessos'u ise doğuda henüz tam olarak kestirilemeyen Dareios III. tehdidi ve de bu tehdittin kendisini bir an önce Parmenion'la buluşmasını mecbur kılmasından ötürü göz ardı eder. Daha sonrasında ise Pamphylia'nın tam olarak ele geçirilmesi ve de Makedon otoritesinin sağlanması için Giritli Nearkhos'u satrap ve askeri faaliyetler için memur eder (Bosworth, 2021: 66). Bu noktadan sonraki hedef ise Gordion'da Parmenion'la buluşmaktır.

[74] Anadolu'daki Roma askeri yol ağı.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada öncelikle Büyük İskender'in, Pers İmparatorluğu'na sefer düzenleme kararı almasının altındaki dinamikleri tam olarak ortaya koymak için Makedon ve Pers tarihinin İskender'e kadar ana hatlarının anlatımına girişilmiştir. Daha sonra ise sefer sırasında Miletos'ta alınan kıyı stratejisi kararı ve bu karara muteakiben İskender'in Lykia-Pamphylia tarihi coğrafyasına girişi buradaki faaliyetlerine ve de özellikle bu alanlarda izlenen güzergâha odaklanılmıştır.

Araştırmamızın sonucunda söz konusu çalışmanın, odaklandığı İskender'in Lykia-Pamphylia güzergâhının bir harita gibi portresinin tartışmasız bir şekilde ortaya konması mevcut antik kaynaklar, arkeolojik veriler ve de yüzey araştırmaları gibi veri setlerinin yetersizliği dolayısıyla pek mümkün olamadığı anlaşılmış olsa da mevcut veriler dahilinde makul bir güzergahın ortaya konabileceği anlaşılmıştır.

Bu bağlamdaki önemli kaynaklara baktığımızda: İskender Tarih'i ve de İskender'in Lykia-Pamphylia güzergahı hakkında tarihçiler tarafından da en önemli kaynak kabul edilen F. Arrianus'un *"İskender'in Anabasi'si,"* Plutarkhos'un *"Alexandros"* adlı eserinde ilgili tarihi coğrayfa ile alakalı anlatımları, önemli antik kaynakların başında gelmektedir. Arkeolojik ve de yüzey araştırmaları bağlamında ise : 1994/1995 yılları arasında Patara kazı başkanı Prof. Dr. Fahri Işık başkanlığında keşfedilen Patara Yol Anıtı (Stadiasmus Patarensis) ve bu keşfe müteakip başta Sencer Şahin'in ve Mustafa Adak'ın anıtla ilgili çözümlemeleri ve araştırmaları Lykia'nın antikçağda özellikle Roma dönemindeki ilgili yollar ve güzergahlarla ilgili tatminkâr bilgiler vermektedir. Bunun yanında *"Stadiasmus Patarensis"* ile ilgili çalışmalar tarihi coğrafyadaki Roma yollarının Helenestik Dönem yollarının devamı olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmaza katkı sağlayan modern temel kaynaklara örnek olarak ise bölgede İskender'in geçmiş olabileceği güzergahı bizzat yerinde gözlemleyen T.A.B Spratt & E. Forbes ve F. Stark'ın incelemeleridir. Bu bahsi geçen kaynaklara ek olarak birçok antik, modern kaynağa müteakip arkeolojik verilerde incelenmiş olup nihayetinde Lykia-Pamphylia tarihi coğrafyasında İskender'in geçmiş olasılığı yüksek muhtemel güzergâhlar ortaya konmuştur.

Araştırmamız neticesinde İskender Miletos'ta donanmasını feshedip kıyıdan Pers donanmasını etkisiz bırakmak için karar alıp bu karara müteakiben Akdeniz'in önemli kıyı bölgelerinden olan Lykia-Pamphylia'ya giriş yapınca Lykia'da ilk girilen yer Telmessos (Fethiye'dir). Burda Telmessos'u mücadele etmeden teslim alarak ele geçirdi. Daha sonra ise Fl. Arrianus'un da hedef gösterdiği gibi Milyas'a (Elmalı) doğru yola koyuldu ve bu bağlamda Fl. Arrianus'tan çıkardığımız kanıya göre makul olarak görünen hedef Ksanthos Vadisi'nde ve

de Milyas öncesinde stratejik konuma ve öneme sahip Tlos'a doğru yöneldi "*Stadiasmus Patarensis'te"* de verilen yol bağlantılarına da bakıldığında Telmessos'tan (Fethiye) Tlos'a üç geçiş güzergâhı verilmekte olup araştırmamızın sonucunda vardığımız bir başka kanıya göre bu güzergahlara İskender'in muhtemel geçişleri noktasında baktığımızda en makul olan Seydikemer üzerinden olanıdır. Zira Tlos ihtimalinin jeostratejik olarak güçlü olması nedeniyle tercih edildiği kabul edildiğinde, buraya geçiş noktasında, en kuzeydeki Kadyanda bağlantısını yapan Altıdere Köprüsü ile kullanılabilecek geçişin Telmessos'tan Kadyanda üzerinden Tlos'a geçiş güzergâhın zahmetli olması noktasında bu rotayı düşük ihtimal olarak bırakmaktadır. Telmessos- Pinara- Tlos güzergahını sağlayan Allıkavak geçişinin de Pinara'nın, Ksanthos Nehri'nin (Eşen Çayı) geçilişi sonrası (Arr. *Anab.* I. 24) İskender'e teslim olması dolayısıyla burdan geçiş ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

Daha sonra ise hedefte Tlos'tan sonra Arrianus'unda hedef olarak teğit ettiği Milyas vardır. Tlos'tan Milyas'a *S.P'ye* göre olan iki güzergâh vardır. Bunlar: Tlos'tan-Kastabara-Khoma'ya doğru birinci güzergâh ve de ikinci güzergâh olarak da Tlostas'tan güneye Ksanthos üzerinden Neisa- Khoma'ya yapılan geçiştir. S. Şahin'e göre (2014: 114) ise İskender'in Tlos'tan Milyas yönüne doğru hareket güzergahı muhtemelen bu hat üzerinden yani Tlos-Ksanthos-Neisa-Khoma şeklinde olmuştur. Bu durum Plutarkhos tarafından da Ksanthos'ta kurumuş nehir yatağında ortaya çıkan İskender'in Pers Fethi'nin kehanetini müjdeleyen levhaların anlatılıldığı bölümle de ima edilse de İskender'in Ksanthos'a uğradığı ile ilgili kesin bir bilgi, henüz mevcut bilgiler dahilinde yoktur . Araştırmamız neticesinde Tlos-Kastabara-Khoma yolu Tlos'tan Milyas'a kestirme yola sahip olması ve de ilgili geçitte Roma döneminden kalma birçok mil taşının keşfi ile yolun aktif kullanıma işareti bu yolu daha makul kılmaktadır.

Nitekim denilebilir ki Tlos'tan Ksanthos (Kınık) Vadisi'ni geçtikten sonra ise Milyas (Elmalı) içlerine girmek için Tlos'tan-Kastabara-Khoma hattını kullanmış olabilir. Burda iken Phaselislilerden davet aldı. Sonrasında ise bu davete icabet ederek Khoma-Podalia-Arykanda hattı ile Arykanda'ya (Arif) geldiği Arykandos (Başgöz) Vadisi'nden 25-27 km mesafe uzaklıktaki Limyra (Zengeler) Ovasına indiği varsayılabilir.

Bu noktadan sonra Rhodiapolıs'in (Sarıcasu/Kumluca) güneyinden Korydalla üzerinden (Hacıveliler/Kumluca) Yazır Geçidi aracılığıyla doğu yakasından alçalan bir eyimle güneyinde Çıralı ve Olympos'un olduğu bir noktaya gelmişolsa gerektir. Yazır Geçidi'nden inildikten sonra konum itibarıyla vadi bağlantılarıyla güneye Olympos'a ve de doğuda Tahtalı ile sahildeki tepeler arasından Ulupunur Vadisi aracılığıyla Tekirova'ya vardığı düşünülmektedir.

Tekirova'dan Phaselis'e giden ve de İskender'in bizzat Phaselis'e girerken geçtiği tahmin edilen yol, Phaselis ören yeri araştırmaları kapsamında yapılan yüzey ve de arkeolojik çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılmış olup M. Arslan'a göre (2018: 20) Phaselis güney limanında Hadrianus Kapısı'ndan itibaren güneye Tekirova'ya doğru takip edilen yol ilk olarak Çöğmen Tepe civarı ikiye ayrılmakta bu yollardan güneyden geçen kısmı, güney tarafından sahile paralel olarak gitmekte ve de gerek ana kayaya oyulmuş yol kalıntısı gerek yolun istnat duvarı görülmektedir. Daha sonra is bu yol Tekirova istikametinde İnciryalısı Mevkisi akabinde Bostanlı Sahili'nde kalıntılar kaybolmıuş olmasına rağmen devamında Bostanlı Sahili ile Tekirova'yı birbirinden ayıran Alatepe üzerinde özellike denize bakan eteklerinde belirgin arkeolojik kalıntılar dahilinde izlenebilmektedir (Arslan, 2018: 20-21).

Phaseliste kaldığı sürede Pamphilya'ya orduyu ve de kendi geçişini daha rahat sevk için yolları tamir edip yeniledi. Bu hedefle Kesme Boğazı'na ve de kendi geçişi için sahil yoluna denk gelen "Merdivenler" denen yolda iyileştirmeler yaptırdı. Nihayetinde ise kendisi ordusundan aldığı bir grup askerle Perge'ye doğru yola çıktı. Phaselis'ten ayrılırken muhtemelen hem ordu hem de İskender ilk olarak Phaselis-Tekirova güzergahına benzer özellikler taşıyan Phaselis-Çamyuva yönlü kuzeydoğu nekropolisinden ilerleyen Kuzey Yolu ya da yer yer Kuzeybatı nekropolisinden geçen Kuzeybatı Yol güzergahanı kullandı. Idyros'tan (Kemer) sonra ise daha sarp bir hâl alan sahil yolunda ise İskender'in bizzat takip ettiği kıyı geçidinin (Klimaks=Merdivenler) muhtemel izleri günümüz Antalya-Beldibi arası Balıkçı Barınağı'nın hemen kuzeyinde D400 Kara Yolu'nun dibinde izleri takip edilebilmektedir.

Kesme Boğazı'na doğru Pamphylia Ovası hedefiyle sevk edilen ordu, özellikle Trakyalıların ve Agriganların yer aldığı hafif silahlı askerlerden oluşan birlikler ise Marmara Dağı'ndaki Mnaralıları cezalandırdıktan sonra Beydağlarının arkasından Çandır Vadisi'ne ilerlemiş görünür. Muhtemelen Termessoslular ya da müttefikleriyle ufak çaplı çatışmalar yaşasa da sorunsuz bir şekilde Pamaphilya Ovasına indi. O noktadan kuzeye doğru bir yolla Termessos yakınlarından doğuya Perge'ye doğru dönüp İskender'e katıldılar. Daha sonra ise bu noktadan Silyon-Aspendos-Side yolunu takip edip bu hatta sahip olan önemli kentler Silyon-Aspendos ve Side'yi kuşattı. Bu yol daha sonra Roma döneminde de varlığını korumuş olup Via Sebaste'ye ev sahipliği yapmış olsa da kalıntıları bölgeniz düz verimli Pamphylia Ovası'na sahiplik etmesi ve zamanla tarım faaliyetlerine açılmış olmasıyla izinin büyük ölçüde kaybetmiştir. Nihayetinde ise Güllük (Termessos) Geçidi aracılığıyla Pamphylia'yı terk edip Phrygia'ya doğru Gordion'da Parmenion ile buluşmak üzere yoluna devam etti. Zira Dareios III. o sırada Babil'de topladığı büyük bir orduyla İskender'in bir sonraki hamlesini bekliyordu.

Sonuç itibarıyla bu tez kapsamında, Büyük İskender'in Miletos'ta Pers Donanmasını etkisiz kılmak için karar aldığı kıyı stratejisine uygun olarak girdiği Lykia-Pamphylia kıyılarında Telmessos'tan (Fethiye) sonra izlediği güzergâhın Seydikemer üzerinden Tlos'a olduğu, ordan da Milyas (Elmalı) hedefli olarak Tlos-Kastabara-Khoma hattını kullandığı, Milyas'tan Phaselis'e doğru ise Khoma-Podalia-Arykanda hattı ile Arykanda'ya (Arif) geldiği Arykandos (Başgöz) Vadisi'nden Limyra (Zengeler) Ovasına indiği. Bu noktadan sonra Rhodiapolıs'in (Sarıcasu/Kumluca) güneyinden Korydalla üzerinden (Hacıveliler/Kumluca) Yazır Geçidi aracılığıyla doğu yakasından alçalan bir eyimle güneyinde Çıralı ve Olympos'un olduğu bir noktaya geldiği. Yazır Geçidi'nden sonra konum itibarıyla vadi bağlantılarıyla güneye Olympos'a ve de doğuda Tahtalı ile sahildeki tepeler arasından Ulupunur Vadisi aracılığıyla Tekirova'ya vardığı.

Tekirova'dan Phaselis'e Çöğmen Tepe üzerindeki güney yolundan vardığı. Phaselis üzerinden ise kendisi ordusundan bir kısım askerlerle ana ordudan evvel sahilden *"Merdivenler"* denilen Beldibi-Antalya arasıgünümüzde kısmen takip edilebilen yolla Perge'ye vardığı; ordusunun ana kısmının ise Phaselis'ten-Perge'ye Kemer'deki Kesme Boğazı aracılığıyla Beydağlarının kuzey tarafından Çandır Vadisi'nden yer yer Termessoslular ve diğer Pisidialı kavimlerlerle çatışmalar sonucunda Perge'de İskender'e katıldığı.

Daha sonra İskender ve ordusunun Hellenestik Dönem yollarının devamı olan Roma askeri yolu olan *"Via Sebaste'ye"* denk gelen, Termessos-Perge-Sillyon-Aspendos-Side hattında bir dizi askeri ve idari faaliyetlerde bulunduğu akabinde ise Termessos'un üzerinde yer aldığı Güllük Geçidi aracılığıyla Parmenion ile buluşmak üzere Gordion'a doğru yola çıktığı, özellikle Plutarhos, Fl. Arrianus ve de *"Stadiasmus Patarensis"* temelinde tespit edilmiştir.

ANTİK KAYNAKLAR

Arr. *anab*. (= Arrianus, Anabasis). Kullanılan Metin ve Çeviriler: Arrianus, (2005). *İskender'in seferleri Büyük İskender iö 356-323.* (M. Mete, Çev.) İstanbul: İdea.

Curt. (= Curtius). Quintus Curtius Rufus, Historiarum Alexandri Magni Macedonis. Kullanılan Metin ve Çeviriler: Quintus Curtius Rufus. With an English Translation by J.C. Rolfe.Cambridge, Mass.-London 1946 (The Loeb Classical Library). Quintus Curtius Rufus, The History of Alexander. Translated by J. Yardley. With an introduction and notes by W. Heckel. London, New York 1984.

Dem. *Aleks*. (= Demosthenes, *Alexander*). Kullanılan Metin ve Çeviriler: Demosthenes, (2022). *Söylevler.* (C. Şentuna, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Diod. (= Diodoros Siculus, Bibliotheke Historike). Kullanılan Metin ve Çeviri: Diodoros of Sicily. With an English translation by C. H. Oldfather, vol. I-VI; C. H. Sherman, vol. VII; C. B. Welles, vol. VIII; R. M. Geer, vol. IX-X; F. R. Walton, vol. XI-XII. Cambridge, Mass.-London 1933-2004 (The Loeb Classical Library). Strab. (=Strabon, Geographika). Kullanılan Metin ve Çeviriler: Strabon, (2021). *Antik Anadolu coğrafyası (Geographika: Kitap XII-XII-XIV).* (A. Pekman, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Gell. (= Aulus Gellius, Noctae Atticae). Kullanılan Metin ve Çeviriler: Gellıus, A. (2021). *Attika Geceleri.* (L. Keskin, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Hdt. (= Herodotos, Historia). Kullanılan Metin ve Çeviriler: Herodotos, (2018). *Tarih.* (M. Ökmen, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Hom. *Ill*. (= Homeros, İlyada) Kullanılan Metin ve Çeviri: Homeros, (2018) *İlyada.* (A. Erhat-A. Kadir, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Iust. (= Marcus Iulianus Iustinus, M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus. With an English translation by J. C. Yardley. With introduction and explanatory notes by R. Develin. Atlanta, GA 1994.
M. Ivniani Ivstini. Epitoma Historiarvm Philippicarvm Pompei Trogi. Accedvnt Prolongi in Pompeivm Trogvm. Ed. O. Seel. Stutgard 1972.

Ksen. *Anab*. (= Ksenophon, *Anabasis*). Kullanılan Metin ve Çeviriler: Ksenophon, (2017). *Anabasis onbinlerin dönüşü.* (Ö. U. Hoşafçı, Çev.) İstanbul: Perseus.

Ksen. *Hell*. (= *Hellenika*). Kullanılan Metin ve Çeviriler: Ksenophon, (2020). *Yunan Tarihi.* (S. Sinanoğlu, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Lucian. *Timon.* (=*Timon)*. Kullanılan Metin ve Çeviriler: Lucian (1949). *The Works of Lucıan of Samosata.* (With an English translation by H. W. Fowler and F. G. Fowler) Bath: pıtman Press.

Plin. *Nat. His*. (= G. Plinius Secundus "Yaşlı", Naturalis Historia). Kullanılan Metin ve Çeviri: Natural History. With an English translation by H. R. Rackham, vol. I-V; IX; W. H. S. Jones, vol. VI-VIII; D. E. Eichholz, vol. X. Cambridge, Mass.-London 1938-2004 (The Loeb Classical Library).

Plut. (= Plutarkhos, Bioi Paralleloi). Kullanılan Metin ve Çeviriler: Plutarkhos, (2022). *İskender- Sezar paralel hayatlar.* (İ. Çokana, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Polyain. *Strat*. (= Polyainos, *Strategemata*). Kullanılan Metin ve Ç eviriler: Strategemata. Ed. E Woelfflin and J Melber, Polyaeni stategematon libri vııı. Leipzig: Teubner, 1887 (repr. Stuttgart: 1970): 2-301, 305-425. *Strategems of War* . With Eanglısh translatıon by R. Shepherd. Chıcago 1974.

Ptol. *Geo*. (= Claudios Ptolemaios, Geographika Hyphegegis) Kullanılan Metin: Claudii Ptolemaei Geographia (lib. 1-3). Ed. K. Müller. Paris 1883. Claudii Ptolemaei Geographia (lib. 4-8). Ed. C. F. A. Nobbe I-II. Leipzig 1845. Reprinted in Hildesheim 1966.

Thukydides (= Thukydides). Kullanılan Metin ve Çeviri: Thukydıdes, (2019). *Peloponnes Savaşı.* (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.

MODERN KAYNAKLAR

Abbott, J. (1902). *Makers of history The Alexandre The Great.* New York and London: Harper.

Abbott, J. (2022). *Büyük İskender.* (S. Müller, çev.) İstanbul: Kanon.

Allen, J. (2019). *The Roman Republıc and The Hellenıstıc Medıterranean from Alexandre to Caesar.* New York: Wılley Blackwell.

Arslan, M. (2010). *İstanbul'un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler.* İstanbul: Odin Yayıncılık.

Arslan, M. (2017). "İskender'in Küçük Asya seferi ve İssos Muhaberesi antikçağ tarihine yön veren bir muhaberenin portresi". K. İren ve Ç. Karaöz ve Ö. Kasar (Ed.), *Persler Anadolu'da Kudret ve Görkem.* (ss. 136-161). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Arslan, M. (2018). "Phaselis ve teritoryumunun yol ve savunma sistemleri: Tekirova-Çamyuva arası". *Phaselis. (IV),* 15-46. http://dx.doi.org/10.18367/Pha.18002

Austın, M. (2006). *The Hellenıstıc world from Alexandre to the Roman conquest.* London: Cambrıdge.

Avcu, F. (2020). *Eskiçağ'da yerleşim statüleri ve teritoryumları: Stadıasmus Patarensıs ve Lykıa örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı, Antalya.

Bakır, T. (2017), "Anadolu'da Perslerin izinde". K. İren, Ç. Karaöz ve Ö. Kasar (Ed.), *Persler Anadolu'da kudret ve görkem.* (ss. 2-11). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bakırcı, M. (2014). "Coğrafi açıdan Anadolu'nun tarihi ulaşım ağı ve İpek Yolu". *Avrasya Etüdleri, (45)*1, 63-86.

Bauer, S. W. (2018). *Antik dünya ilk kayıtlardan Roma'nın dağılmasına.* (M. Moralı, Çev.) İstanbul: Alfa.

Bayburtoğlu, C. (1993). "Arykanda". *Kazı sonuçları toplantısı (XV)* II, 253-255.

Bayburtoğlu, C. (1983). 1982 "Phaselis kazısı raporu". *Kazı sonuçları toplantısı (V),* 181-189.

Bayburtoğlu, C. (1985). "Phaselis kazısı raporu". *Kazı sonuçları toplantısı (VII),* 373-386.

Bettalli, M. (2017). "Makedonya'nın yükselişi: II. Philippos". U. Eco (Ed.), *Antik Yunan.* (ss. 147-153). İstanbul: Alfa.

Bettalli, M. (2017). "Yunanlılar ve Persler: İhtilaf". U. Eco (Ed.), *Antik Yunan.* (ss. 159-164). İstanbul: Alfa.

Bettalli, M. (2017). "Yunanlılar ve Persler: İlk temas". U. Eco (Ed.), *Antik Yunan.* (ss. 154-153-158). İstanbul: Alfa.

Bettalli, M. (2017). "Yunanlılar ve Persler: Yenilenlerin intikamı". U. Eco (Ed.), *Antik Yunan.* (ss. 165-168). İstanbul: Alfa.

Bıllows, R. A. (2022). *Büyük İskender efsanesi ve mirası rehber kitabı.* (G. Demircioğlu, çev.) İstanbul: Salon yayınları.

Bosworth, A. B. (2021). *Büyük İskender'in yaşamı ve fetihleri fetih ve imparatorluk.* (H. Çalışkan, çev.) İstanbul: Selenge.

Briant, P. (2017), "Persler kimdir". K. İren, Ç. Karaöz & Ö. Kasar (Ed.), *Persler Anadolu'da kudret ve görkem.* (ss. 12-23). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Briant, P. (2019). *Büyük İskender fetihler ve siyaset.* (N. Özyıldırım, çev.) İstanbul: Alfa Tarih.

Budge, E. A. W. (2016). *Babil'in tarihi ve Babil'de yaşam.* (F. Gültekin, Çev.) İstanbul: Onbir Yayınları.

Cline, E. H & Graham, M. W. (2017). *Antikçağ İmparatorlukları Mezopotamya'dan İslamiyet'in doğuşuna.* (E. Duru, çev.) İstanbul: Say.

Çevik, N. (2015). *Lykia Kitabı.* İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.

Duygun, G. (2022). "Arkeolojik alanlar ile çevre yerleşimler arasında oluşan eşikler: Antik Perge kenti örneği". *Uluslararası Sanat ve İnsan Araştırmaları Dergisi (7)*1, 13-25.

Droysen, J. G. (2020). *Büyük İskender Tarihi.* (B. S. Baykal, çev.) Ankara: Panama.

Ferrucci, S. (2017). "Philippos'un oğlu III. İskender: Sorunlu bir veraset". U. Eco (Ed.), *Antik Yunan.* (ss. 169-174). İstanbul: Alfa.

Ferrucci, S. (2017). "Yeni Akhileus: İskender Asya'da". U. Eco (Ed.), *Antik Yunan.* (ss. 174-180). İstanbul: Alfa.

Fox, R. L. (2021). "Büyük İskender MÖ. 356-323". A. Roberts (Ed.), *Eski Çağ'ın Büyük komutanları MÖ 1479-MS 453.* (ss. 147-156). İstanbul: Kronik.

Fox, R. L. (2021). Makedonıalı II. Philippos mö 382-336. A. Roberts (Ed.), *Eski çağ'ın büyük komutanları mö 1479-ms 453.* (ss. 137-146). İstanbul: Kronik.

Freely, J. (2011). *Troya Savaşı'ndan İstiklal Harbine'ne Anadolu'da Yunanlar.* (G. Ç. Güven, çev.) İstanbul: Doğan Kitap.

Freeman, P. (2021). *Büyük İskender.* (C. C. Tarımcıoğlu, çev.) İstanbul: Kanes.

Green, P. (1974). *Alexander of Macedon 356-323 b.c.* London: Penguın Books.

Green, P. (2007). *Alexander The Great and the Hellenıstıc Age a short history.* London: Weidenfelt and Nicolson.

Holland, T. (2021). Büyük Kyros mö 590/576-529. A. Roberts (Ed.), *Eski çağ'ın büyük komutanları mö 1479-ms 453.* (ss. 81-90). İstanbul: Kronik.

Holt, F. L. (2004). *Büyük İskender ve fil madalyonlarının sırrı.* (Y. Kafa, çev.) İstanbul: Bileşim.

İren. K., Karaöz Ç., Kasar Ö. (2017), Anadolu topraklarında 200 yıl ve çok kültürlülük. K. İren ve Ç. Karaöz ve Ö. Kasar (Ed.), *Persler Anadolu'da kudret ve görkem.* (ss. X-XII). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Işık, F. (1994). Patara 1993. *Kazı sonuçları toplantısı (XVI)* II, 253-375.

Işık, F. (2015). Arkeolojik bulgular ışığında Milyas. *Anadolu,* 41, 187-237.

Işık, F. (2017), Perslerden önce Anadolu. K. İren ve Ç. Karaöz ve Ö. Kasar (Ed.), *Persler Anadolu'da kudret ve görkem.* (ss. 24-51). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Jursa, M. (2018). Asur İmparatorluğunun çöküşü ve varisleri: Babilliler, Medler ve Persler. U. Eco (Ed.), *Antik Yakındoğu.* (ss. 250-257). İstanbul: Alfa.

Jursa, M. (2018). Büyük İskender'in fetihleri. U. Eco (Ed.), *Antik Yakındoğu.* (ss. 271-270-272). İstanbul: Alfa.

Jursa, M. (2018). Pers İmparatorluğunun yapısı ve Assur Mirası. U. Eco (Ed.), *Antik Yakındoğu.* (ss. 265-270). İstanbul: Alfa.

Kaya, M. (2020). *Türkiye diyanet vakfı islam ansiklopedisi* (C.22). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Kaya, T. (2023). An overvies of land routes in Byzantine Anatolia (ca. 4th-7th c. CE). *Lycus 8,* 47-71.

Khurt, A. (2017). *Eski çağ'da Yakındoğu. Cilt II.* (D. Şendil, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Körpe, R. (2011). Büyük İskender'in Troas'ta izlediği rota ve Granikos Savaşı. *Çanakkale Araştırmaları Türk yıllığı*, *10*(10-11), 95-108.

Lacerenza, G. (2018). Assur, Babil, Elam. U. Eco (Ed.), *Antik Yakındoğu.* (ss. 198-202). İstanbul: Alfa.

Lenderıng, J. (2022). *Büyük İskender.* (B. Sengir, çev.) İstanbul: Kronik.

Maffre, F. (2017), Pers hakimiyeti altında Anadolu halkları. K. İren ve Ç. Karaöz ve Ö. Kasar (Ed.), *Persler Anadolu'da kudret ve görkem.* (ss. 52-65). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mansel, A. M. (2011). *Ege ve Yunan Tarihi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Onur, F. (2022). Lykia'da yürütülen antik yol araştırmaları ve bölgenin tarihi coğrafyasına katkıları. M. Demirel, M. Arslan, S. Atalay ve U. Orhan (Ed.), *Antalya'nın arkeolojik mirası, Antalya 100 yaşında. II.* (ss. 498-525). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Önen, N. T. (2008). *Phasselis antik kenti ve teritoryumu.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Önen, N. T. (2013). Phaselis'li entellektüeller I: Theodektes rhetor, tragedya yazarı ve bir bilmece ustası. *Cedrus*, *I,* 125-150.

Pomeroy, S. B. (2018). *Antik Yunan'ın kısa tarihi.* (O. Yarlıgaş, Çev.) İstanbul: Alfa.

Radner, K. (2018). Assur kenti ve Assur Krallığı tarihine genel bakış. K. Köroğlu ve S. F. Adalı (Ed.), *Assurlular Dicle'den Toroslar'a tanrı Assur'un krallığı.* (ss. 2-23). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Rhodes, P. J. (2019). *Antik Yunan'ın kısa tarihi.* (C. Atay, çev.) İstanbul: İletişim.

Rodger, N. (2015). *Antik Yunan.* (Ü. E. Uysal, Çev.) Mısır: Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.

Sarıkaya, S. (2012). "Küçük Asya klasik dönem tarih yazarlarının persika eserleri ve Perslere bakış açıları". *Mediterranean Journal of Humanities, (II)*2, 229-243.

Sarıkaya, S. & Arslan, M. (2017), "Anadolu'da Persler: savaş, isyan ve diplomasi". K. İren ve Ç. Karaöz ve Ö. Kasar (Ed.), *Persler Anadolu'da kudret ve görkem.* (ss. 78-101). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Spratt, T. A. B and Forbes, E. (1847). *Travels in Lycia, Milyas, and the Cibyratis. Vol. I.* London: Van Voorst.

Spratt, T. A. B. ve Forbes, E. (2008). *Likya'da yolculuklar.* (D. Türker. Çev.) *Cilt I.* İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.

Stark, F. (1958). Alexander's march from Miletus to Phrygia. *Socıety for the Promotion of Hellenıc Studıes*, *78,* 102-120.

Stewart, A. (1993). *Faces of power: Alexander's ımage and Hellenistic politics.* Berkeley/ Los Angeles/ Oxford: University of Calıfornia Press.

Şahin S. (2002). "Pamfilya/Likya sınır kentleri: Olbia ve diğerleri". S. Şahin ve M. Adak (Ed.), *Likya İncelemeleri I.* (ss. 9-32). İstanbul: Kanaat Basımevi.

Şahin, S. ve Adak, M. (2007). *Stadıasmus Patarensıs ıtinera Romana provinciae Lyciae.* İstanbul: Ege Yayınları.

Şahin, S. (2011). *Stadiasmus Pateransıs Likya Eyaleti Roma Yolları.* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Şahin, S. (2011). Stadıasmus Patarensıs Likya'nın Roma yolları. *Arkeoloji ve Sanat, (33)* 78, 89-128.

Şahin, S. (2014). *Stadiasmus Patarensis - Itinera Romana provinciae Lyciae: Likya Eyaleti Roma yolları.* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Şimşek, F. (2022). Doğu Roma'dan Osmanlı dönemine Antalya Tersanesi'nin lokalizasyon problemmatiği. F. Şimşek (Ed.), *Antalya'nın denizcilik ve deniz ticareti tarihi.* (ss. 235-260). Antalya: İmeak Deniz Ticaret Odası.

Takmer, B. (2002). *Likya orografyası* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Antalya.

Takmer, B. ve Önen, N. T. (2008). Batı Pamphylia'da antik yol araştırmaları: Via Sebaste'nin Perge- Klimaks arası güzergahında yeni bir yol kalıntısı. *Adalya,* XI, 109-132.

Tarn. W. W. (1979). *Alexander The Great. I. Narrative.* Cambrıdge: Cambrıdge Unıversty Press.

Tüner, N. (2002). Likya'nın yerleşim coğrafyasında yeni lokalizasyonlar. S. Şahin ve M. Adak (Ed.), *Likya İncelemeri I.* (ss. 63-78). İstanbul: Kanaat Basımevi.

Yılmaz, C. A. (2016). *Büyük İskender'in hayatı ve faaliyetleri (Yayımlanmamış Doktora Tezi).* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elâzığ.

Wıesehöfer, J. (2020). *Erken Pers antik bir dünya imparatorluğunun tarihi.* (N. Ersoy, çev.) İstanbul: Totem.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	Gümüştaş Emrah
Uyruğu	T.C
E-posta	

Eğitim Derecesi	**Okul/Program**	**Mezuniyet Yılı**
Lise	H. Dudu Mehmet Gebizli Lisesi Antalya/Muratpaşa	2010
Lisans	Akdeniz Üniversitesi Tarih Bölümü	2021

İş Deneyimi, Yıl	**Çalıştığı Yer**	**Görev**

Yabancı Dil	İngilizce

YAYINLAR

KİTAP TANITIMLARI

E.Gümüştaş, Kısa Antik Yunan Felsefesi Tarihi: Yazar J. Marshall, Çev. : Y. Öner. Libri VII (2021) 267-269. DOI: 2021/12/lbr.202163-1.

E. Gümüştaş, Erken Pers Antik Bir Dünya İmparatorluğu'nun Tarihi. Yazar: J. WIESEHÖFER, Çev. : N. Ersoy, Libri VII (2021) 287-288. DOI: 2021/12/lbr.202168.

E. Gümüştaş, Iulıus Caesar. Yazar: P. Freeman, Çev. : Ü. Evrim Uysal, Libri VII (2021) 305-308. DOI: 2021/12/lbr.202172.

E. Gümüştaş, Antik Mısır'da Rahip Sınıfı. Yazar: M. Sipahioğlu, Libri VIII (2022) 23-25.
DOI: 2022/03/lbr.202207.